

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า เมืองเก่าจะเขษมเทรา

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

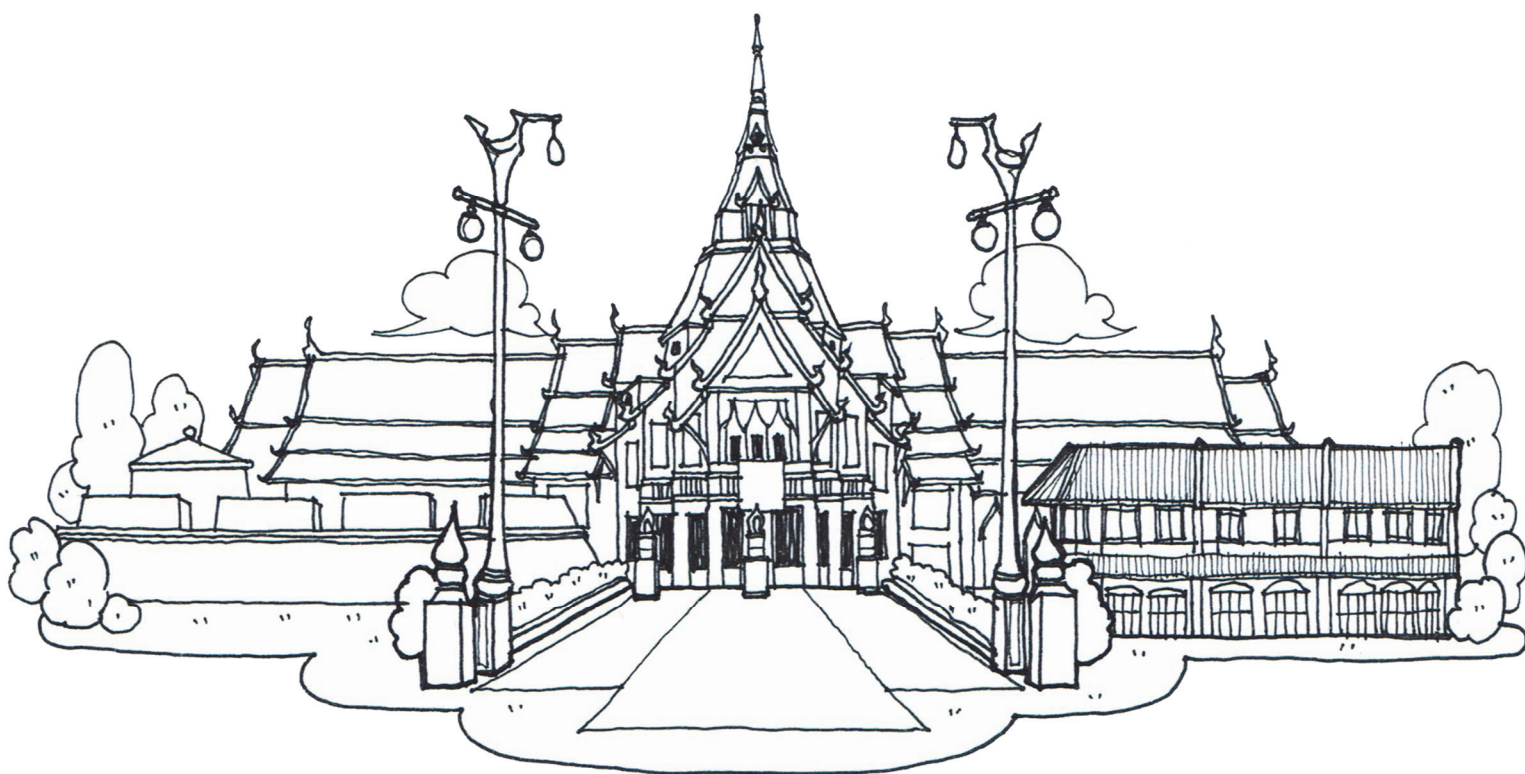
โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

และ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
1. ความเป็นมา	1
1.1 นิยามความหมายของเมืองเก่า	1
1.2 การจัดจำแนกกลุ่มเมืองเก่าในประเทศไทย	2
1.3 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546	4
1.4 การกำหนดขอบเขต และการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า	5
2. กรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	9
2.1 การบริหารจัดการ	10
2.2 การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม	10
2.3 การอนุรักษ์โบราณสถานและสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญ	10
2.4 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน	10
2.5 การควบคุมการก่อสร้างและดัดแปลงอาคาร	11
2.6 การควบคุมกิจกรรมบางประเภทที่ไม่เหมาะสม	11
2.7 มาตรการด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	11
3. หลักการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า	12
3.1 การเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์หลักฐานและข้อมูล	12
3.2 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าความสำคัญองค์ประกอบของเมือง	13
3.3 การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า	15
3.4 การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น	16
4. ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา	17
4.1 ความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา	17
4.2 องค์ประกอบของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	29
4.3 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา	37
4.4 เขตพื้นที่ (Zoning) ภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา	43
4.5 พื้นที่ต่อเนื่องเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	43
5. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	49
5.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป	49
5.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่ (Zoning)	52
บรรณานุกรม	55

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	
ผ.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา	ผ-1
ผ.2 การรวบรวมข้อมูลโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา	ผ-14
ผ.3 บัญชีรายชื่ออาคาร สถานที่ และโบราณสถานที่มีคุณค่า (Inventory) ในพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และบริเวณโดยรอบ	ผ-39
ผ.4 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา	ผ-49
ผ.5 การประสานงานและผลการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ ต่อขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา	ผ-55
ผ.6 สรุปสาระสำคัญภาพรวมของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	ผ-61

1. ความเป็นมา

1.1 นิยามความหมายของเมืองเก่า

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 ได้กำหนดนิยามของ “เมืองเก่า” ดังนี้

(1) เมืองหรือบริเวณของเมือง ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์

(2) เมืองหรือบริเวณของเมือง ที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมต่างถิ่น หรือมีลักษณะเป็นรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่าง ๆ

(3) เมืองหรือบริเวณของเมือง ที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง และยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วยโบราณสถาน

(4) เมืองหรือบริเวณของเมือง ซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรมมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์

จากการจำแนกเมืองเก่า เป็น 4 ประเภทนั้น จะเห็นได้ว่ามีทั้ง “เมืองเก่าที่ยุติบทบาทความเป็นเมืองหรือชุมชนไปแล้ว” “เมืองเก่าที่มีการประกาศขอบเขตเป็นอุทยานประวัติศาสตร์” และ “เมืองเก่าที่มีพลวัต”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ “ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่ม 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย” โดยให้บรรณาธิบายขยายความบริบทเพื่อสร้างความเข้าใจ ดังนี้ “เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือ มีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะของรูปแบบวิวัฒนาการ ทางสังคมที่สืบต่อมาของยุคต่าง ๆ หรือเคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง หรือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือสถาปัตยกรรมมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์”¹ โดยมีทั้งลักษณะประเภทเมืองเก่า ประเภทเมืองโบราณ และเมืองเก่าที่มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจากอดีต มีการใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิต (Living Environment)

ทั้งนี้ อาจสรุปให้เห็นความหมายของ “เมืองเก่า” ที่ได้รับการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ดังนี้ “สภาพทางกายภาพที่แสดงออกถึงความเป็นเมืองที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการตั้งถิ่นฐานและสั่งสมอารยธรรม และเป็นผลมาจากวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการดำเนินชีวิต

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2546). “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนพิเศษ 37 ง. 26 มีนาคม 2546. หน้า 9-10. เข้าถึงข้อมูลจาก : <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/00121665.PDF>

ของมนุษย์ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวมาตั้งแต่บรรพกาลเก่าก่อน และยังคงดำรงสถานะเป็นชุมชนหรือเป็นเมืองที่ยังมีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่ดำรงไว้ซึ่งพลวัตทางสังคมวัฒนธรรมอยู่ในปัจจุบัน”

ทั้งนี้ “เมืองหรือพื้นที่บริเวณของเมืองที่ได้รับการประกาศเขตพื้นที่เป็นเมืองเก่าตามมติคณะรัฐมนตรี” จะมีหลักเกณฑ์สำคัญ คือ ต้องเป็นพื้นที่ที่บริบทของความเป็นเมืองนั้นยังมี “พลวัต” อยู่ในปัจจุบัน

ด้วยความจำเป็นเร่งด่วนในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าที่ต้องวางแผนเพื่อกำหนดแนวทางอย่างเหมาะสม โดยรัฐบาลได้กำหนดนโยบายการดำเนินงานเป็นพิเศษเฉพาะพื้นที่ เป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 โดยมีรองนายกรัฐมนตรี อนุมัติมอบหมายให้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า โดยมีรองนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรี มอบหมายให้กำกับบริหารราชการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประธานกรรมการ ทำหน้าที่วางนโยบาย กำหนดพื้นที่ และจัดทำแผนแม่บท แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการ

1.2 การจัดจำแนกกลุ่มเมืองเก่าในประเทศไทย

จากนิยาม “เมืองเก่า” ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 และแนวทางการจำแนกเมืองเก่าโดยคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า เป็น 4 ประเภท นั้นจะเห็นได้ว่ามีทั้ง “เมืองเก่าที่ยุติบทบาทความเป็นเมืองหรือชุมชนไปแล้ว” “เมืองเก่าที่มีการประกาศขอบเขตเป็นอุทยานประวัติศาสตร์” และ “เมืองเก่าที่มีพลวัต”

การประกาศเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่าตามนโยบายของรัฐบาลนั้น ให้ความสำคัญกับ “เมืองเก่าที่มีพลวัต” ซึ่งยังมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย มีความเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญเมืองเก่าที่มีพลวัตมากกว่าเมืองเก่าที่เป็นเมืองโบราณที่ตัดขาดจากพลวัตของการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยในปัจจุบันแล้ว เนื่องจากเมืองโบราณ เช่น เมืองอยุธยา เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย ดังกล่าวนั้นมีกลไกและกฎหมายที่คุ้มครองดูแลในฐานะการเป็นโบราณสถาน และมีกลไกการดูแลรักษาให้ดำรงคุณค่าไว้ในฐานะการเป็นอุทยานประวัติศาสตร์อยู่แล้ว

ในขณะที่เมืองเก่าที่มีพลวัตนั้น ยังมีผู้คนตั้งถิ่นฐาน ยังมีความเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ประกอบกับมีลักษณะการใช้ที่ดินค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงต้องการกลไกในการส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาด้วยกลไกที่เหมาะสมในการบริหารจัดการอย่างบูรณาการ เพราะหากไม่มีกลไกขับเคลื่อนการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างเหมาะสมแล้ว อาจเกิดเหตุความเปลี่ยนแปลงที่ลดทอนคุณค่าและความหมายของมรดกวัฒนธรรมต่าง ๆ ในเมืองเก่าลง แต่หากมีการสร้างกลไกและเครื่องมือที่เหมาะสมในการรักษาคุณค่าพร้อมการใช้ประโยชน์ เมืองเก่าจะเป็นต้นทุนสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

รัฐบาลให้ความสำคัญกับเมืองเก่าที่มีพลวัตด้วยเหตุผล คือ เมืองเก่ามีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนอย่างต่อเนื่องตลอดหน้าประวัติศาสตร์ และทำหน้าที่เป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารราชการ ศูนย์กลางเศรษฐกิจและหน้าที่อื่น ๆ ของเมือง และเมื่อประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าแล้ว ย่อมจะทำให้พลเมืองที่อยู่อาศัยในเมืองเกิดความภาคภูมิใจ และได้รับประโยชน์ต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในอนาคต และการใช้ประโยชน์เมืองเก่าในบริบทร่วมสมัย จึงมีความจำเป็นในการสร้างกลไกในการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมเมืองเก่าให้อยู่คู่กับพลวัตในบริบทสังคมร่วมสมัย และเมื่อสามารถสร้างสมดุลของการอนุรักษ์และการพัฒนาบนฐานความยั่งยืนให้เกิดขึ้นแล้ว ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นในเมืองเก่าต่าง ๆ จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากการบริหารจัดการกับมรดกวัฒนธรรมเมือง อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกับการธำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปด้วย

การจำแนกกลุ่มของเมืองเก่าที่มีพลวัตเพื่อนำไปสู่การ “ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า” โดยจำแนกเมืองเก่าตาม “ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” ซึ่งสัมพันธ์กับ “ขนาดของเมืองเก่า” ด้วย

ทั้งนี้ จากการศึกษาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กล่าวนั้น ได้นำไปสู่การจำแนกเมืองเก่าออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

(1) เมืองเก่ากลุ่มที่ 1

เมืองเก่ากลุ่มที่ 1 เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีลักษณะเป็นเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐจารีตโบราณ (Traditional State) หรือเมืองในเครือข่ายของรัฐโบราณ ทั้งนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมของยุคสมัยดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ และยังเป็นเมืองที่มีพลวัตอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่มีความเร่งด่วนในการจัดทำประกาศเป็นเมืองเก่าเพื่อเป็นกลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองอย่างเหมาะสม

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่าได้พิจารณาจัดจำแนกเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 มีจำนวน 10 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าน่าน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าพิษณุโลก เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา

(2) เมืองเก่ากลุ่มที่ 2

เมืองเก่ากลุ่มนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาจากกลุ่มที่ 1 ทั้งในประเด็นเรื่องขนาดเมืองและมิติความสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมีการกลายเป็นเมืองที่ยังมีไม่สูงมากนัก ตลอดจนปัญหาจากภัยคุกคามด้านต่าง ๆ ยังไม่มากและเร่งด่วนเท่ากับเมืองเก่ากลุ่มที่ 1

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่าได้พิจารณา จัดจำแนกเมืองเก่าในกลุ่มที่ 2 จำนวน 27 เมือง เพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ได้แก่ เมืองเก่าเชียงรายได้ เมืองเก่าพะเยา เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่าตาก เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน เมืองเก่าสุพรรณบุรี เมืองเก่าอุทัยธานี เมืองเก่าสุพรรณบุรี เมืองเก่ากาญจนบุรี เมืองเก่าราชบุรี เมืองเก่าเพชรบุรี เมืองเก่านครนายก เมืองเก่าระยอง เมืองเก่าจันทบุรี เมืองเก่านครราชสีมา

เมืองเก่าบุรีรัมย์ เมืองเก่าสุรินทร์ เมืองเก่าร้อยเอ็ด เมืองเก่าสกลนคร เมืองเก่าระนอง เมืองเก่าตะกั่วป่า เมืองเก่าภูเก็ต เมืองเก่าปัตตานี เมืองเก่ายะลา เมืองเก่าสตูล และเมืองเก่านราธิวาส

(3) เมืองเก่ากลุ่มที่ 3

เมืองเก่ากลุ่มที่ 3 เป็นเมืองโบราณขนาดเล็ก มีหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมไม่มาก รวมทั้งมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่มาก มีความหนาแน่นของการอยู่อาศัยเป็นชุมชนในระดับตำบลหรืออำเภอ หรือบางแห่งก็ไม่มีอยู่อาศัยจึงมีลักษณะเป็นเมืองร้าง ซึ่งยังไม่จำเป็นเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการประกาศเป็นเมืองเก่า

1.3 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546

ด้วยคุณค่าและความหมายของเมืองเก่าที่เป็นต้นทุนสำคัญของการพัฒนาสู่ความยั่งยืนในทุกมิติ ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างกลไกขับเคลื่อนให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าให้ธำรงคุณค่าสืบต่อไป จึงมีการผลักดันให้มี “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546” เพื่อกำหนดนโยบาย แผนงาน มาตรการ และแนวทางเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมภาคเอกชน และประชาชนได้มีส่วนร่วมเพื่อธำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าสืบไป

ในการนี้ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีฯ จึงได้กำหนดให้มีการแต่งตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า” ซึ่งประกอบด้วยรองนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายให้กำกับการบริหารราชการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประธานกรรมการ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปลัดกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เลขาธิการพระราชวัง ผู้อำนวยการทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ผู้อำนวยการสำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น อธิบดีกรมธนารักษ์ อธิบดีกรมศิลปากร ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายกสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ นายกสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม และผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกินเจ็ดคน

ในที่นี้ จะเห็นว่าคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ประกอบด้วยผู้มีอำนาจหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าโดยตรง เพื่ออำนวยความสะดวกให้การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่าง ๆ ขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีผลสัมฤทธิ์ตามเป้าประสงค์ของระเบียบฯ ต่อไป โดยคณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- (1) วางนโยบาย กำหนดพื้นที่ และจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี
- (2) จัดทำแนวทาง แผนปฏิบัติการและมาตรการต่าง ๆ เพื่อดำเนินการในพื้นที่รับผิดชอบ
- (3) ให้คำปรึกษาและความเห็นโครงการของรัฐในพื้นที่รับผิดชอบ
- (4) สนับสนุนการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ เพื่อดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า
- (5) ออกระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี
- (6) สนับสนุน และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน และภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า
- (7) ประสานงาน ติดตาม ตรวจสอบและกำกับดูแลให้การดำเนินงาน เป็นไปตามแนวทาง โครงการ และแผนงาน ที่ได้จัดทำไว้
- (8) เชิญผู้แทนหน่วยงานราชการและภาคเอกชน หรือบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง มาให้คำชี้แจงและข้อมูล
- (9) แต่งตั้งคณะกรรมการ หรือคณะทำงานตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อทำการแทนคณะกรรมการในเรื่องที่ได้รับมอบหมาย
- (10) รายงานผลการดำเนินงานให้คณะรัฐมนตรีทราบตามที่เหมาะสม
- (11) ดำเนินการอื่นใดที่จำเป็น ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะรัฐมนตรี เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าประสบความสำเร็จ

1.4 การกำหนดขอบเขต และการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า

เพื่อให้การบริหารจัดการในพื้นที่เมืองเก่า มีการขับเคลื่อนและดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม และทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนรับมือกับประเด็นที่จะส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์คุณค่าในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองเก่า ภายใต้ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546”

ขั้นตอนแรกของการดำเนินการศึกษาเพื่อการ “กำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า” ใช้การศึกษาข้อมูลในมิติต่าง ๆ ทั้งการปริทัศน์การศึกษาเพื่อทบทวนวรรณกรรมและผลการศึกษาที่ผ่านมา (Literature Review) ในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรวม เพื่อทำความเข้าใจสถานภาพขององค์ความรู้ และข้อเสนอทางวิชาการที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษา ตลอดจนเพื่อทบทวนว่าในพื้นที่เป้าหมายนั้นมีโครงการใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องและได้ดำเนินการมาแล้วบ้าง อันจะนำไปสู่การวางแผนการดำเนินการในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมบนฐานความเข้าใจในองค์ความรู้ และคุณค่าของพื้นที่

รวมทั้งการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งหลักฐานชั้นต้น เอกสารชั้นรองต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดต้องนำมาสู่กระบวนการทำสารัตถะวิพากษ์เพื่อกลั่นกรองข้อมูลทางประวัติศาสตร์และข้อเสนอทาง

วิชาการต่าง ๆ ให้กระจ่างชัด ตลอดจนการชำระข้อมูล และลำดับเวลาของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องแม่นยำ

เมื่อมีความเข้าใจพื้นฐานต่อพื้นที่เมืองเก่าแล้วจะนำไปสู่การลง “เก็บข้อมูลภาคสนาม” ซึ่งจะให้ความสำคัญกับ “การวิจัยแบบการบันทึกข้อมูล (Documentation Research)” ซึ่งจะบันทึกข้อมูลประเภทต่าง ๆ ทั้ง “การสำรวจรังวัดมรดกสถาปัตยกรรม” “การบันทึกภาพถ่ายสภาพปัจจุบัน” “การเก็บพิกัดทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้ง” ตลอดจน “การสัมภาษณ์” เพื่อให้ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่แฝงฝังอยู่ในความทรงจำของผู้คนในเมือง ซึ่งข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้มักไม่ปรากฏในหลักฐานลายลักษณ์อื่น ๆ เพื่อนำข้อมูลที่รอบด้านจากกระบวนการปฏิบัติการภาคสนามมาสู่การประมวลผลเพื่อทำความเข้าใจ “คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า”

จากการศึกษาภาคสนามและการปริทัศน์เพื่อทบทวนสถานภาพของความรู้ จะนำมาใช้ในการเรียบเรียงเนื้อหาว่าด้วย “ความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า” ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างเนื้อหา คือ “ความเป็นมา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐาน” เพื่อเรียบเรียงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่เมืองเก่า เพื่อเป็นฐานคิดในการทำความเข้าใจประเด็นเรื่องคุณค่าและพัฒนาการของเมือง ซึ่งขั้นตอนการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ด้วยระเบียบวิธีทางวิชาการ และการวิจัยที่รัดกุมในการค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มรดกทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนมรดกวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกายภาพเป็นประจักษ์ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ซึ่งประกอบสร้างกันเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของเมืองเก่าแต่ละเมือง

ในการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อประกอบการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า นั้น ได้รวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่มาเพื่อประกอบการพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง อาทิ

“องค์ประกอบเมืองที่แสดงขอบเขตทางกายภาพของเมือง” คือ ป้อม ประตู คูเมือง กำแพงเมือง ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญของเมือง

“แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า” หมายถึง เส้นทางสัญจรต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีทั้งที่เส้นทางสัญจรทางบก และเส้นทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งต่างเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายเส้นทางสัญจรของผู้คนในอดีตที่ใช้ไปมาหากันในเมือง เช่น แม่น้ำลพบุรี และเครือข่ายคลองในเมืองเก่าลพบุรี แม่น้ำแม่กลองที่เมืองเก่าราชบุรี เป็นต้น และต่อมาเมื่อมีการพัฒนาระบบการขนส่งทางรางนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ในเมืองเก่าหลายเมืองจะมีองค์ประกอบเป็นสถานีรถไฟและรางรถไฟ เช่น เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าราชบุรี เมืองเก่าสุรินทร์ เป็นต้น

“จุดหมายตาในบริเวณเมืองเก่า” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงเป็นภาพจำของเมืองอันมีลักษณะที่มีความโดดเด่น และเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ถึงความเป็นสถานที่ของเมืองเก่า นั้น ๆ ทั้งนี้ อาจจะเป็นสถานที่ทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น

“ย่านและบริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า” เนื่องจากในเมืองเก่าจะประกอบด้วยย่านต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีศูนย์กลางเป็นที่ทำการหน่วยงานภาครัฐ สถานียขนส่ง สถานีรถไฟ ตลาด หรือศาสนสถาน

ในเมืองเก่า ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนรวมกันเป็นย่าน สร้างให้เกิดพลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจภายในพื้นที่ย่านและประกอบสร้างให้เมืองเก่าเป็นเมืองที่มีพลวัต

“*ธรรมชาติในเมืองเก่า*” หมายถึง สภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า อาจจะเป็นลักษณะของภูมิประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภูเขา ดอย แม่น้ำ คู คลอง หนองน้ำ ทะเลสาบ

ทั้งนี้ ในภาพรวมของการศึกษาจะทำให้ข้อมูล “*สถานภาพของเมืองเก่า*” ซึ่งมุ่งหมายเพื่อทราบสภาพข้อเท็จจริงของพื้นที่เมืองเก่าว่าในปัจจุบันมีสถานการณ์อย่างไร ทั้งข้อมูลว่าด้วยองค์ประกอบของเมืองเก่ามีอะไรบ้าง และมีสภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร (Existing Condition) สถานการณ์ด้านการอนุรักษ์ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงลดทอนคุณค่าขององค์ประกอบของเมืองเก่ามีหรือไม่ และเป็นอย่างไร ผู้มีอำนาจหน้าที่หรือสิทธิในการครอบครองดูแลเป็นอย่างไร พื้นที่ในเมืองเป้าหมายในการศึกษาประกอบไปด้วยพื้นที่ในลักษณะใดบ้าง

เมื่อจัดเก็บข้อมูลแวดล้อมดังกล่าวมาข้างต้น จะนำข้อมูลองค์ประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ในขอบเขตพื้นที่เป้าหมายมาวิเคราะห์อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ข้อมูลเชิงพื้นที่จากการเก็บข้อมูล ผลลัพธ์ของการดำเนินการในส่วนนี้จะนำไปสู่การกำหนด “*ร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า*” ซึ่งร่างขอบเขตดังกล่าวนี้จะมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ที่มีจำนวนของแหล่งมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติที่สำคัญ และมีจำนวนแหล่งที่เป็นประจักษ์ และประกอบด้วยคุณค่าและความหมายที่ร่วมกันประกอบสร้างขึ้นเป็นต้นทุนของเมืองที่แสดงถึงคุณลักษณะของการเป็นเมืองเก่าที่ทรงคุณค่า

เมื่อดำเนินการจัดทำร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างรอบด้าน และผ่านกระบวนการวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีในการวิจัยที่รัดกุมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการนำร่างขอบเขตไปสู่การนำเสนอในเวทีสาธารณะ โดยในขั้นตอนนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานราชการในจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ร่างขอบเขตเมืองเก่า ตลอดจนดำเนินการกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการรับรู้ความเข้าใจต่อ “*การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า*” เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่เมืองเก่า ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคธุรกิจในท้องถิ่นร่วมกันตัดสินใจ รวมทั้งชี้แจงตอบข้อซักถามในประเด็นที่ทุกหน่วยงานสนใจหรือมีข้อสงสัย จากนั้นจึงนำผลการประชุมระดมความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้รับจากขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนนำมาประมวลผลและเสนอต่อ “*คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า*” พิจารณาและให้ความเห็นชอบ

จากนั้นจึงนำร่างเขตพื้นที่เมืองเก่าที่ผ่านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจากภาคส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น โดยคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้อง ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พิจารณาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เมื่อดำเนินการครบตามขั้นตอนแล้ว จึงเสนอคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า และคณะรัฐมนตรี พิจารณาให้ความเห็นชอบ เพื่อประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าต่อไป

ซึ่งคณะกรรมการฯ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีได้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่ากลุ่มที่ 1 แล้ว รวม 10 เมือง (เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าน่าน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิมาย เมืองเก่านครศรีธรรมราช เมืองเก่าสงขลา และเมืองเก่าพิษณุโลก) สำหรับเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 คณะกรรมการฯ ในการประชุมครั้งที่ 1/2556 เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2556 ลงมติเห็นชอบการจัดลำดับความสำคัญเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 รวม 27 เมือง และเห็นชอบให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดังนี้

ภาคเหนือ	ได้แก่	1) เมืองเก่าแพร่	2) เมืองเก่าเชียงราย
		3) เมืองเก่าพะเยา	4) เมืองเก่าพิจิตร
		5) เมืองเก่าตาก	6) เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน
ภาคกลาง	ได้แก่	1) เมืองเก่าเพชรบุรี	2) เมืองเก่าสุพรรณบุรี
		3) เมืองเก่ากาญจนบุรี	4) เมืองเก่าราชบุรี
		5) เมืองเก่าอุทัย	6) เมืองเก่าสุพรรณบุรี
ภาคตะวันออก	ได้แก่	1) เมืองเก่าจันทบุรี	2) เมืองเก่าระยอง
		3) เมืองเก่านครนายก	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ได้แก่	1) เมืองเก่าร้อยเอ็ด	2) เมืองเก่าบุรีรัมย์
		3) เมืองเก่านครราชสีมา	4) เมืองเก่าสุรินทร์
		5) เมืองเก่าสกลนคร	
ภาคใต้	ได้แก่	1) เมืองเก่าภูเก็ต	2) เมืองเก่าปัตตานี
		3) เมืองเก่าตะกั่วป่า	4) เมืองเก่าสตูล
		5) เมืองเก่ายะลา	6) เมืองเก่านราธิวาส
		7) เมืองเก่าระนอง	

เมืองเก่ากลุ่มที่ 2 ที่ได้ดำเนินการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าแล้ว มีดังนี้

-เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่าเพชรบุรี เมืองเก่าจันทบุรี และเมืองเก่าปัตตานี คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558

-เมืองเก่าเชียงราย เมืองเก่าสุพรรณบุรี เมืองเก่าระยอง เมืองเก่าบุรีรัมย์ และเมืองเก่าตะกั่วป่า คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2558

-เมืองเก่าพะเยา เมืองเก่าตาก เมืองเก่านครราชสีมา เมืองเก่าสกลนคร และเมืองเก่าสตูล คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2559

-เมืองเก่าราชบุรี เมืองเก่าสุรินทร์ เมืองเก่าภูเก็ต และเมืองเก่าระนอง คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2560

-เมืองเก่ากาญจนบุรี เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน เมืองเก่ายะลา และเมืองเก่านราธิวาส คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

นอกจากนี้ มีเมืองเป้าหมายที่ต้องดำเนินการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าเพิ่มเติม จำนวน 4 เมือง (เมืองเก่าร้อยเอ็ด เมืองเก่าอุทัยธานี เมืองเก่าตรัง และเมืองเก่าฉะเชิงเทรา) สำหรับเมืองเก่าร้อยเอ็ด อยู่ระหว่างเสนอคณะรัฐมนตรี พิจารณาให้ความเห็นชอบขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า กอปรกับคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ในการประชุมครั้งที่ 1/2561 เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2561 มีมติให้ดำเนินการศึกษาความเหมาะสมในการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และเมืองเก่าตรัง และคณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า ในการประชุมครั้งที่ 2/2561 เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2561 ให้ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา เนื่องจากมีลักษณะเมืองเป็นไปตามนิยามเมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า

ดังนั้น ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 จึงได้ดำเนินการศึกษาพื้นที่เมืองเก่าเพื่อประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าเพิ่มเติม 3 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าอุทัยธานี เมืองเก่าตรัง และเมืองเก่าฉะเชิงเทรา

2. กรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า มุ่งเน้นความเป็นเมืองเก่าที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ผสมผสานวิวัฒนาการผ่านกาลเวลาของระบบเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง จารีต ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต การสร้างการทำลายจากภัยคุกคามต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ไม่ว่าขนาดรูปทรง สันฐานของเมือง แนวคูเมือง กำแพงเมือง โบราณสถาน ศาสนสถาน แม่น้ำ เขตทางสัญจร รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารและสิ่งปลูกสร้างทางศิลปกรรมเชิงช่างที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มเชื้อชาติ เป็นองค์ประกอบของเมืองที่ถ่ายทอดคุณค่าทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ต่าง ๆ

สภาพแวดล้อมของเมือง จะอยู่ภายในโครงสร้างของเมือง (Urban Structure) ในส่วนของที่ตั้งอาณาเขตแนวคูเมือง กำแพงเมือง ภูมิประเทศ พื้นที่ ซึ่งรายล้อมองค์ประกอบของเมือง ให้เกิดขนาดความสมดุลอย่างลงตัว (Urban Optimum Size) หมายถึง การมีพื้นที่ไม่ใหญ่หรือเล็กเกินไป เพียงพอต่อการรองรับประชาชนจำนวนหนึ่ง มีความหนาแน่นพอสมควร มีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ถนน ทางสัญจรขนาดเล็ก ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ แยกอยู่เป็นบริเวณย่านเมือง ทำหน้าที่การบริหาร การปกครอง การผลิต การค้า และให้บริการแก่ชุมชนรอบนอก ตามศักยภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งแตกต่างจากเมืองใหม่ คือ ไม่ต้องการเพิ่มหรือขยายการพัฒนาใด ๆ ลงในเมืองมากจนอาจเป็นเหตุให้เมืองต้องเสียความสมดุล ทว่าต้องพัฒนามาฐานคุณค่า ส่วนการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจ ควรจะออกไปยังพื้นที่ใหม่ ปลอ่ยให้เมืองเก่ายังคงมีวิถีการคงอยู่เพียบพร้อมด้วยสภาพแวดล้อมที่ดี มีบรรยากาศอันเป็นเอกลักษณ์ ดำรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้ชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ

ดังนั้น กรอบแนวคิดหลักจึงอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ โดยแยกพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจออกจากพื้นที่เมืองเก่า แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงของพื้นที่ทั้งสองลักษณะ แล้วจึงค่อย ๆ ดำเนินมาตรการในการฟื้นฟูพื้นที่เมืองเก่าเพื่อให้องค์ประกอบของชุมชนเมืองเดิมปรากฏเอกลักษณ์ขึ้นอย่างเด่นชัด ทั้งบูรณภาพ ความเป็นของแท้ และระบบนิเวศของเมือง

กรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ประกอบด้วย

2.1 การบริหารจัดการ

อาศัยอำนาจตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 แต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าแต่ละเมือง เพื่อกำหนดนโยบาย แผนงาน มาตรการและแนวทางเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า และให้การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าดำเนินไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้ภาคเอกชน และประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติตลอดไป

2.2 การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อกำหนดให้พื้นที่เมืองเก่าเป็นเขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและสร้างความชัดเจนในการพัฒนาที่เหมาะสมกับศักยภาพ บทบาท ความสำคัญในแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการออกข้อบัญญัติหรือข้อบังคับควบคุมที่มีมาตรการปกป้องคุ้มครองพื้นที่เมืองเก่า

2.3 การอนุรักษ์โบราณสถานและสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญ

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ในการปกป้องและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถาน โดยประกาศให้อาคารหรือสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ให้มีการขึ้นทะเบียนและประกาศเขตโบราณสถาน รวมถึงโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ก็สามารถขยายเขตที่ดินโบราณสถานให้มากขึ้นตามความเหมาะสม เพื่อสร้างพื้นที่คุ้มครองโบราณสถานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.4 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างหรือพัฒนาเมืองหรือส่วนของเมืองขึ้นมาใหม่ หรือแทนเมือง หรือส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหาย ให้มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มีการดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่และวัตถุที่มีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

หรือการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งภูมิประเทศทั้งดงาม หรือมีคุณค่าทางธรรมชาติ ซึ่งในภาพรวมจะมีบทบาทสำคัญมากต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนส่วนรวมในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระเบียบแบบแผน โดยผังเมืองรวมจะกำหนดกรอบการพัฒนาเมืองทางด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงข่ายการคมนาคมขนส่ง การสาธารณูปโภคเอาไว้อย่างกว้าง ๆ ส่วนผังเมืองเฉพาะจะเน้นรายละเอียดของแผนผัง และดำเนินการเพื่อโครงการพัฒนาหรือดำรงรักษาบริเวณเฉพาะแห่งหรือกิจการที่เกี่ยวข้องในเมือง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนา อนุรักษ์ หรือฟื้นฟูเมือง ตลอดจนการกำหนดมาตรการอื่น ๆ เพื่อใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมที่ละเอียดกว่าในผังเมืองรวม

2.5 การควบคุมการก่อสร้างและดัดแปลงอาคาร

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2543 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2558 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบของเมืองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อปลูกสร้างอาคาร ให้เมืองเกิดความเป็นระเบียบและมีความน่าอยู่ ซึ่งย่อมทำให้ประชาชนส่วนรวมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจออกประกาศกระทรวงมหาดไทยและกฎกระทรวงเพื่อควบคุมรายละเอียดการก่อสร้าง ดัดแปลง เคลื่อนย้าย รื้อถอน ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคาร รวมถึงการกำหนดลักษณะ แบบ รูปทรง สัดส่วน เนื้อที่ ที่ตั้งของอาคาร ระดับ เนื้อที่ว่างภายนอกอาคาร หรือแนวอาคารและระยะหรือระดับ ระหว่างอาคารกับอาคารหรือเขตที่ดินของผู้อื่น หรือระหว่างอาคารกับถนน ทางเท้า หรือที่สาธารณะ มาตรการควบคุมเรื่องป้าย และที่ว่างริมแหล่งน้ำสาธารณะ

2.6 การควบคุมกิจกรรมบางประเภทที่ไม่เหมาะสม

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อควบคุมกิจกรรมบางประเภทที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่เมืองเก่าในรูปประกาศและ/หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เอื้อต่อการนี้ได้

2.7 มาตรการด้านอื่นๆ ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

(1) การจูงใจทางด้านภาษี ได้แก่

- ลดภาษีบางประเภทให้แก่เจ้าของที่ดินและเจ้าของอาคารที่ถูกควบคุมด้วยมาตรการต่าง ๆ
- ลดภาษีบางประเภทแก่เจ้าของที่ดิน เจ้าของอาคาร ที่นำเงินไปใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เช่น การดัดแปลงอาคารให้เหมาะสมกับแนวทางที่กำหนด

- ปรับระบบการจัดเก็บบางประเภท ให้สอดคล้องกับระดับการจัดให้มีระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการในพื้นที่ เช่น ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีสาธารณูปโภค-สาธารณูปการบริการสมบูรณ์จะต้องเสียภาษีสูงกว่าพื้นที่ที่ยังขาดแคลนสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

- ปรับปรุงระบบภาษีในกิจกรรมบางประเภทให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเพื่อผู้ก่อให้เกิดมลพิษจะต้องจ่ายภาษีในการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น

(2) การนำค่าธรรมเนียมมาใช้บำรุงรักษาโบราณสถาน ให้มีการยกเว้นภาษีหรือค่าธรรมเนียมจากผู้ประกอบการประเภทพิพิธภัณฑ์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน เพื่อนำเงินไปใช้ในการดูแลรักษาและบูรณะโบราณสถานและอาคารเก่าอันควรค่าต่อการอนุรักษ์

(3) การให้โอนสิทธิการพัฒนา ในกรณีผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินหรือเจ้าของอาคารอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ ได้รับผลกระทบจากมาตรการการควบคุมด้านต่าง ๆ เช่น การควบคุมการใช้พื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคาร มาตรการควบคุมความสูงอาคาร เป็นต้น ควรมีการพิจารณาให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลกลุ่มนี้ เช่น สิทธิในการก่อสร้างอาคารสูงหรืออาคารขนาดใหญ่ในบางบริเวณหรือพื้นที่อื่น ให้ได้สิทธิทางภาษีและค่าธรรมเนียม ในการขายหรือโอนเพื่อเป็นการชดเชยการเสียสิทธิในพื้นที่อนุรักษ์ที่ตนเป็นเจ้าของ และ/หรือชดเชยผลกระทบจากการถูกควบคุมด้วยมาตรการทางกฎหมาย

(4) การมอบรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น จัดให้มีการประกวดอาคารอนุรักษ์ดีเด่น โดยมอบรางวัลเป็นเงินกองทุนหรือเกียรติบัตรเพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติแก่เจ้าของอาคารนั้น ๆ

(5) การจัดหาทุนสมทบการอนุรักษ์ โดยขอรับการสนับสนุนเงินจากกองทุนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐราชการ เอกชน และประชาคม ได้แก่ กองทุนโบราณคดี กองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนจากองค์กรระหว่างประเทศ กองทุนส่งเสริมกิจการเทศบาล และกองทุนส่งเสริมกิจการองค์การบริหารส่วนจังหวัด ฯลฯ

3. หลักการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเป็นการดำเนินงานขั้นตอนแรกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ก่อนที่จะมีการกำหนดนโยบาย มาตรการ แผนงาน โครงการ และแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างเป็นรูปธรรม โดยจังหวัดและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า ดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์หลักฐานและข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่า ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม โดยมีรายละเอียดของประเด็นการศึกษา ประกอบด้วย

(1) ประวัติความเป็นมา และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา

(2) องค์ประกอบของเมืองเก่า ได้แก่ กำแพงเมือง คูเมือง แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเมืองบริเวณ/ย่านเก่าที่สำคัญของเมือง ที่หมายตาในบริเวณเมืองเก่า และธรรมชาติในเมืองเก่า เป็นต้น

(3) สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของแหล่งโบราณสถาน อาคาร และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าในพื้นที่ศึกษา เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าความสำคัญองค์ประกอบของเมือง

ในการอนุรักษ์จำเป็นต้องอนุรักษ์ทั้งอาคาร สภาพแวดล้อม และบริเวณที่มีคุณค่า ซึ่งมักมีความแตกต่างกันด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าและความสำคัญขององค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง ในที่นี้จึงพิจารณาจากเกณฑ์คุณค่าในด้านต่าง ๆ ที่มีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ ประกอบด้วย คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านอายุและความเก่าแก่ คุณค่าด้านสภาพอาคาร สถานที่ และโบราณสถาน คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม คุณค่าด้านองค์ประกอบเมืองและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) และคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน ซึ่งผลจากการประเมินดังกล่าวเป็นแนวทางที่ทำให้ทราบถึงคุณค่า ตลอดจนระดับคุณค่าของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่เหล่านั้น อันเป็นประโยชน์ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และความสำคัญของพื้นที่ (Zones) เมืองเก่าในแต่ละเขต โดยบริเวณที่มีการรวมกลุ่มหรือกระจุกตัวของอาคาร และสถานที่ที่มีคุณค่า มักเป็นบริเวณที่มีความสำคัญมากกว่าบริเวณที่ปริมาณอาคารที่มีคุณค่าจำนวนน้อยกว่า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้สามารถกำหนดความเข้มในการอนุรักษ์ บูรณะฟื้นฟู และพัฒนาได้ไม่เท่ากัน สำหรับการประเมินโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญที่มีคุณค่า ในที่นี้พิจารณาจากผลของคะแนนรวมที่มาจากเกณฑ์หลักที่ใช้ในการประเมิน ซึ่งได้จากการลงสำรวจพื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียดของเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมิน ดังนี้

(1) เกณฑ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พิจารณาจากความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีว่ามีมากน้อยเพียงใด และจัดอยู่ในระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น เช่น ระบุว่ามีความสำคัญมาก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของชาติหรือในเมืองนั้น ๆ หรือเป็นหลักฐานแสดงถึงวิวัฒนาการและอารยธรรมของเมือง หากเกี่ยวข้องมากจะได้คะแนนมากตามลำดับ โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน

(2) เกณฑ์คุณค่าด้านอายุและความเก่าแก่ พิจารณาจากอายุขององค์ประกอบของเมืองเหล่านั้นว่าปลูกสร้างขึ้นเมื่อใด มีอายุมากน้อยเพียงใด หรือประมาณความเก่าแก่ขององค์ประกอบของเมืองนั้น ๆ โดย พิจารณาจากลักษณะ/วิธีการก่อสร้าง ช่างฝีมือ และประวัติของสิ่งปลูกสร้างนั้น หากมีอายุมากหรือมีความเก่าแก่มากจะได้คะแนนมากตามลำดับ โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน

(3) เกณฑ์คุณค่าด้านสภาพอาคาร สถานที่ และแหล่งโบราณสถาน พิจารณาจากสภาพของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญว่าอยู่ในระดับใด อยู่ในสภาพดีแค่ไหน ทรุดโทรมมากน้อยเพียงใด การบูรณะซ่อมแซมทำได้เพียงใด เช่น อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมใกล้เคียงกัน แต่มีสภาพอาคารดีกว่าก็จะมีคะแนนที่สูงกว่า แม้ว่าอาคารที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมสูงกว่าแต่ยากต่อการบูรณะ หากบูรณะใหม่เป็นส่วนใหญ่อาคารก็อาจเสี่ยงต่อการผิดเพี้ยนและทำให้คุณค่าด้อยลงไป รวมไปถึงความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย ความมั่นคงแข็งแรง การประดับตกแต่งยังคงความงดงามและมีคุณค่า หรือมี

การดัดแปลงทางกายภาพแต่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมอยู่ในปริมาณมากพอสมควร และอยู่ในสภาพที่ดี ซึ่งการให้คะแนนจะให้คะแนนมากขึ้นตามลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน

(4) เกณฑ์คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พิจารณาจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ว่าจัดอยู่ในรูปแบบ/รูปทรงลักษณะใด โดยเปรียบเทียบกับอาคารรูปแบบเดียวกันทั้งในระดับชาติหรือท้องถิ่น หรือมีลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่นั้น ๆ ที่หาไม่ได้ในพื้นที่อื่นในระดับชาติ หรือมีลักษณะโครงสร้างและการก่อสร้างเฉพาะอย่างพิเศษ ซึ่งจะได้คะแนนมากขึ้นตามลำดับ โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน เช่น พบว่าอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูงจากเกณฑ์การพิจารณาข้างต้น แต่ความสำคัญทางศิลปกรรมไม่มาก เนื่องจากเป็นรูปแบบอาคารยุคสมัยอาณานิคมเช่นเดียวกับอาคารอื่น ๆ ที่ถูกสร้างกันทั่วไปที่ไม่ค่อยมีความโดดเด่น โดยยังปรากฏอาคารที่มีคุณลักษณะเดียวกันนี้อยู่อีกมากพอควร จึงได้คะแนนไม่มาก

(5) เกณฑ์คุณค่าด้านองค์ประกอบและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) พิจารณาจากคุณค่าด้านที่ตั้ง โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ต่อส่วนอื่นๆ ของเมืองมากขึ้นไม่เท่ากัน ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของเมืองที่ทำให้เห็นร่องรอยรูปแบบหรือแบบแผนของผังเมืองเก่า หรือแสดงการใช้พื้นที่ ขนาดสัดส่วนที่วางเฉพาะอย่างภายในเมืองเก่า และความกลมกลืนของแต่ละองค์ประกอบของเมืองกับบริเวณโดยรอบ เป็นต้น รวมถึงพิจารณาจากการออกแบบชุมชนเมืองหรือเมืองว่าองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญต่าง ๆ เหล่านั้นมีผลอย่างไรต่อการรับรู้ได้ของผู้คนที่เกี่ยวกับภาพลักษณ์หรือจินตภาพ ทั้งตัวอาคาร สถานที่ หรือบริเวณส่วนใดส่วนหนึ่งของเมือง เมื่อเดินทางเข้าไปยังเมืองนั้น ๆ ตามทฤษฎี Image of the City (Lynch, 2000) เช่น ตำแหน่ง ที่ตั้ง สังเกตเห็นได้ง่าย โดยอยู่บนทางสัญจรหลัก อยู่บริเวณจุดตัดของทางสัญจร หรือติดกับที่โล่งว่าง เมืองมีเส้นทาง (path) และขอบ (edge) ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ หรือตัวอาคารเองมีลักษณะทางกายภาพโดดเด่นจนเป็นที่หมายรู้/หมายตา (landmark) หรือมีย่าน (district) ที่มีลักษณะพิเศษทั้งลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมที่ปรากฏบนพื้นที่ย่านนั้น เป็นต้น ซึ่งจะได้คะแนนมากขึ้นตามสิ่งที่ปรากฏทางกายภาพและการรับรู้ได้ทางกายภาพของพื้นที่หรือบริเวณนั้น โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน

(6) เกณฑ์คุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน พิจารณาจากความสำคัญของอาคารพื้นที่โบราณสถานที่มีต่อระบบทางสังคมและมีความสำคัญหรือเป็นส่วนหนึ่งต่อระบบของย่านหรือชุมชน ในปัจจุบันที่คนในชุมชนรับความเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งต่อพื้นที่ดังกล่าว เช่น การเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่สาธารณะของชุมชนหรือเมืองนั้น ๆ โดยมีค่าคะแนนสูงสุด 3 คะแนน

ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าโบราณสถาน อาคาร สถานที่สำคัญ จากการให้คะแนนตามเกณฑ์ข้างต้น และการให้ค่าน้ำหนักความสำคัญของแต่ละปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์จะดำเนินการในรูปแบบกลุ่มผู้ประเมินเพื่อกระจายน้ำหนักต่อความคิดเห็นเฉพาะบุคคล ร่วมกับการกำหนดระดับคะแนนค่าน้ำหนักต่อคุณค่าในแต่ละเกณฑ์ ซึ่งผลคะแนนรวมที่ได้จากการประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ดังกล่าว

สามารถนำไปใช้สำหรับการวางแผนที่แยกแยะระดับความสำคัญ และศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองที่สำคัญในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งนำไปใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าได้อีกด้วย

ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าโบราณสถาน อาคาร สถานที่สำคัญ จากการให้คะแนนตามเกณฑ์ข้างต้น และการให้ค่าน้ำหนักความสำคัญของแต่ละปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์จะดำเนินการในรูปแบบกลุ่มผู้ประเมินเพื่อกระจายน้ำหนักต่อความคิดเห็นเฉพาะบุคคล ร่วมกับการกำหนดระดับคะแนนค่าน้ำหนักต่อคุณค่าในแต่ละเกณฑ์ ซึ่งผลคะแนนรวมที่ได้จากการประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ดังกล่าวสามารถนำไปใช้สำหรับการวางแผนที่แยกแยะระดับความสำคัญ และศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองที่สำคัญในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งนำไปใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าได้อีกด้วย

3.3 การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาดำเนินการบนพื้นฐานการสนับสนุนของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมขององค์ประกอบเมืองข้างต้น ร่วมกับเหตุผลความจำเป็นที่จะต้องปกป้องคุ้มครองบริเวณแวดล้อมของพื้นที่เมืองเก่านั้น ๆ ได้แก่ สภาวะเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ สภาวะคุกคามจากการพัฒนาสมัยใหม่ ระดับของการบูรณะหรือดูแลรักษา ความกลมกลืนกับบริบทของเมือง และความสนใจของท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วม เป็นต้น การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในที่นี้แบ่งการกำหนดขอบเขตพื้นที่ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

(1) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า หรือพื้นที่หลัก (Core Zone)

เป็นขอบเขตที่ครอบคลุมพื้นที่ที่มีองค์ประกอบของเมืองเก่าที่มีคุณค่าความสำคัญที่เกาะกลุ่มรวมกันเป็นบริเวณที่ชัดเจน และมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ (Authenticity and Integrity) ร่วมกับเหตุผลความจำเป็นต่าง ๆ ข้างต้นที่ต้องได้รับการดูแลและปกป้องคุ้มครองทั้งองค์ประกอบของเมืองและบริเวณแวดล้อมนั้นอย่างเข้มข้น โดยต้องเร่งวางแผนบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าให้สามารถรักษาบรรยากาศและอัตลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าไว้ได้มากที่สุด นอกจากนี้ ภายในพื้นที่เมืองเก่ายังมีการแบ่งเขตพื้นที่ (Zoning) ตามคุณค่าและความสำคัญขององค์ประกอบเมืองและบริเวณแวดล้อม ทั้งนี้ เพื่อให้การวางแผนและการกำหนดมาตรการการจัดการพื้นที่ในแต่ละเขต (Zones) ภายในพื้นที่เมืองเก่าเกิดความเหมาะสมในทางปฏิบัติ

(2) พื้นที่ต่อเนื่อง (Buffer Zone)

เป็นบริเวณที่ต่อเนื่องกับเขตพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่หลัก โดยพื้นที่นั้นอาจมีหรือไม่มีองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองที่มีคุณค่าก็ได้ แต่เป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการอนุรักษ์และ

พัฒนาพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่หลักให้มีความโดดเด่น และสอดคล้องกับบริบทความเป็นเมืองเก่านั้น ๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อเสนอให้ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับพื้นที่เมืองเก่า

(3) พื้นที่เกี่ยวเนื่อง (Related Zone)

เป็นบริเวณที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่หลักทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นบริเวณที่มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและมีความสำคัญต่อการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องให้มีคุณค่า หรือเพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องได้ เช่น การรักษาสมดุของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ การป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อเสนอแนะให้ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่อง เช่น ควบคุมหรือจำกัดการปลูกสร้างสิ่งขัดแย้งกับธรรมชาติของพื้นที่ การรักษาสภาพแวดล้อม และนิเวศวิทยาดั้งเดิมของพื้นที่ การคำนึงถึงภัยพิบัติ เช่น การป้องกันน้ำท่วม กระแสลม และคลื่น การส่งเสริมฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ปรับปรุงพื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลน เป็นต้น

3.4 การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าให้เกิดขึ้นได้จริงนั้น สิ่งที่สำคัญคือการได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่า ประกอบด้วยภาคราชการทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ภาคเอกชน และประชาชนผู้อาศัยหรือมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่านั้น ก่อนที่จะมีการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอย่างเป็นทางการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 โดยจัดให้มีกิจกรรมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า ไม่น้อยกว่า 2 ครั้งต่อเมือง แล้วรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมดังกล่าวไปปรับแก้แนวเขตพื้นที่เมืองเก่า รวมทั้งแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่า ทั้งนี้ การยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ จะส่งผลต่อความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ หากเมืองเหล่านั้นได้รับการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า แล้วจึงนำเสนอต่อคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า และคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบในลำดับต่อไป

4. ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

4.1 ความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

4.1.1 ความเป็นมา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐาน

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ฉะเชิงเทราในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นยังไม่พบหลักฐานยืนยัน อาจเป็นเพราะทำเลที่ตั้งของเมืองฉะเชิงเทราเป็นที่ลุ่มดินตะกอนเกิดใหม่จากการทับถมของตะกอนละเอียดที่สายน้ำพัดพามาตกกลบบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงเมื่อปะทะกับคลื่นลมจากทะเล

จากหลักฐานทางโบราณคดีบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกงมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาเก่าแก่มาก่อนช่วงเวลาการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 1893 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวคือ ปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณกระจายตัวอยู่ตลอดสองฝั่งของคลองท่าลาด ตั้งแต่บ้านเกาะขุน บ้านช่อง บ้านท่าเกวียน อำเภอพนมสารคาม ซึ่งสันนิษฐานว่าชุมชนดังกล่าวเจริญเติบโตขึ้นบนเส้นทางคมนาคมระหว่าง “เมืองมโหสถ” ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี กับ “เมืองพระรถ” ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี ซึ่งโบราณวัตถุที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานในวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเส้นทางแม่น้ำบางปะกงนี้เองที่ทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักจากปากทะเลเข้าไปยังดินแดนตอนในตั้งแต่สมัยทวารวดี และได้เสื่อมความนิยมลงไปในช่วงหลัง ซึ่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ ให้ข้อเสนอว่า มีความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินปากแม่น้ำทำให้พื้นที่มีสภาพเป็นดอนมากขึ้น จึงไม่สะดวกแก่การสัญจรออกไปสู่อ่าวไทย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553)

ทั้งนี้ ฉะเชิงเทราในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบกล่าวถึงในเอกสารสมัยอยุธยาเป็นต้นมาใน “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนนาทหารหัวเมือง” ซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อปี พ.ศ. 1998 อันแสดงให้เห็นว่าทำเลที่ตั้งเมืองในลุ่มแม่น้ำบางปะกงแห่งนี้ ได้มีบทบาทในฐานะหัวเมืองจัตวามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นเป็นอย่างช้า

ในสมัยอยุธยาตอนกลางมีการกล่าวถึงชื่อเมืองฉะเชิงเทราในเอกสารกฎหมายตราสามดวง ในบทว่าด้วยพระไอยการนาทหารหัวเมือง ซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1991-2031) โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มีตำแหน่งออกเมืองวิเศษไชยชาญเป็นผู้ครองเมืองฉะเชิงเทราในฐานะหัวเมืองชั้นในหรือหัวเมืองจัตวา ซึ่งมีความสำคัญอยู่ในระดับเดียวกับเมืองราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม นครไชยศรี นครสวรรค์ ชัยนาท สุพรรณบุรี สมุทรสาคร ชลบุรี และนครนายก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 :1149)

อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราในสมัยอยุธยาเริ่มปรากฏหลักฐานเด่นชัดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2034-2072) จากการที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ขุดขยายคลองสำโรงให้เชื่อมแม่น้ำบางปะกงกับแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อความสะดวกในการติดต่อคมนาคม และชื่อเมืองฉะเชิงเทราปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนในพงศาวดารครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112-2133) ดังปรากฏความกล่าวถึง “ชาวฉะเชิงเทรา” ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า “...ในขณะนั้นพญาแลแว่นแคว้นพมालาดทั้ง

ทางบกและทางเรือเป็นหลายครั้ง และเสียชาวจันทบูรณ ชาวระยอง ชาวฉะเชิงเทรา ชาวนาเวียงไปแก่งข้าศึก ละแวกเป็นอันมาก” (กรมศิลปากร, 2542: 247)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2133-2148) ในปี พ.ศ. 2136 ได้ทำสงครามกับศูนย์กลางอำนาจแห่งลุ่มน้ำโตนเลสาบ การศึกครั้งนี้เป็นสงครามใหญ่จึงมีการเคลื่อนย้ายกำลังพลและยุทธโศปกรณ์จำนวนมากจึงมีการเกณฑ์กำลังคน และเสบียงต่าง ๆ โดยกำหนดให้พระยานครนายก (เจ้าเมืองนครนายก) เป็นแม่กอง ร่วมกับพระยาปราจีน (เจ้าเมืองปราจีนบุรี) พระวิเศษ (เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา) และพระสระบุรี (เจ้าเมืองสระบุรี) นำกำลังคนจากทั้ง 4 เมือง รวม 10,000 คน ยกทัพไปทางบกและตั้งค่ายที่ตำบลท่านบ โดยสร้างยุ้งฉางสำหรับเก็บรวบรวมเสบียงอาหาร เพื่อคอยแจกจ่ายให้แก่กองทัพหลวงที่จะผ่านออกไปทางตำบลนั้นเป็นการล่วงหน้า

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงตีและยึดเมืองบริบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตกำแพงขังราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ เลื่อนให้ “พระวิเศษ” ผู้เป็นเจ้าเมืองฉะเชิงเทราที่ปฏิบัติราชการเป็นผลดียิ่งมาตลอดขึ้นเป็น “พระยาวิเศษ” และให้คุมกองกำลังเสบียงที่เหลือนั้นอยู่รักษาเมืองบริบูรณ์ เพื่อรวบรวมเสบียงส่งไปสนับสนุนกองทัพที่จะเข้าตีเมืองฉะเชิงเทราอันเป็นที่หมายขึ้นสุดท้ายต่อไป

ในคราวที่พม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2309 กรมหมื่นเทพพิพิธซึ่งถูกส่งไปอยู่เมืองจันทบุรีได้รวบรวมชาวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งชาวเมืองฉะเชิงเทราเข้าร่วมในกองทัพเพื่อเข้าอยุธยา แต่กองทัพได้เสียทีแก่ทัพพม่าที่ปากน้ำโยทะกาเสียก่อน ต่อมาในปี พ.ศ. 2310 พระยากำแพงเพชร ซึ่งต่อมาในภายหลัง คือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้คุมพลประมาณหนึ่งพันเศษตีฝ่าพม่าจากกรุงศรีอยุธยาผ่านไปเมืองนครนายก ปราจีนบุรี แล้ววกลงใต้ผ่านเมืองฉะเชิงเทรา และปะทะกับทหารพม่าที่ยกมาดักที่ปากน้ำโจ้โล้ เมืองฉะเชิงเทรา บริเวณปากน้ำคลองท่าลาดที่ไหลลงแม่น้ำบางปะกง ปัจจุบันอยู่ในอำเภอบางคล้า พระองค์พาทหารเดินทัพมุ่งไปตั้งมั่นที่จันทบุรีแล้วจึงนำทัพกลับมาสู่เมืองคืนจากกองทัพพม่า (สุนทร คัยนันท์, 2534 : 47)

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2325-2352) เมืองฉะเชิงเทรามีฐานะเป็นเมืองจัตวาขึ้นกับกรมพระกลาโหม ภายหลังสังกัดกรมมหาดไทย (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2555: 92) เวลานั้นเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนหลายเชื้อชาติตั้งถิ่นฐานอยู่ เช่น ชาวยุโรป ชาวลาว และชาวจีน เป็นต้น และเป็นเมืองท่าสำคัญต่อการติดต่อค้าขายระหว่างสยามกับจีน จึงมีคนจีนตั้งจิวอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตแปดริ้ว (ฉะเชิงเทรา) รวมทั้งเมืองอื่น ๆ ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย ได้แก่ ตราด จันทบุรี และบางปลาสร้อย (ชลบุรี)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2325-2367) เป็นต้นมา กลุ่มชาวจีนยังมีบทบาทสำคัญ โดยคนจีนปลูกอ้อยทำน้ำตาล ทำให้พื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นอุตสาหกรรมน้ำตาลเพื่อส่งออก รวมทั้งการที่ทางกรุงเทพมหานครเปิดให้มีการประมูลการจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ย และอนุญาตให้เปิดบ่อนพนันในชุมชนคนจีนที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยกำหนดเงินประมูล 5 ชั่ง 10 ตำลึง ซึ่งนับเป็นจำนวนเงินที่สูงในสมัยนั้นและสามารถสะท้อนฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาวจีนได้เป็นอย่างดี

จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่าง ปี พ.ศ. 2367-2394) มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญหลายประการที่ส่งผลมาถึงการดำรงอยู่ของพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราในปัจจุบัน ก่อนแผ่นดินรัชกาลที่ 3 มีหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ จารึกแผ่นเงินที่วัดพยัคฆอินทาราม ตำบลบ้านใหม่ ที่ชี้ให้เห็นว่าตัวเมืองฉะเชิงเทราในอดีตตั้งอยู่ที่ปากน้ำโจ้โล่ ซึ่งมีความตอนหนึ่งระบุว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าชื่อนายช้างเป็นพี่ ชื่อนายเสือเป็นน้อง รวมบิดามารดาอุทรเดียวกัน เดิมเป็นเชืวงศ์พงษ์เจ้าเมืองกรมการ มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจะไม่เสียแก่พม่า ญาดวงศ์ทำราชการเนื่อง ๆ มาตั้งแต่เมืองฉะเชิงเทราตั้งปากน้ำเจ้าโล่ แล้วยกมาตั้งแปดริ้ว แล้วยกมาตั้งโสธร ได้รับราชการไม่หมดเชืวงศ์ เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้านายช้างผู้พี่ได้เป็นที่หลวงจากเมือง นายเสือผู้น้องได้เป็นที่หลวงมหาดไทย ...”

ในขณะเดียวกันหลักฐานจากโคลงนิราศฉะเชิงเทราซึ่งนิพนธ์โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเจ้าจอมมารดาศิลา ในคราวที่เสด็จในการสงครามทัพเวียงจันทน์เมื่อปี พ.ศ. 2369 (ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, 2544) ซึ่งการเดินทางดังกล่าวนี้ใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่คลองสำโรงเพื่อออกไปยังแม่น้ำบางปะกง ซึ่งการศึกครั้งนี้ได้กวาดต้อนประชากรกลุ่มลาวเวียง ลาวพวน ฯลฯ มาอยู่ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี สุพรรณบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี รวมทั้งฉะเชิงเทราด้วย ซึ่งเนื้อหาภายในโคลงปรากฏชื่อหมู่บ้านและสถานที่ต่าง ๆ ในตัวเมืองฉะเชิงเทราในปัจจุบัน ได้แก่ โคลงบทที่ 103 ระบุถึงชื่อ “บ้านโสธร” โคลงบทที่ 104 ระบุชื่อ “บ้านสำปะทวน” และโคลงบทที่ 108 ระบุถึง “แปดริ้ว” เป็นย่านตลาดมีแม่ค้ามากมาย ซึ่งในที่นี้หมายถึงแปดริ้วเก่าที่ตั้งอยู่ที่ด้านใต้ของปากน้ำโจ้โล่ ซึ่งเป็นคลองท่าลาดในปัจจุบัน ดังนี้

- (103) โสธรถิ่นชื่อบ้าน บงฉน ใจเอย ถูว่าโสพิณคล เต้นนี้ ลักอนุชพระพหล หวนนึก
คะนึ่งแม่ ูกจากเกรงราพณลี ลอบเพียงโสพิณา
- (104) สำปะทวนทวนจิตร้าง รอคอย แม่เอย เรื่องลองตามชลาลัย แล่นล้วย ไปทันทอด
เรือลอย ทวนท่า นุชนา หยับโยคพลพายพุย พี่จ้องใจทวนา
- (108) ดลบุรินแปดริ้วรำ แรมสาย สวาทนา เปลี่ยวจิตเปล่าใจหาย เหี่ยวหิ้ว เรมียรแม่ค้า
หลาย ลับแม่ นะแม่ ใจจะขาดร้อยริ้ว ระริกิ้วระบายลมา

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานแผนที่โบราณ ซึ่งถูกค้นพบในพระบรมมหาราชวังเมื่อปี พ.ศ. 2539 ซึ่งสันนิษฐานว่าแผนที่ฉบับนี้ทำขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้ปรากฏตำแหน่งและชื่อเมือง “แปดริ้ว” ซึ่งตั้งอยู่บริเวณ “ปากน้ำโจ้โล่”

รูปที่ 1: แผนที่โบราณแสดงตำแหน่งเมืองแปดริ้วและปากน้ำโจ้โล่ ที่มา: Santanee Phasuk and Stott, 2004

หลักฐานดังกล่าวข้างต้นจึงแสดงถึงทำเลที่ตั้งและบรรยากาศของชุมชนในเมืองฉะเชิงเทรา และชี้ให้เห็นว่าเมืองแปดริ้วอยู่ที่บริเวณ “ปากน้ำโจ้โล่” หรือ “ปากน้ำเจ้าโล่” (สะกดตามคำที่เขียนบนแผนที่โบราณ) นอกจากนี้ ยังปรากฏหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบว่ากลุ่มประชากรลาวเวียงและลาวพวนที่อาศัยอยู่ในเมืองฉะเชิงเทรา มีระลอกการอพยพจากผลพวงศึกสงครามทัพเวียงจันทน์เมื่อปี พ.ศ. 2369

ในปี พ.ศ. 2377 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2367-2394) โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศูนย์กลางจากเมืองแปดริ้วเดิมลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามลำน้ำบางปะกงประมาณ 25 กิโลเมตร มาตั้งศูนย์กลางเมืองแห่งใหม่ที่บริเวณปากคลองท่าไข่ ซึ่งมีลักษณะเป็นเมืองแบบมีป้อมกำแพงล้อมรอบ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษัรณเรศ (หม่อมไกรสร) เป็นแม่กองควบคุมการสร้างป้อมปราการ (ทิพาการวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา, 2557: 62) เพื่อป้องกันศึกญวนและเขมรที่มาจากแม่น้ำบางปะกงและอ่าวไทย ซึ่งเป็นช่วงที่สยามกำลังทำสงครามกับญวน

ภายในกำแพงเมืองฉะเชิงเทราที่สร้างขึ้นใหม่นี้มีการสร้างวัดประจำเมืองขึ้น ผู้คนในท้องถิ่นจึงเรียกว่า “วัดเมือง” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453) ได้พระราชทานนามของวัดใหม่ว่า “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์” แต่เดิมวัดเมืองถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ต่อมาภายหลังเกิดกบฏอั้งยี่ยึดเมืองในปี พ.ศ. 2391 จึงเปลี่ยนมาใช้วัดโสธรา เป็นสถานที่ประกอบพิธีแทน

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดีเป็นแม่กองเพื่อควบคุมแรงงานชาวจีนในการขุด “คลองบางขนาก” หรือที่รู้จักกันในนามว่า “คลองแสนแสบ” ในปี พ.ศ. 2380 (ทิพาการวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา, 2557: 74) เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อใช้ขนยุทธสัณการะในการทำศึกสงครามกับญวน

คลองขุดแสนแสบยังทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบชลประทานสำหรับทำนาเพาะปลูกข้าวให้แก่พื้นที่ทั้งสองฝั่งคลอง โดยเบื้องต้นนั้นมิวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเสปียงสำหรับกองในการทำศึก

ซึ่งต่อมาเมื่อหมดการศึกแบบจารีตลง ทำให้ผลผลิตข้าวจากย่านนี้ได้กลายเป็นสินค้าส่งออก ทั้งนี้ บริบทในช่วงเวลาดังกล่าว สยามมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีน นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาพื้นที่ เกษตรกรรมบางส่วนสำหรับการปลูกอ้อย โดยมีการตั้งโรงหีบเพื่อผลิตน้ำตาลส่งออกสู่ตลาดต่างประเทศ นำเงินตราเข้ามาใช้ในราชการสงคราม

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ อันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาเส้นทางสัญจรและการ ขนส่งทางยาวตลอดสองฝั่งคลอง จึงเป็นที่มาของมุขปาฐะท้องถิ่นที่อุปมาเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ ของพื้นที่ กับขนาดของ “ปลาช่อน” ที่กล่าวกันว่ามีความยาวลำตัวที่ใหญ่จนสามารถแลเป็นขึ้นได้มากถึง 8 ไร่ จนเป็นที่มาของชื่อ “เมืองแปดไร่” ที่เล่าสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงปลายรัชกาลเมืองฉะเชิงเทราเกิดเหตุการณ์กบฏอั้งยี่หรือกบฏจีนตัวเหี้ย เข้ายึดเมือง ฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2391 การก่อกบฏครั้งนี้เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องหนีออกไปอยู่ในป่ากรบ ฝ่ายกบฏฆ่า ขุนกำจัดเงินพาล และฆ่าพระยาวิเศษฤไชย (เจ้าเมืองฉะเชิงเทราที่ออกไปรบกับกบฏ) ทางราชสำนัก กรุงเทพมหานครจึงส่งเจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทรเดชามาปราบกบฏครั้งนี้ที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยล่องเรือมาทางคลองสำโรง ทั้งนี้ เหตุการณ์ปราบกบฏในครั้งนั้น ได้ใช้วิธีจุดไฟเผาสถานที่หลายแห่งใน เมืองเพื่อให้กลุ่มกบฏหนีออกจากที่ซ่อนตัว และจึงสามารถจับกบฏได้ หลังจากการปราบกบฏในครั้ง นั้นได้ขยายผลไปสู่การฆ่ากวาดล้างชาวจีนที่ไว้ผมเปียจำนวนมาก เนื่องจากไม่สามารถจำแนกได้ว่าคนไหน สังกัดกับกลุ่มกบฏอั้งยี่ พงศาวดารบันทึกไว้ว่าโศกนาฏกรรมครั้งนี้มีคนจีนตายหลายพันคน ศพลอยใน ลำน้ำเมืองฉะเชิงเทราต่อเนื่องกันไปทุกคั้งน้ำ (ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา, 2557: 130)

เมืองฉะเชิงเทรายังเป็นที่สนใจของชาวตะวันตก โดยบันทึกของ พระสังฆราช ฌ็อง-บาติสต์ ปาลกัว (Jean-Baptiste Pallegoix) หรือพระสังฆราชปัลเลอกัวซ์ เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2373 ในหนังสือ “Memoire sur la Mission de Siam” กล่าวว่าเมื่อคริสตชนคาทอลิกในจังหวัดแปดไร่ (ฉะเชิงเทรา) และ บางปลาสร้อย (ชลบุรี) รวม 300 คน ซึ่งในกลุ่มคริสตศาสนิกชนคาทอลิกเหล่านี้ยังหมายรวมถึงกลุ่มชาว จีนที่อพยพมารับจ้างทำงานในไร่อ้อย แล้วเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์จนกลายเป็นคนในบังคับของ ชาวตะวันตก ซึ่งในปี พ.ศ. 2383 เริ่มปรากฏว่ามีการสร้างโบสถ์คาทอลิกที่ทำด้วยไม้ไผ่ในบริเวณฝั่ง ตะวันตกของแม่น้ำบางปะกงโดยบาทหลวงอัลบรัน (Albrand Etienne) เพื่อใช้เป็นที่พบปะของชาวคริสต์ จนกระทั่งมีการสร้างโบสถ์เซนต์ปอล (หลังเก่า) ที่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนอย่างถาวร รูปแบบศิลปะแบบ โบสถ์คริสต์ในตะวันตกในปี พ.ศ. 2416 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับเงินบริจาคจากคริสตศาสนิกชนที่เมืองลา วาล (Laval) ประเทศฝรั่งเศส เพื่อซื้อที่ดินสร้างวัด และในสมัยรัชกาลที่ 5 บาทหลวงอันตัน ชมิตต์ (Antoin Schmitt) ได้สามารถสร้างโบสถ์หลังนี้จนสำเร็จ ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนผนังอาคารด้านหน้า (façade) เท่านั้น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาที่เมืองฉะเชิงเทราดังกล่าว แสดงให้เห็นว่านอกจากชาวจีนแล้ว ชาวตะวันตกยังให้ความสำคัญต่อดินแดนแถบนี้เป็นอย่างมาก จนมี การรวมกลุ่มกันของคริสตศาสนิกชนที่มาตั้งถิ่นฐานในเมืองฉะเชิงเทราริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ที่รู้จักกันใน นามชุมชนวัดเซนต์ปอลในปัจจุบัน (ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์ และคณะ, 2559)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2394-2411) ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ในปี พ.ศ. 2398 ทำให้สยามต้องมีการติดต่อค้าขายกับประเทศตะวันตก การรับวัฒนธรรมและเผยแผ่ศาสนาคริสต์ที่เข้ามาในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทราอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทราเพื่อพิจารณาคดีความของคนจีนในปี พ.ศ. 2411

เมื่อเข้าสู่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453) เป็นยุคที่สยามได้รับผลกระทบจากลัทธิอาณานิคมของชาติมหาอำนาจยุโรปทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ในรัชสมัยของพระองค์จึงเป็นช่วงเวลาแห่งการปฏิรูประบบการบริหารการปกครองแบบใหม่ระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นทั่วราชอาณาจักรให้เป็นระบบและสามารถเข้าถึงประชาชนในท้องถิ่นห่างไกลได้ รวมถึงการปฏิรูประบบสาธารณสุข โภค สาธารณูปการต่าง ๆ ตลอดจนปรับระบบการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นระบบ “เทศาภิบาล” เพื่อให้ใกล้ชิดกับภูมิภาคมากขึ้น โดยแบ่งการปกครองออกไปเป็นลำดับชั้น คือ มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ

การได้จัดตั้งมณฑลชุดแรก ๆ ที่ดำเนินการสำเร็จ คือ มณฑลกรุงเก่า และมณฑลปราจีนบุรี ซึ่งขอบเขตการปกครองนั้นได้รวบรวมเมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก เมืองพนมสารคาม และเมืองฉะเชิงเทราเข้าด้วยกันเป็นมณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2435 ทั้งนี้ พระองค์ทรงได้เตรียมจัดตั้งอีก 2 มณฑล คือ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก ทว่ายังดำเนินการจัดตั้งไม่เรียบร้อยก็เกิดกรณีพิพาทปัญหาการแบ่งดินแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสขึ้นก่อนในปี พ.ศ. 2436

ต่อมาวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้ย้ายศูนย์กลางมณฑลปราจีนบุรีมายังเมืองฉะเชิงเทรา เนื่องจากมีงานราชการมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา อาทิ การสร้าง “ศาลาว่าการมณฑลปราจีนบุรี” อยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง การสร้างค่ายทหารที่ตำบลโสธร ปัจจุบัน คือ “ค่ายศรีโสธร” “โรงเรียนฉะเชิงเทรารัษฎะ” เพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่างมณฑลปราจีนบุรี ปัจจุบัน คือ “โรงเรียนเบญจมราชรัษฎะ” “ที่ทำการไปรษณีย์” ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ใช้อาคารแล้ว และ “ที่ทำการศาลมณฑลปราจีนบุรี” ซึ่งในปัจจุบัน คือ อาคารพุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมด้วยการสร้างทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ มาถึงเมืองฉะเชิงเทรา การขุดคลองเพื่อการคมนาคม รวมทั้งการพัฒนาทางด้านการเกษตร ดังนั้นอาณาบริเวณของพื้นที่เขตเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งหมดจึงอยู่บนที่ตั้งของเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นส่วนใหญ่ หรือบริเวณตั้งแต่ตำบลโสธร เลียบฝั่งแม่น้ำบางปะกง จนถึงบริเวณตำบลบ้านใหม่

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นดังกล่าว ไม่เพียงแต่เป็นการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐจากส่วนกลางเท่านั้น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรและเสด็จประพาสด้วยพระองค์เองถึง 3 ครั้ง คือ การเสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทราครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2420 เป็นการเสด็จเปิดรถไฟสายตะวันออกระหว่างวันที่ 24-30 มกราคม ร.ศ. 126 (ปี พ.ศ. 2450) ในครั้งนี้พระองค์เสด็จประทับแรมในตำหนักพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นเวลา 6 คืน

และการเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรีครั้งที่ 3 ซึ่งได้เสด็จเยือนวัดโสธรด้วยในปี พ.ศ. 2451 ภาพบรรยากาศและภูมิทัศน์ของเมืองฉะเชิงเทราในขณะนั้นจึงถูกบันทึกไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ผ่านพระราชนิพนธ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น ศาลว่าการมณฑล ตำนานพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ตลาดบ้านใหม่ วัดอุภัยภาติการาม คลองท่าไข่ บ้านและตลาดของจีนฮี้ โรงทหาร และวัดโสธรฯ เป็นต้น (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2476: 30-32; 2519: 12)

รูปที่ 2: พระบรมฉายาลักษณ์ และลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานให้กับสมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีน ในคราวเสด็จฯ เยือนฉะเชิงเทรา
ที่มา: เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, 2539: 104

รูปที่ 3: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉายพระรูปร่วมกับคณะผู้ตามเสด็จซึ่งประทับหน้าตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เมื่อปี พ.ศ. 2450
ที่มา: ภาพถ่ายบนตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

ประวัติศาสตร์การเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามสถานที่ต่าง ๆ ในเขตเมืองเก่าฉะเชิงเทราเหล่านี้ จึงมีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ห้วงเวลาหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานการพัฒนาความทันสมัยทางสังคมและสาธารณูปโภค และทรงมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวความทรงจำ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของเมืองฉะเชิงเทราถูกบันทึกไว้เป็นรูปถ่ายและลายลักษณ์อักษร

การบริหารงานการปกครองและระบบสาธารณูปโภคที่เกิดขึ้นในแผ่นดินรัชกาลที่ 5 นั้นได้ขับเคลื่อนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองฉะเชิงเทราเรื่อยมา จนกระทั่งการปกครองระบอบเทศาภิบาลได้ถูกยกเลิกไปเมื่อเข้าสู่ยุคการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในปี พ.ศ. 2475 จนกระทั่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2476 จึงมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาค สถานะทางราชการของความเป็น “เมือง” จึงเปลี่ยนเป็น “จังหวัด” ที่บริหารงานโดยผู้ว่าราชการจังหวัด

ต่อมาพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราเกิดเหตุการณ์ที่มีคุณค่าอีกครั้ง เมื่อได้รับรองพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 เสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดฉะเชิงเทราในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 เพื่อเสด็จประทับเป็นประธานคณะผู้พิพากษาในศาลประจำ

มณฑลปราจีนบุรี (ปัจจุบันคืออาคารพุทธสมาคม) และเสด็จฯ เยือนกองพันทหารช่างที่ 2 การนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยเสด็จฯ ด้วย

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนวัดโสธรวรารามเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2509 และได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารอเนกประสงค์ของโรงเรียนพุทธโสธร เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512 ต่อมาเมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2531 เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถหลังใหม่ ซึ่งได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่ พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานในการก่อสร้าง และในวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2539 ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธียกฉัตรทองคำเหนือมณฑปพระอุโบสถ และนับแต่ปี พ.ศ. 2536 ถึงปัจจุบัน จังหวัดฉะเชิงเทรามีการแบ่งการปกครองเป็น 11 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอบ้านโพธิ์ อำเภอบางคล้า อำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอบางปะกง อำเภอแปลงยาว อำเภอราชสาส์น อำเภอท่าตะเกียบ และอำเภอคลองเขื่อน

รูปที่ 4: พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
บรมนาถบพิตร เสด็จฯ บำเพ็ญพระราชกุศลวันวิสาขบูชา
และทรงเปิดทองหลวงพ่พุทโสธร
เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2509

ภูมิทัศน์ในพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราจึงสอดประสานไปด้วยพลวัตและกิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์และความทรงจำของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในเมืองเก่าฉะเชิงเทราที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา สัมผัสผ่านกาลเวลาตราบจนปัจจุบันจนกลายเป็นคุณค่าของเมืองเก่าแห่งนี้

4.1.2 สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในเมืองฉะเชิงเทรา แบ่งเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่

(1) อาคารราชการ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงเวลาที่เมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางของมณฑลปราจีนบุรี ได้มีการสร้างอาคารสาธารณะที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ได้แก่ ศาลาว่าการมณฑลปราจีนบุรี ซึ่งปัจจุบันเป็นอาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ศาลมณฑลปราจีนบุรี ปัจจุบันเป็นอาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา อย่างไรก็ตามความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกยังคงต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 คือ อาคารที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข

(2) อาคารทางศาสนาและความเชื่อ

เมืองฉะเชิงเทรามีอาคารที่ทางความเชื่อและศาสนาที่หลากหลาย ทั้งวัดในพุทธศาสนาที่มีลักษณะรูปทรงและการประดับตกแต่งด้วยรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมไทย ได้แก่ “วัดโสธรวรารามวรวิหาร” “วัดปิตุลาธารชรัสมุณี (วัดเมือง)” “วัดพยุหคินทร์าราม (วัดเจดีย์)” และ “วัดสายชล ณ รังษี (วัดแหลมบน)” นอกจากนี้ ยังมีวัดในพุทธศาสนาที่มีรูปทรงทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่งแบบจีน คือ “วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)” เป็นวัดในพุทธศาสนานิกายมหายาน และ “วัดอุภัยภาติการาม (วัดช้างปอก)”

สถาปัตยกรรมศาลเจ้า มีลักษณะรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบจีนที่มี ได้แก่ “ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง” และ “ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ” ซึ่งสร้างขึ้นใหม่

สถาปัตยกรรมในคริสต์ศาสนา คือ “โบสถ์เก่าวัดเซนต์ปอล” มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก

(3) อาคารตลาด

อาคารตลาดเป็นอาคารสาธารณะที่มีระบบโครงสร้างหลังคาแบบช่วงพาดกว้าง (Wide span) โดยมีทั้งอาคารตลาดที่ใช้โครงสร้างหลังคาแบบโครงถักไม้ (Wooden Roof Trusses) ได้แก่ อาคารตลาดเกื้อกูล ตลาดทรัพย์สินฯ เก่า และตลาดบ่อบัว รวมถึงอาคารตลาดที่ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ได้แก่ อาคารตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์

(4) บ้านค้าขายไม้ และตึก

อาคารบ้านค้าขาย เป็นสถาปัตยกรรมที่มีการอยู่อาศัยควบคู่กับการประกอบพาณิชย์กรรมค้าขาย ซึ่งในเมืองฉะเชิงเทราปรากฏรูปแบบทางสถาปัตยกรรมห้องแถวการค้า 3 รูปแบบ ได้แก่ “เรือนแถวไม้” บริเวณริมแม่น้ำบางปะกง ริมคลองท่าไข่ และบริเวณตลาดทรัพย์สินฯ เก่า ตลาดเกื้อกูล และตลาดท่าใหญ่ “บ้านค้าขายแบบอิทธิพลตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5-6” บริเวณถนนพานิช และชุมชนหน้าเมือง “บ้านค้าขายรูปแบบสมัยใหม่ช่วงต้น (Early modern)” เป็นกลุ่มอาคารของทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ที่บริเวณถนนมรุพงษ์

4.1.3 แหล่งโบราณคดีและโบราณสถาน

จากข้อมูลแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทราพบว่า ภายในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรามีแหล่งโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและกำหนดที่ดินโบราณสถานแล้วจำนวน 8 แห่ง โดยเป็นโบราณสถานที่มียุ่เก่าแก่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประเภทศาสนสถานในศาสนาพุทธ ได้แก่ (สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี, ม.ป.ป.)

- (1) กำแพงเมืองฉะเชิงเทรา
- (2) วัดโสธรวรารามวรวิหาร
- (3) วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง)
- (4) วัดสายชล ณ รังษี (วัดแหลมบน)
- (5) วัดพยัคฆอินทาราม (วัดเจดีย์)
- (6) อาคารศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทราหลังเก่า (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)
- (7) อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา (ศาลมณฑลปราจีน)
- (8) อาคารไปรษณีย์หลังเก่า

ส่วนแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานที่ทางกรมศิลปากรได้มีการสำรวจ และจัดเก็บข้อมูลไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ มีจำนวน 11 แห่ง โดยเป็นโบราณสถานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นโบราณสถานประเภทที่เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธที่ปัจจุบันยังมีการใช้ประโยชน์ ได้แก่ (สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี, ม.ป.ป.)

- (1) ตำนักรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (จวนผู้ว่าราชการจังหวัดหลังเก่า)
- (2) วัดภิกขุสังฆารณ์ (วัดแหลมใต้)
- (3) วัดเทพนิมิตร
- (4) วัดอุภัยภาติการาม (วัดช้างปอก)
- (5) วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)
- (6) ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา
- (7) ประตุน้ำท่าไข่
- (8) ชุมชนตลาดหน้าเมือง
- (9) ตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
- (10) สถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา
- (11) อาคารไม้สัก 100 ปี (อาคารกองบัญชาการทหารบกมณฑลปราจีน)

แทรกร A3

แผนที่ 1 แหล่งโบราณคดีและโบราณสถานในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา

4.2 องค์ประกอบของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทรา มีประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าจะมีชื่อเมืองที่เก่าแก่มากอย่างน้อยในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็มีกรายย้ายทำเลที่ตั้งของเมืองไปในที่ต่าง ๆ จนกระทั่งย้ายมาตั้งยังที่ดังในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งที่สัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมทางน้ำ และใกล้ปากแม่น้ำ จึงมีผู้คนหลากหลายเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินหลากหลายเชื้อชาติ ดังปรากฏหลักฐานเป็นงานศิลปะ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม รวมถึงความเชื่อ และความศรัทธาในศาสนา ตลอดจนการผสมผสานทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้เป็นจำนวนมากที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนริมน้ำบางปะกง

ทั้งนี้ การศึกษา วิเคราะห์ และประเมินองค์ประกอบเมืองเก่าจะเน้นการศึกษาใน 5 ประเด็น ประกอบด้วย กำแพงเมือง คูเมือง และป้อม แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า จุดหมายตาในบริเวณเมืองเก่า ย่าน/บริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า และธรรมชาติในเมือง ซึ่งองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญที่แสดงถึงความเป็นเมืองเก่าฉะเชิงเทราที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 กำแพงเมือง คูเมือง และป้อมเมืองฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทรามีการสร้างกำแพงเมืองและป้อม ที่ก่อสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2377 โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษัรณเรศ (หม่อมไกรสร) เป็นแม่กองก่อสร้าง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนั้นสยามกำลังมีกรณีพิพาทกับญวนในคราวสงครามที่เรียกกันว่า อานามสยามยุทธ จึงสร้างป้อมและกำแพงเมืองเพื่อรักษาปากน้ำบางปะกง เพื่อเป็นปราการปกป้องกรุงเทพฯ จากการรุกรานจากทางตะวันออก และเป็นฐานที่มั่นในการปราบกบฏอั้งยี่ในปี พ.ศ. 2391

ลักษณะของป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทราก่อด้วยอิฐถือปูนวางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตกขนานกับแม่น้ำบางปะกง มีความยาว 525 เมตร กว้าง 290 เมตร ตัวกำแพงหนา 1 เมตร สูง 3 เมตร ด้านหลังกำแพงมีคูน้ำแต่ไม่เหลือร่องรอยแล้ว บนกำแพงมีปืนใหญ่จำนวน 5 กระบอก

ทั้งนี้ กำแพงบางส่วนถูกรื้อลง หลงเหลือแนวกำแพงฝั่งริมแม่น้ำบางปะกง ยาวประมาณ 200 เมตร ซึ่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ และได้บูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ให้พื้นที่ด้านหน้ากำแพงเมืองเป็นสวนสาธารณะ ชื่อว่า “สวนมรุพงษ์” เพื่อเป็นที่พักผ่อน และจัดกิจกรรมของเมืองฉะเชิงเทรา

รูปที่ 5: ป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา

4.2.2 แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า

จากสภาพภูมิประเทศของเมืองฉะเชิงเทราที่มีแม่น้ำบางปะกงไหลขนานไปด้านตะวันออกของตัวเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญในอดีตจากปากน้ำขึ้นไปยังพื้นที่ตอนใน (Hinter Land) ซึ่งเป็นแหล่งรวมทรัพยากรต่าง ๆ ตลอดจนเป็นเส้นทางเชื่อมต่อไปยังปราจีนบุรี

นอกจากนี้ ยังมีโครงข่ายทางน้ำที่เป็นลำคลองธรรมชาติ และคลองที่ขุดขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางสัญจร และการชลประทาน ซึ่งบริเวณจุดบรรจบของลำคลองสายต่าง ๆ กับแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเกิดเป็นชุมชน ตลาดค้าขายทางน้ำ และยังมีการเชื่อมโยงกับเส้นทางคมนาคมทางบก คือ เส้นทางรถไฟสายตะวันออก ซึ่งมี “สถานีรถไฟแปดริ้ว” เชื่อมโยงต่อเนื่องไปยังกรุงเทพมหานคร

ในตัวเมืองฉะเชิงเทรามีโครงข่ายคมนาคมทางบก คือ ถนนต่าง ๆ ซึ่งวางทอดตัวขนานไปกับเมืองฉะเชิงเทราและแม่น้ำบางปะกง คือ “ถนนมรุพงษ์” “ถนนชุมพล” และ “ถนนศุภกิจ” และมีถนนรองตัดตามขวางเพื่อเชื่อมต่อกับถนนทั้ง 3 สาย สำหรับการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ตอนในของตัวเมืองฉะเชิงเทรา ได้แก่ “ถนนหน้าเมือง” “ถนนสุขเกษม” “ถนนจุลละนันท” และซอยต่าง ๆ ทำให้โครงข่ายคมนาคมในเมืองฉะเชิงเทรามีแบบแผนเป็นแนวยาวเหนือ-ใต้ และมีแนวตัดขวางทางตะวันออก-ตะวันตก

4.2.3 จุดหมายตาในบริเวณเมืองเก่า

จุดหมายตา (Landmark) ของเมืองฉะเชิงเทราที่มีความโดดเด่นเป็นสง่า และสามารถรับรู้ได้ในมุมมองของชาวฉะเชิงเทราและผู้คนทั่วไป คือ “วัดโสธรวรารามวรวิหาร” ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปในพระอุโบสถ ซึ่งสันนิษฐานว่าพระอุโบสถเดิมสร้างขึ้นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินมา และทรงมีพระราชปรารภเรื่องความคับแคบและทรุดโทรมของพระอุโบสถเดิม จึงเป็นที่มาของการก่อสร้างพระอุโบสถใหม่ที่มีขนาดใหญ่ที่มีคุณลักษณะเป็นจุดหมายตาที่สามารถรับรู้ได้ของชาวฉะเชิงเทราและผู้คนทั่วไป

รูปที่ 6: พระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหารอันเป็นที่ยหมายตาที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา

4.2.4 ย่าน/บริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า

(1) ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์

เป็นศูนย์กลางการค้าและธุรกิจสำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา บริเวณถนนพานิช อยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ เป็นอาคารพาณิชย์แบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modern) ซึ่งเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ทั้งนี้ ได้รับการปรับปรุงและฟื้นฟูอาคารด้วยการทาสีอาคารใหม่ ทำให้อาคารในบริเวณย่านนี้เกือบทั้งหมดมีลักษณะที่โดดเด่น คือ ตัวอาคารมีสีเหลือง และตัดสีขอบอุปกรณ์อาคาร ทั้งในส่วนของวงกบของช่องเปิด กรอบบานหน้าต่าง และประตูด้วยสีเขียวเข้ม และทาสีลูกฟูกด้วยสีเขียวอ่อน

รูปที่ 7: อาคารพาณิชย์เก่าแก่บริเวณถนนพานิช

รูปที่ 8: อาคารพาณิชย์บริเวณโดยรอบตลาดทรัพย์สินฯ

(2) ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินฯ ปากคลองท่าไข่ ตลาดเกือกกุล และตลาดท่าใหญ่

เป็นกลุ่มย่านการค้าสำคัญที่พัฒนาขึ้นบริเวณปากคลองท่าไข่ที่บรรจบกับแม่น้ำบางปะกง เป็นชุมทางการค้า เคยเป็นท่าเรือเทศบาลฯ ซึ่งเป็นจุดจอดทั้งเรือโดยสารและเรือขนส่งสินค้าจากที่ต่าง ๆ

เนื่องจากการคมนาคมเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบกมากขึ้น ทำให้เรือนแถวค้าขายริมน้ำบางส่วนกลายเป็นบ้านเช่าพักอาศัยของผู้มีรายได้น้อย ขณะที่เรือนแถวไม้บริเวณตลาดท่าใหญ่ส่วนใหญ่ให้บริการเป็นร้านอาหาร ส่วนตลาดเกือกกุล แต่เดิมเคยเป็นท่ารถโดยสารประจำทาง แต่เมื่อสร้างสถานีขนส่งแห่งใหม่ จึงทำให้ตลาดเกือกกุลแปรสภาพจากพื้นที่ตลาดมาเป็นการแบ่งพื้นที่เพื่อเป็นร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของบริเวณนี้ คือ อาคารตลาดทรัพย์สินฯ เก่า และตลาดเกือกกุล ซึ่งมีเทคนิคการก่อสร้างโดยใช้โครงถักไม้ เพื่อสร้างให้เกิดพื้นที่โถงโล่งขนาดใหญ่รองรับกิจกรรมของตลาดได้

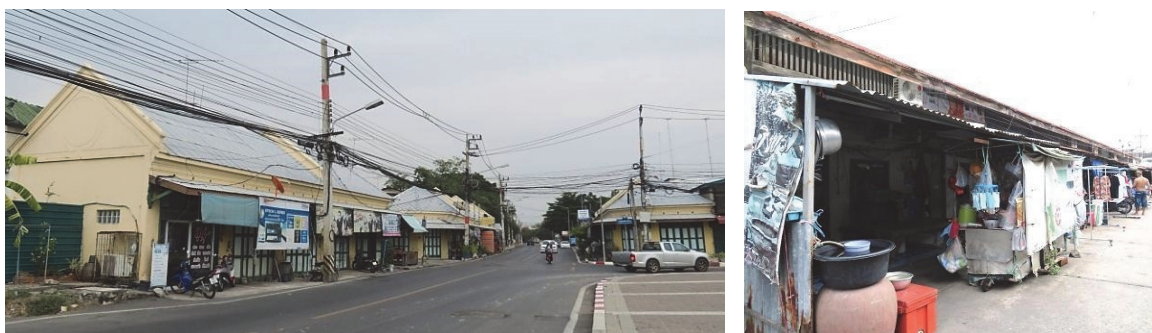
รูปที่ 9: อาคารตลาดทรัพย์สินฯ เก่า

รูปที่ 10: อาคารตลาดเกือกกุล

(3) ชุมชนหน้าเมือง หรือย่านตลาดชุมชนหน้าเมือง

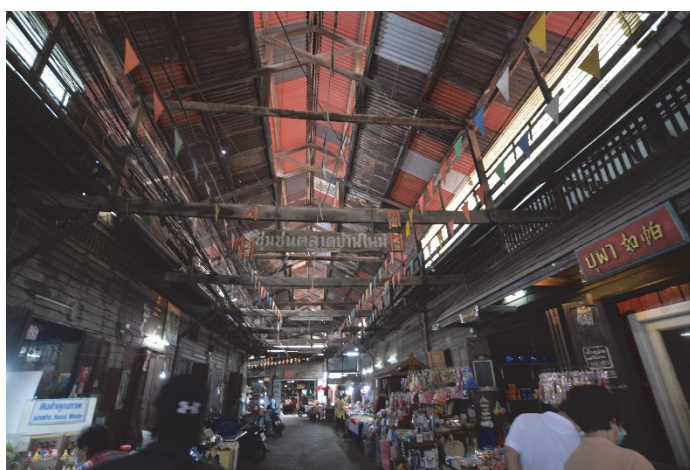
ตั้งอยู่บริเวณถนนมรุพงษ์ อยู่นอกแนวกำแพงเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่ ทำเลที่ตั้งดังกล่าวนี้เป็นจุดที่เชื่อมจากตัวเมืองเก่าไปทางค่ายทหารศรีโสธร และวัดโสธรวรารามวรวิหาร อาคารกลุ่มนี้เกิดขึ้นภายหลังจากการที่ป้อมและกำแพงเมืองได้ลบบทบาทลงแล้ว ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในการนั้นพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นสมุหเทศาภิบาล ซึ่งได้พัฒนาทางกายภาพของเมืองฉะเชิงเทราอย่างมาก รวมทั้งอาคารบ้านร้านค้า หน้าเมืองฉะเชิงเทรากลุ่มนี้ด้วย เนื่องจากเป็นทำเลที่เชื่อมต่อไปยังตำหนักมรุพงษ์ ค่ายทหารศรีโสธร และ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาคู่ขนานกับพื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองฉะเชิงเทรา

รูปที่ 11: อาคารพาณิชย์ชั้นเดียวของชุมชนหน้าเมืองริมถนนมรุพงษ์และเรือนแถวไม้ชั้นเดียวภายในชุมชนหน้าเมือง

(4) ย่านตลาดบ้านใหม่

ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง บริเวณปากคลองกลางหรือคลองบ้านใหม่ และบนถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง เป็นตลาดเก่าอายุกว่า 150 ปี แต่เดิมเรียกว่า “ตลาดริมน้ำ” ในอดีตตลาดแห่งนี้คับคั่งไปด้วยพ่อค้า แม่ค้า และผู้คนที่เดินทางมาซื้อสินค้า สันนิษฐานว่าตลาดบ้านใหม่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทดแทนตลาดริมน้ำที่ถูกไฟไหม้ราวปี พ.ศ. 2447-2448 ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ตลาดบ้านใหม่” บริเวณตลาดบ้านใหม่เป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ในอดีตสถานที่แห่งนี้คับคั่งไปด้วยผู้คนที่มาประกอบอาชีพค้าขาย เป็นตลาดบกริมน้ำที่เจริญรุ่งเรืองมาก รวมทั้งเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา

รูปที่ 12: ตลาดบ้านใหม่

4.2.5 ธรรมชาติในเมืองเก่า

ปัจจุบันในพื้นที่ชุมชนเมืองฉะเชิงเทรามีพื้นที่แหล่งธรรมชาติที่สำคัญของเมือง คือ แม่น้ำบางปะกง เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ส่วนพื้นที่ฝั่งตรงข้ามตัวเมืองฉะเชิงเทรา หรือพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด มีลักษณะเป็นป่าชายเลน ด้วยมีสภาพพื้นที่ที่เป็นน้ำจืด-น้ำกร่อย พื้นที่ดังกล่าวมีความเป็นธรรมชาติและมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะบริเวณตลอดแนวชายฝั่งของแม่น้ำบางปะกงจะมีต้นจาก ต้นโกงกาง และต้นลำพูขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวส่งเสริมให้ตัวเมืองฉะเชิงเทรามีสภาพแวดล้อมที่ยังมีความเป็นธรรมชาติและมีสภาพภูมิทัศน์ที่โดดเด่นและสวยงาม ถัดเข้าไปในพื้นที่ตอนในของริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ยังคงมีสวนมะพร้าวและผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ ซึ่งยังมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นการประกอบอาชีพชาวสวนแบบดั้งเดิม

รูปที่ 13: แนวธรรมชาติบริเวณชายฝั่งแม่น้ำบางปะกงในพื้นที่ อบต.บางตีนเป็ด

แทรก A3

แผนที่ 2 แหล่งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา

4.3 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

การวิเคราะห์ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ทางที่ปรึกษาได้กำหนดเกณฑ์และทำการประเมินคุณค่าและความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีอยู่ในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทราในปัจจุบัน รวมทั้งได้จัดลำดับความสำคัญตามระดับศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองเหล่านั้น จากผลการวิเคราะห์ดังกล่าวถือเป็นข้อมูลสำคัญในการพิจารณาเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของเมืองฉะเชิงเทราในเชิงที่ตั้งพบว่า องค์ประกอบของเมืองที่มีคุณค่าและความสำคัญมาก หรือมีระดับศักยภาพสูงถึงปานกลางมีอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เกาะกลุ่มและเรียงตัวเป็นแนวยาวตามริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงในแกนทิศเหนือ-ใต้ และตามแนวถนนมรุพงษ์ ส่วนองค์ประกอบของเมืองส่วนที่เหลือจะตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของเมืองฉะเชิงเทรา และหากพิจารณาขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าจากความกลมกลืนขององค์ประกอบของเมืองกับบริบทของเมือง ขอบเขตการบริหารการปกครอง ขอบเขตทางธรรมชาติ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และความเป็นย่านที่ชัดเจนขององค์ประกอบเมือง พบว่า การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราควรให้ครอบคลุมย่าน/บริเวณที่สำคัญของเมือง คือ บริเวณถนนมรุพงษ์ และพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำบางปะกง รวมถึงครอบคลุมองค์ประกอบที่มีศักยภาพสูงและปานกลางให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้ การกำหนดขอบเขตดังกล่าวก็เพื่อความสมบูรณ์ในแง่ขององค์ประกอบของเมืองเก่า และการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าฉะเชิงเทราในอนาคต

การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา มีเนื้อที่ทั้งหมด 3.96 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,475.69 ไร่ โดยมีอาณาเขตดังนี้ (แผนที่ 3 แผนที่ 4)

ทิศเหนือ จดจุดตัดถนนมหาจักรพรรดิ ซอย 2 กับทางรถไฟสายตะวันออก บริเวณพิกัด $X = 724085$ และ $Y = 1514839$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออก ตามแนวกึ่งกลางทางรถไฟสายตะวันออก จนจดกับแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา บริเวณพิกัด $X = 724403$ และ $Y = 1514801$ และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จนจดกึ่งกลางคลองท่าไข่ บริเวณพิกัด $X = 724448$ และ $Y = 1514896$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวกึ่งกลางคลองท่าไข่ จนถึงแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา บริเวณพิกัด $X = 724560$ และ $Y = 1514905$ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จนกระทั่งจดกึ่งกลางคลองกลาง (คลองบ้านใหม่) บริเวณพิกัด $X = 725878$ และ $Y = 1515619$ ต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จนจดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3200 ตัดกับถนนฉะเชิงเทรา-บางน้ำเปรี้ยว ซอย 2 บริเวณพิกัด $X = 726212$ และ $Y = 1515589$ และต่อเนื่องไปตามแนวกึ่งกลางถนนฉะเชิงเทรา-บางน้ำเปรี้ยว ซอย 2 จนกระทั่งจดแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา บริเวณพิกัด $X = 726410$ และ $Y = 1515634$

- ทิศตะวันออก จดแนวกึ่งกลางถนนฉะเชิงเทรา-บางน้ำเปรี้ยว ซอย 2 กับแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา บริเวณพิกัด $X = 726410$ และ $Y = 1515634$ ต่อเนื่องลงมาทางทิศใต้ตามแนวเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ข้ามแม่น้ำบางปะกงจนถึงแนวกึ่งกลางแม่น้ำบางปะกงบริเวณพิกัด $X = 726414$ และ $Y = 1515328$ และต่อเนื่องลงมาทางทิศใต้ตามแนวกึ่งกลางแม่น้ำบางปะกง จนกระทั่งถึงบริเวณพิกัด $X = 723396$ และ $Y = 1512204$
- ทิศใต้ จดแนวกึ่งกลางแม่น้ำบางปะกง บริเวณพิกัด $X = 723396$ และ $Y = 1512204$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือจนจดบริเวณกึ่งกลางปากคลองศรีโสธร บริเวณพิกัด $X = 723304$ และ $Y = 1512269$ และต่อเนื่องเข้าไปตามแนวกึ่งกลางคลองศรีโสธร เรื่อยไปจนกระทั่งจดกับแนวกึ่งกลางถนนเทพคุณากร บริเวณพิกัด $X = 723124$ และ $Y = 1512556$
- ทิศตะวันตก จดจุดตัดบริเวณแนวกึ่งกลางคลองศรีโสธรกับกึ่งกลางถนนเทพคุณากร บริเวณพิกัด $X = 723124$ และ $Y = 1512556$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนเทพคุณากร จนกระทั่งจดทางแยกตัดถนนศรีโสธรตัดใหม่กับถนนศรีโสธร และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนศรีโสธรตัดใหม่ จนจดทางแยกตัดถนนสวนสมเด็จ บริเวณพิกัด $X = 723420$ และ $Y = 1513857$ และต่อเนื่องไปตามแนวกึ่งกลางถนนสวนสมเด็จ จนกระทั่งจดทางแยกตัดถนนมหาจักรพรรดิ บริเวณพิกัด $X = 723993$ และ $Y = 1514676$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวกึ่งกลางถนนมหาจักรพรรดิ จนจดทางแยกตัดถนนมหาจักรพรรดิ ซอย 2 บริเวณพิกัด $X = 724034$ และ $Y = 1514667$ และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนมหาจักรพรรดิ ซอย 2 จนกระทั่งจดแนวกึ่งกลางทางรถไฟสายตะวันออก บริเวณพิกัด $X = 724085$ และ $Y = 1514839$

แทรก A3

แผนที่ 3 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

แทรกร A3

แผนที่ 4 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

4.4 เขตพื้นที่ (Zoning) ในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

ภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่หลัก มีเนื้อที่ทั้งหมด 3.96 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,475.69 ไร่ เนื่องจากองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่าฉะเชิงเทราส่วนใหญ่ตั้งเกาะกลุ่มและเรียงตัวตามแนวถนนศุภกิจ และถนนมรุพงษ์ ซึ่งทอดตัวตามแนวริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงในแกนทิศเหนือ-ใต้ จึงไม่มีการแบ่งเขตพื้นที่ (Zoning) ภายในพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

4.5 พื้นที่ต่อเนื่องเมืองเก่าฉะเชิงเทรา

พื้นที่ต่อเนื่องของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา (Buffer Zone) ได้แก่ พื้นที่บริเวณที่อยู่โดยรอบพื้นที่หลักของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบ มีเนื้อที่ทั้งหมด 2.73 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,704.89 ไร่ โดยกำหนดให้มีระยะห่างจากแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราออกไปทุกด้านเป็นระยะทาง 200 เมตร (แผนที่ 5 และแผนที่ 6)

แทรก A3

แผนที่ 5 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และพื้นที่ต่อเนื่อง

แทรก A3

แผนที่ 6 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และพื้นที่ต่อเนื่อง

5. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

5.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป

พิจารณาจากแนวทางทั่วไป 7 ประการ ซึ่งสามารถเลือกนำไปใช้ปฏิบัติตามความเหมาะสม สำหรับพื้นที่เฉพาะแต่ละบริเวณที่มีความแตกต่างกันออกไป ดังนี้

แนวทาง	การดำเนินงาน
1. การมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์	1.1 ให้ประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มดำเนินการศึกษา เพื่อให้ข้อมูลพื้นฐานแสดงความต้องการและความเป็นเจ้าของ โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มสนใจ การประชุมสัมมนา ฯลฯ 1.2 ให้ประชาสังคมเห็นชอบในหลักการดำเนินการบริหารการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงข่ายคมนาคมขนส่ง การจัดระเบียบอาคารและสภาพแวดล้อม เพื่อลดกระแสต่อต้านและการไม่ให้ความร่วมมือ ตลอดระยะเวลาดำเนินการ 1.3 การประชาสัมพันธ์โดยวิธีต่าง ๆ เช่น การพบปะพูดคุย การประชาสัมพันธ์โดยผ่านประชาสังคม ผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบผลกระทบที่ตนเองจะได้รับจากแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า และรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้น 1.4 คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าระดับเมือง และกลุ่มประชาสังคมร่วมกันดำเนินการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมถึงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็น และจัดกิจกรรมเมืองเก่าอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของเมืองเก่า ทั้งคุณค่าด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา และอื่น ๆ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและจิตสำนึกรักถิ่นฐาน
2. การสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน	2.1 จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดกรอบการสร้างจิตสำนึกทางสังคม โดยการให้ความรู้ สร้างการรับรู้ตั้งแต่ในครอบครัว กลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ชุมชนและเป็นแบบแผนของเมืองเก่า 2.2 ทุกภาคส่วนร่วมกันสร้างกลไกการเรียนรู้ต่าง ๆ ผ่านการประชุมในชุมชน จัดกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน กิจกรรมวันครอบครัว ผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ ผ่านทางพระสงฆ์ โรงเรียน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

แนวทาง	การดำเนินงาน
	ตลอดจนช่องทางอินเทอร์เน็ตที่จะกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ความรัก ความหวงแหน มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ 2.3 ให้ประชาชนในชุมชน เยาวชน ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อ แนวทางและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะใช้รณรงค์จนเกิด การรับรู้ และเป็นวิถีชีวิตที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน 2.4 มีกิจกรรมประเมินผลเพื่อการปรับปรุงแก้ไขวิธีการสร้าง การเรียนรู้ที่สามารถสร้างการซึมซับแนวทางการพัฒนาเชิง อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน
3. การส่งเสริมกิจกรรมและ วิถีชีวิตท้องถิ่น	กิจกรรมและวิถีชีวิตเป็นมรดกที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ได้แก่ ประเพณี อาหาร การแต่งกาย ภาษา เทศกาล คติความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น จะต้องมีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยองค์ความรู้จากประชาชน และนักวิชาการในท้องถิ่น มีการค้นคว้าเผยแพร่และสืบทอด อย่างต่อเนื่อง เช่น จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ฟื้นฟูงานเทศกาล ต่าง ๆ เพื่อได้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
4. การส่งเสริมคุณภาพชีวิต	จัดให้มีบริการสาธารณสุขปโภคสาธารณสุขการ และธุรกรรม บริการที่ครบสมบูรณ์ สำหรับผู้อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่า และนักท่องเที่ยวทุกเพศวัย ที่สะดวกต่อการเข้าถึงและไม่ จำเป็นต้องเดินทางไกลออกนอกบริเวณเมืองเก่า การ จัดบริการรวมทั้งระบบการรักษาความปลอดภัยและป้องกัน อัคคีภัยมีความจำเป็น เพราะภายในบริเวณเมืองเก่ามี สภาพการอยู่อาศัยที่มกหนาแน่นและมีเส้นทางสัญจรที่ ค่อนข้างคับแคบ
5. การป้องกันภัยคุกคาม จากมนุษย์และธรรมชาติ	5.1 คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าระดับเมือง สามารถใช้อำนาจตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัด ระเบียบหรือระงับยับยั้งกิจกรรมการพัฒนาก่อสร้างที่จะ เป็นผลกระทบต่อโบราณสถานและแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรม เพื่อป้องกันกรณีการพัฒนาสิ่งก่อสร้างที่บดบังโบราณสถาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานบนที่ดินของทางราชการหรือวัด ซึ่งมีเอกสิทธิ์ไม่ต้องผ่านการตรวจสอบของหน่วยงานควบคุม การก่อสร้างท้องถิ่น

แนวทาง	การดำเนินงาน
	5.2 จัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวัง โดยอาศัยการประสานงานกับเครือข่ายนักเรียน นักศึกษาและนักวิชาการท้องถิ่น เพื่อช่วยติดตามตรวจสอบการพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกับโบราณสถานและแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรม 5.3 จัดให้มีการศึกษาปัญหาความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติ วางแนวทางแก้ปัญหาเพื่อป้องกัน รักษาแหล่งศิลปวัฒนธรรม จัดวางระบบเตือนภัยล่วงหน้าที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ
6. การประหยัดพลังงานด้าน การสัญจรและสภาพแวดล้อม	6.1 การขาดแคลนเส้นทางสัญจรที่เหมาะสมสำหรับคนเดินและจักรยาน ทำให้ผู้คนที่ต้องอาศัยรถยนต์และจักรยานยนต์มากขึ้นเป็นวงจรต่อเนื่อง ควรส่งเสริมพัฒนาทางเดินเท้า การใช้จักรยานและพาหนะทางเลือกในย่านเมืองเก่า เพื่อลดการใช้ยานพาหนะที่ใช้เชื้อเพลิงและสร้างมลภาวะ 6.2 นำระบบกระบวนการธรรมชาติและสภาพภูมิประเทศมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาด้านกายภาพของชุมชนเมืองเก่า การเปิดช่องมองภูมิทัศน์และปลูกต้นไม้สร้างร่มเงาจะช่วยให้อากาศเกิดการไหลเวียน ลดอุณหภูมิและความชื้น เพิ่มสภาวะความสบายในบริเวณเมืองเก่า
7. การดูแลและบำรุงรักษา อาคารและสาธารณูปการ	7.1 ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างในย่านเมืองเก่ามีข้อจำกัดต่อความต้องการใช้ประโยชน์สำหรับชีวิตประจำวัน การต่อเติมโดยขาดการพิจารณาความเหมาะสมอาจเป็นการทำลายคุณค่าการปล่อยให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพอาคารและสิ่งก่อสร้าง เป็นผลกระทบต่อคุณค่ามรดกศิลปวัฒนธรรมทั้งของตัวอาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้นและบริเวณแวดล้อม 7.2 ขยายบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าระดับเมืองในการดูแลมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อลักษณะทางกายภาพที่สำคัญของสิ่งก่อสร้างในย่านเมืองเก่า และส่งเสริมให้มีการบำรุงรักษาสภาพภายนอกของอาคารอย่างต่อเนื่อง โดยเลือกใช้วัสดุก่อสร้างที่มีลักษณะคล้ายหรือสอดคล้องกับของเดิมมากที่สุด หรือส่งเสริมให้มีการนำวัสดุก่อสร้างของเดิมกลับมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด

5.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่ (Zoning)

พิจารณาจากเขตพื้นที่ (Zoning) มี 2 ประเภท ซึ่งสามารถเลือกนำไปใช้ปฏิบัติตามความเหมาะสมสำหรับแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วย

พื้นที่หลัก มีแนวทางการดำเนินงาน ทั้งหมด 5 ด้าน ดังนี้

แนวทาง	การดำเนินงาน
1. ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน	1.1 ลดการใช้ประโยชน์ที่ดินในส่วนที่ไม่จำเป็นในเขตพื้นที่ศาสนสถาน 1.2 ที่ดินของรัฐและเอกชนให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นหลักให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อหัตถกรรม การท่องเที่ยว พาณิชยกรรม การอยู่อาศัย ศาสนสถาน สถานศึกษา หน่วยงานราชการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ นันทนาการ การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสาธารณประโยชน์ เท่านั้น 1.3 ที่ดินบนแนวกำแพงเมืองและคูเมือง จะต้องฟื้นฟูพื้นที่ขอบให้เห็นชัดเจน โดยลดบทบาทการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือหากมีการใช้ประโยชน์ที่ดินต่อเนื่อง ควรกำหนดลักษณะที่แสดงความเป็นพื้นที่ขอบให้เด่นชัด
2. ด้านอาคารและสภาพแวดล้อม	2.1 รักษาสภาพแวดล้อมโดยกำหนดความสูง สัดส่วนพื้นที่ว่าง (Open Space Ratio) ขนาด ลักษณะ แบบ รูปทรง ฯลฯ ของอาคารให้สอดคล้องและกลมกลืนหรือไม่ทำลายโบราณสถานในพื้นที่ พิจารณาการใช้วัสดุและสีของอาคารเพื่อสร้างบรรยากาศการเข้ามาถึงบริเวณสำคัญของเขตพื้นที่เมืองเก่า
3. ด้านระบบการจราจรและคมนาคมขนส่ง	3.1 ส่งเสริมให้มีทางเดินเท้า และการสัญจรด้วยยานพาหนะขนาดเล็กเพื่อลดมลภาวะ เช่น รถจักรยาน รถลากจูง เป็นต้น 3.2 ลดปริมาณการจราจร ห้ามรถบรรทุกหนักและรถขนาดใหญ่เข้าสู่พื้นที่ 3.3 จำกัดการก่อสร้างลานจอดรถขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นมลภาวะทางสายตาที่ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมเมืองเก่า 3.4 แนวถนนที่สร้างทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองหรือคูเมืองเดิม ควรมีสัญลักษณ์แสดงถึงสิ่งก่อสร้างในอดีต สร้างตำแหน่งจุดหมายตาที่ตำแหน่งประตูเมืองเดิม หรือป้ายชื่อที่สื่อความหมายถึงแนวกำแพงเมืองหรือคูเมืองเดิม

แนวทาง	การดำเนินงาน
4. ด้านการพัฒนาภูมิทัศน์	4.1 สร้างเส้นทางต่อเนื่องระหว่างตำแหน่งองค์ประกอบเมืองโบราณสถาน และพื้นที่เปิดโล่งในเมือง โดยจัดให้มีทางคนเดิน ทางจักรยาน หรือพาหนะขนาดเล็ก 4.2 จัดทางคนเดินที่ปลอดภัย พร้อมอุปกรณ์สาธารณูปโภคอำนวยความสะดวก เช่น โคมไฟ ถังขยะ ป้ายบอกทาง ฯลฯ
5. ด้านการบริหารและการจัดการ	5.1 ให้จังหวัดจัดตั้งสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า เพื่อทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการฯ 5.2 ให้จังหวัดออกประกาศ เรื่อง มาตรการในการควบคุมการก่อสร้างอาคารภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานของรัฐอย่างอื่นที่อาจพื้มีในบริเวณเมืองเก่า ที่จะดำเนินการก่อสร้างภายในบริเวณเมืองเก่า ส่งเรื่องและแบบแปลนให้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า โดยผ่านสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า เพื่อพิจารณาให้ความเห็นถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก่อน 5.3 จัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า และคณะรัฐมนตรี เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน 5.4 วางแผนนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณเมืองเก่า 5.5 ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกมาตรการในการควบคุมการก่อสร้างอาคารของภาคเอกชน

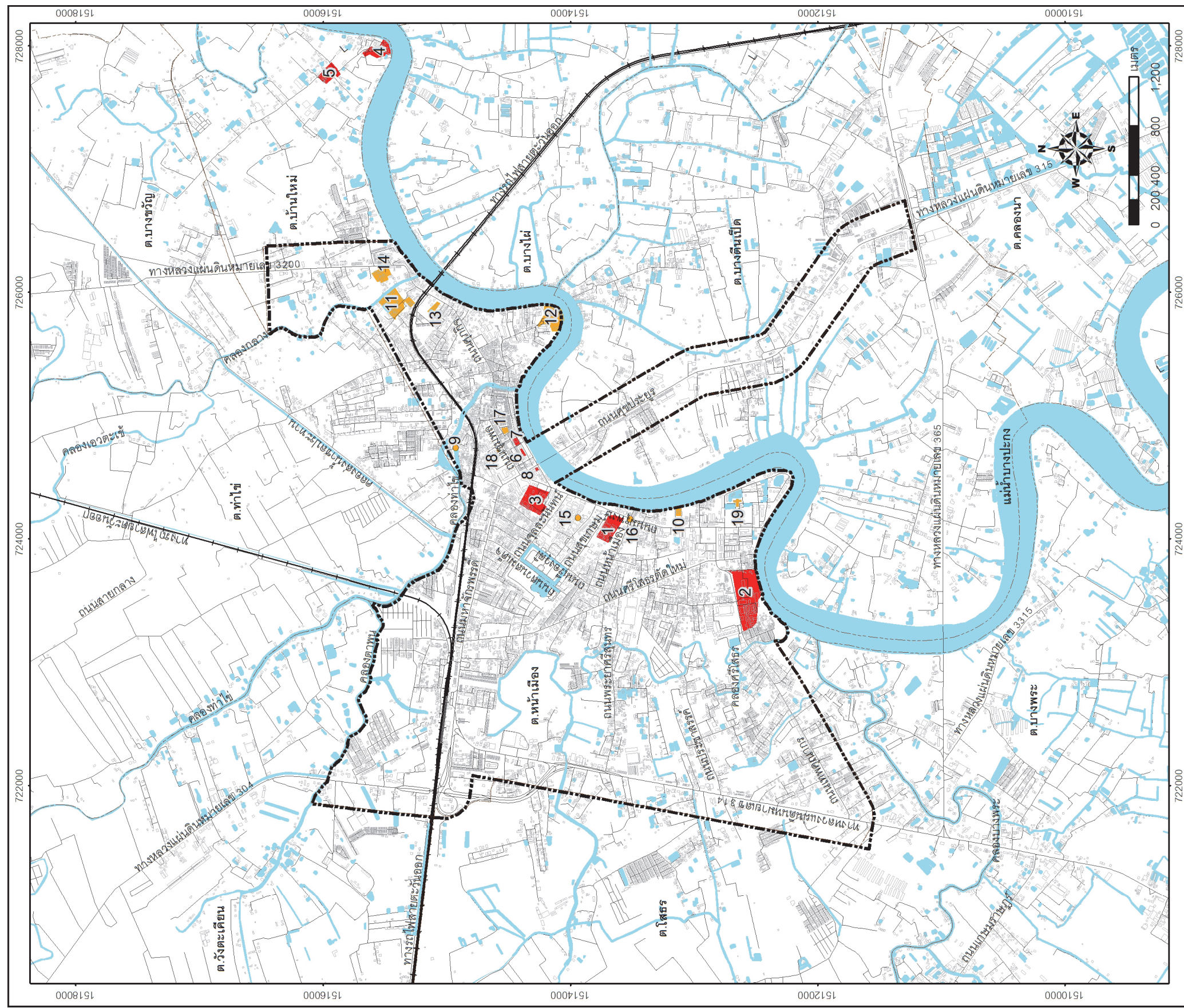
พื้นที่ต่อเนื่อง มีแนวทางการดำเนินงาน ทั้งหมด 4 ด้าน ดังนี้

แนวทาง	การดำเนินงาน
1. ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน	1.1 ลดการใช้ประโยชน์ที่ดินในส่วนไม่จำเป็นในเขตพื้นที่ศาสนสถาน 1.2 ที่ดินของรัฐและเอกชนให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อลดผลกระทบทางกายภาพ การอยู่อาศัย พาณิชยกรรม สถาบันราชการ สถานศึกษา ศาสนสถาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ นันทนาการ การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น และต้องส่งเสริมพื้นที่หลัก

แนวทาง	การดำเนินงาน
2. ด้านอาคารและสภาพแวดล้อม	2.1 พิจารณาวางข้อกำหนดความสูงและแนวถอยร่นอาคาร รวมทั้งขนาดมวลอาคาร เพื่อรักษาสัดส่วนที่เหมาะสมของขนาดอาคารที่ไม่ทำลายแหล่งศิลปกรรมในพื้นที่และพื้นที่เมืองเก่า 2.2 พิจารณาการใช้วัสดุและสีของอาคารเพื่อส่งเสริมบรรยากาศในเขตพื้นที่เมืองเก่า 2.3 พิจารณาการใช้ประโยชน์อาคารเก่าที่ยังคงสภาพหรือสามารถฟื้นฟูได้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเรียนรู้และการท่องเที่ยว
3. ด้านระบบการจราจรและคมนาคมขนส่ง	3.1 สร้างที่จอดรถในตำแหน่งที่เหมาะสม เป็นจุดเปลี่ยนระบบการสัญจรเข้าถึงพื้นที่หลักและส่วนอื่น ๆ ของเมือง เพื่อลดจำนวนรถยนต์ที่จะเข้าไปสร้างความคับคั่งของการจราจร รวมทั้งผลกระทบด้านมุมมองและการเกิดมลภาวะในพื้นที่เมืองเก่า 3.2 ส่งเสริมให้มีทางเดินเท้าและการสัญจรด้วยยานพาหนะขนาดเล็ก เช่น รถจักรยาน และรถลากจูง เป็นต้น
4. ด้านการพัฒนาภูมิทัศน์	4.1 เส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ควรสร้างเอกลักษณ์และจุดหมายตาที่ระบุการมาถึงย่านเมืองเก่า รวมถึงการเปิดมุมมอง (Vista) ตามแนวเส้นทางการสัญจรเข้าสู่บริเวณเมืองเก่า 4.2 ปลุกต้นไม้ขนาดใหญ่ตามแนวเส้นทางเข้าสู่เมือง การพัฒนาภูมิทัศน์ สร้างร่มเงาตามแนวถนน ทางเท้า และสร้างจุดหมายตา โดยเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของเมืองเก่า หรือที่เป็นต้นไม้ประจำจังหวัด เช่น ต้นนนทรีป่า (<i>Peltophorum dasyrrhachis</i> (Miq.) Kurz) ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น 4.3 ป้ายโฆษณาและป้ายกิจกรรมเชิงพาณิชย์ที่ไม่เหมาะสม เป็นปัญหาต่อทัศนียภาพ ควรจำกัดขนาดและรูปลักษณะของป้ายประเภทต่าง ๆ ส่งเสริมการออกแบบป้ายที่ดีมีเอกลักษณ์ด้วยการประกาศเกียรติคุณ 4.4 เปลี่ยนวัสดุพื้นผิวจราจรให้มีสีและสัมผัสที่แตกต่างจากถนนทั่วไป เพื่อให้รู้สึกถึงการมาถึงเมืองเก่า 4.5 จัดให้มีอุปกรณ์สาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกและที่มีเอกลักษณ์สอดคล้องกับความเป็นเมืองเก่า

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ 3**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุลศักราช 1269 (พ.ศ. 2450)**. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 11 พฤษภาคม 2519. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2519.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุเรื่องเปิดรถไฟสายตะวันออกและสายเหนือ และเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองฉะเชิงเทรา**. เจ้าจอมมารดาอ่อนรัชกาลที่ 5 พิมพ์ในการบำเพ็ญกุศลหน้าพระศพพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์ราไพ ครบ 100 วัน วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2476. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2476.
- เต็ม สมิตินันท์. **ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2557.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2541.
- ภูวนตรนรินทรฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, “โคลงนิราศฉะเชิงเทรา.” ใน นิราศทัพเวียงจันทน์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. “**จดหมายเหตุราชการที่ 1**” ใน **วชิรญาณ เล่ม 2**. มกราคม ถึงมีนาคม ร.ศ. 124. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2555.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- เลิศลักษณ์ บุญเจริญ. **ฉะเชิงเทรา: เมืองแห่งอนาคต**. กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์, 2539.
- ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์ และคณะ. **วัดเซนต์ปอล อัตลักษณ์และกระบวนการอนุรักษ์**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.
- สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา ฝ่ายบริหารภูมิภาค. **บูรพาการบูรณานุสรณ์ : จากศาลากลางมณฑลปราจีนสู่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา**. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2550.
- สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **ข้อมูลโบราณสถานขึ้นทะเบียนในเขตพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)**, ไม่ปรากฏเลขหน้า.
- สุนทร คัยนันท์. **ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, 2534.
- Santaneey Phasuk and P. Stott. **Royal Siamese maps: war and trade in nineteenth century Thailand**. Bangkok: River Books, 2004.

หน้า 1 แห่ง 1 รายงานคดี และโปรแกรมสถานในพจนานุกรมจะตั้งเท่า

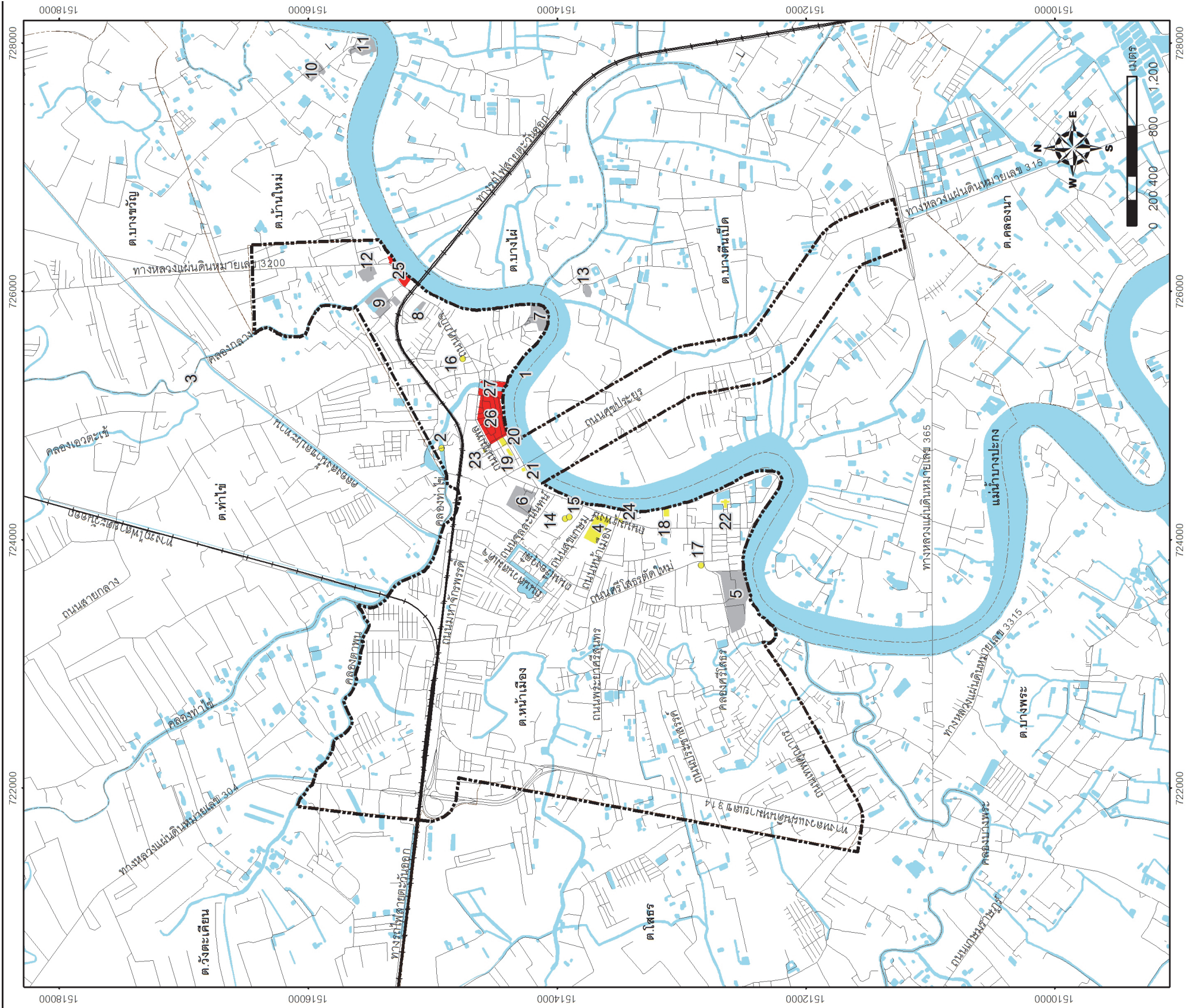
สัณณิกษณ

- เส้นทางการค้า
เส้นทางการไฟ
เส้นทางการคมนาคม
แหล่งน้ำ
อากาศ
แนวเขตตำบล
แนวเขตเทศบาลเมืองเจียงเพรา
แหล่งโบราณคดีโบราณสถาน
ชุมชนโบราณแล้ว
รอกการขุดเจาะโบราณ

- 1 ป้อมและกำแพงเมืองจะเชิงเขา
- 2 วัดสุวรรณารามวรวิหาร
- 3 วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)
- 4 วัดสายชล ณ รังษี (วัดแหลมบมน)
- 5 วัดพยุหะเขินทวราม (วัดเจดีย์)
- 6 ศาลว่าการมณฑลปราจีน
- 7 ศาลมณฑลปราจีน
- 8 อาคารปราชญ์หลังก่ำ
- 9 ประตุน้ำท่าไข่
- 10 ด่านกักรมหมื่นรณรงค์ศิริพันธ์
- 11 วัดเทพนิมิตร
- 12 วัดภิกขุสงฆ์จรณ (วัดแหลมไต้)
- 13 วัดอุภัยภาติกาม (วัดน้ำปอง)
- 14 วัดจีนประชาสโมสร (วัดล่งฮกยี่)
- 15 ศาลหลกเมืองจะเชิงเขา
- 16 ตลาดหน้าเมือง
- 17 ตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์
- 18 สถานีตำรวจภูธรเมืองจะเชิงเขา
- 19 อาคารไม้สัก 100 ปี

ต่างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง และกรมศิลปากร

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนที่ 2 แหล่งมรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองจะเชิงเตา

สัญลักษณ์

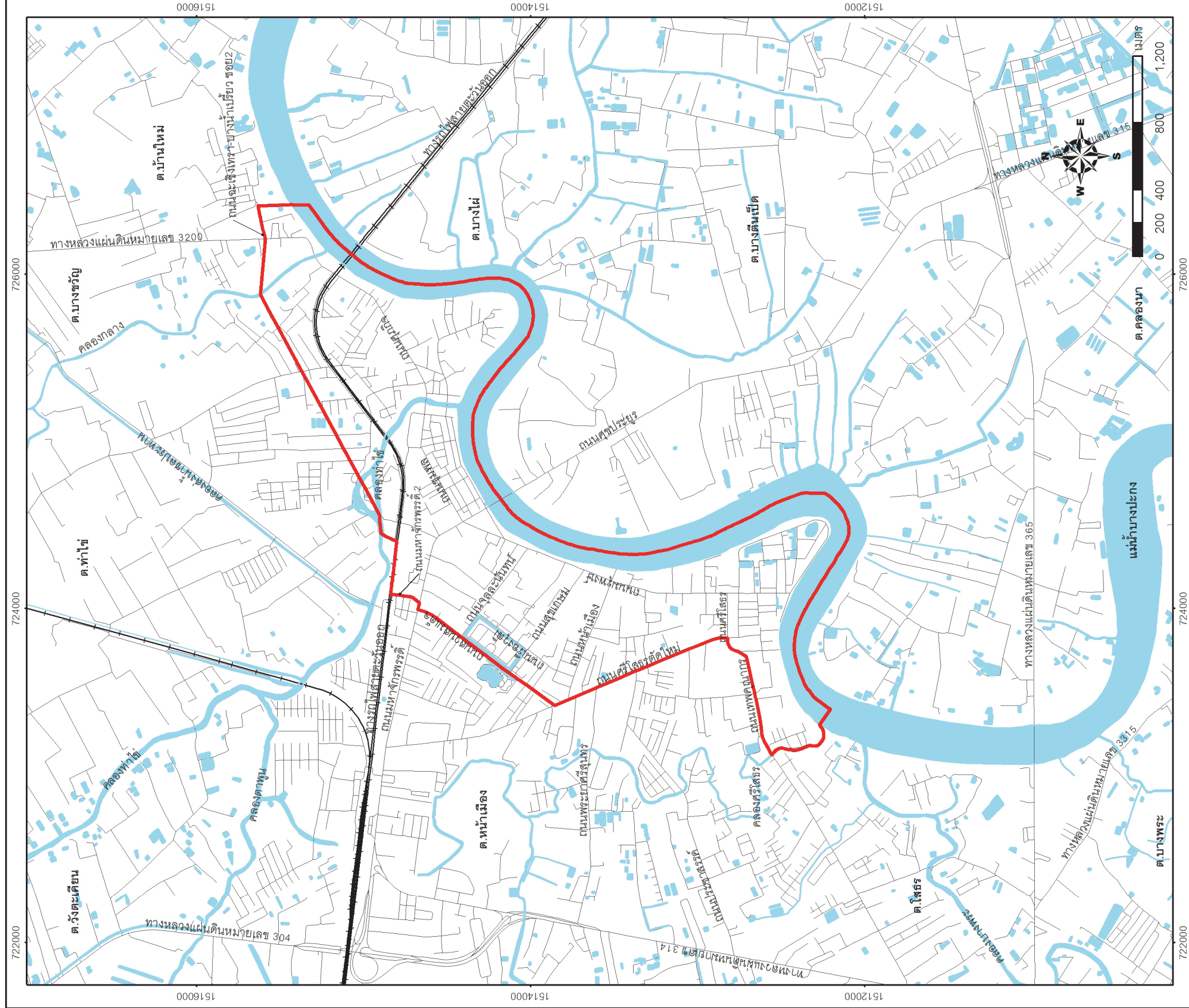
- เส้นทางลำน้ำ
- เส้นทางรถไฟ
- เส้นทางคมนาคม
- แหล่งน้ำ
- แนวเขตตำบล
- แนวเขตเทศบาลเมืองจะเชิงเตา
- พำนักชุมชน
- อาคารและสถานที่สำคัญ
- สถาบันศาสนา

- 1 แม่น้ำบางปะกง
- 2 คลองท่าไข่ และประตูน้ำท่าไข่
- 3 คลองกลาง (คลองบ้านใหม่)
- 4 ป้อมและกำแพงเมืองจะเชิงเตา
- 5 วัดไตรวรารามวรวิหาร
- 6 วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)
- 7 วัดกัญสังขรณ์ (วัดแหลมใต้)
- 8 วัดอุภัยภาติการาม (วัดช้างปอก)
- 9 วัดเทพนิมิต
- 10 วัดพยุคนิคมาราม (วัดเจดีย์)
- 11 วัดสายชล ณ รังษี (วัดแหลมบน)
- 12 วัดเจ็ญประชาสโมสร (วัดเล่งฮยี่)
- 13 วัดเขตนครวัด
- 14 ศาลหลักเมืองจะเชิงเตา
- 15 ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง
- 16 ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ
- 17 อุทยานวิทยาศาสตร์สุรนารี
- 18 ตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์
- 19 อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์
- 20 อาคารพุทธสมาคมจะเชิงเตา (ศาลมณฑลปราจีน)
- 21 อาคารโบราณนิยห์ลึงเกา
- 22 อาคารไม้สัก 100 ปี
- 23 สถานีตำรวจภูธรเมืองจะเชิงเตา
- 24 ชุมชนหน้าเมือง/ตลาดหน้าเมือง
- 25 ตลาดบ้านใหม่
- 26 ย่านการค้าตลาดสดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์
- 27 กลุ่มย่านการค้าตลาดเกือกตลาดตลาดทำใหญ่

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนที่ 3 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าจะเชิงเขา

สัญลักษณ์

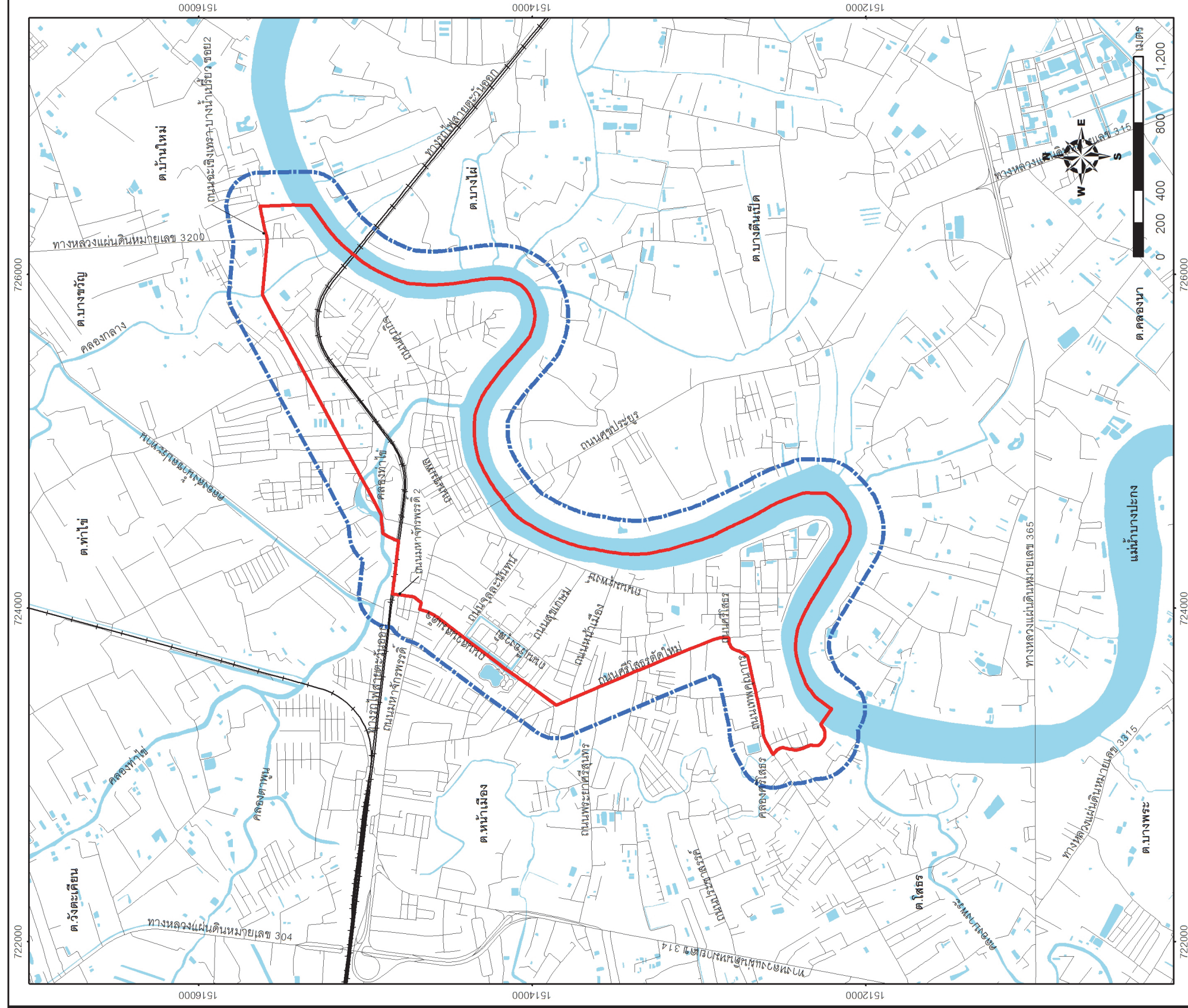
- เส้นทางลำน้ำ
- เส้นทางรถไฟ
- เส้นทางคมนาคม

- แหล่งน้ำ
- ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าจะเชิงเขา

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

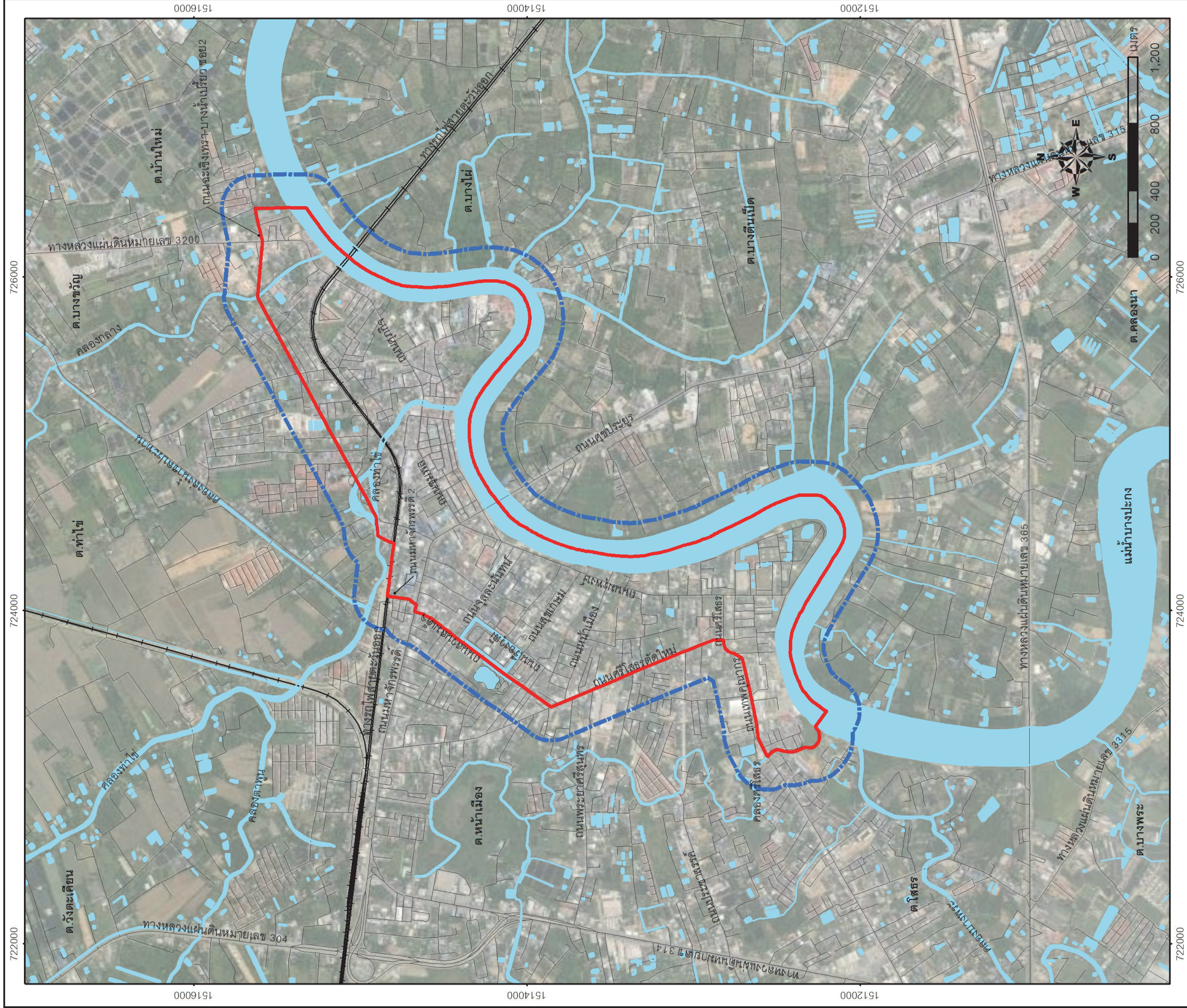
สัญลักษณ์

	เส้นทางลำนํ้า		แหล่งนํ้า
	เส้นทางรถไฟ		อุบเบตพนทเมืองเกาฉะเท็งเทรา
	เส้นทางคมนาคม		อุบเบตพนทต๋องผอง

ต้องสืบข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาคผนวก

ผ.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา

การศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อชี้ให้เห็นสถานการณ์โดยรวมของเมืองฉะเชิงเทราในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านอาณาเขตที่ตั้ง การบริหาร การปกครอง สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงกฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ปัจจุบันยังคงใช้บังคับ ซึ่งข้อมูลสนับสนุนทั้งหมดนี้จะเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้พิจารณากำหนดแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราในลำดับต่อไป

1.1 อาณาเขตที่ตั้ง และการปกครอง

พื้นที่ศึกษาเมืองเก่าฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จัดอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางรถยนต์ไปตามทางหลวงหมายเลข 304 (ถนนสายกรุงเทพฯ-มโนบุรี-ฉะเชิงเทรา) ระยะทาง 82 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่เขตการบริหารการปกครองหลัก คือ เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา (แผนที่ ผ-1)

เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา เดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลเมืองฉะเชิงเทรา จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลตามหัวเมือง ร.ศ. 127 โดยให้ยกฐานะตำบลหน้าเมือง ที่ตั้งอำเภอเมืองขึ้นเป็นสุขาภิบาลเมืองฉะเชิงเทรา มณฑลปราจีนบุรี ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 48 ตอนที่ 38 ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 1645 ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2478 มีพื้นที่ 5.52 ตารางกิโลเมตร โดยมีพระยาพิพัฒน์ภูมิพิเศษ เป็นนายกเทศมนตรีในขณะนั้น ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 90 ตอนที่ 180 ลงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2516 เปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลจากเดิมออกไปอีกรวมมีพื้นที่ทั้งสิ้น 12.76 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหน้าเมืองทั้งตำบล (<http://th.wikipedia.org/wiki/เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา>, 2563) มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่โดยรอบ ดังนี้

ทิศเหนือ	จดคลองลาวและคลองบ้านใหม่
ทิศตะวันออก	จดแม่น้ำบางปะกง และขนานกับถนนสุขประยูรในรัศมี 200 เมตร
ทิศใต้	ขนานกับถนนสุขประยูรในรัศมี 200 เมตร และแม่น้ำบางปะกง
ทิศตะวันตก	ขนานกับถนนสิริโสธร (ถนนบางปะกง-ฉะเชิงเทรา) ในรัศมี 200 เมตร

เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ปัจจุบันแบ่งการบริหารการปกครองออกเป็น 22 ชุมชน ประกอบด้วย (แผนที่ ผ-2)

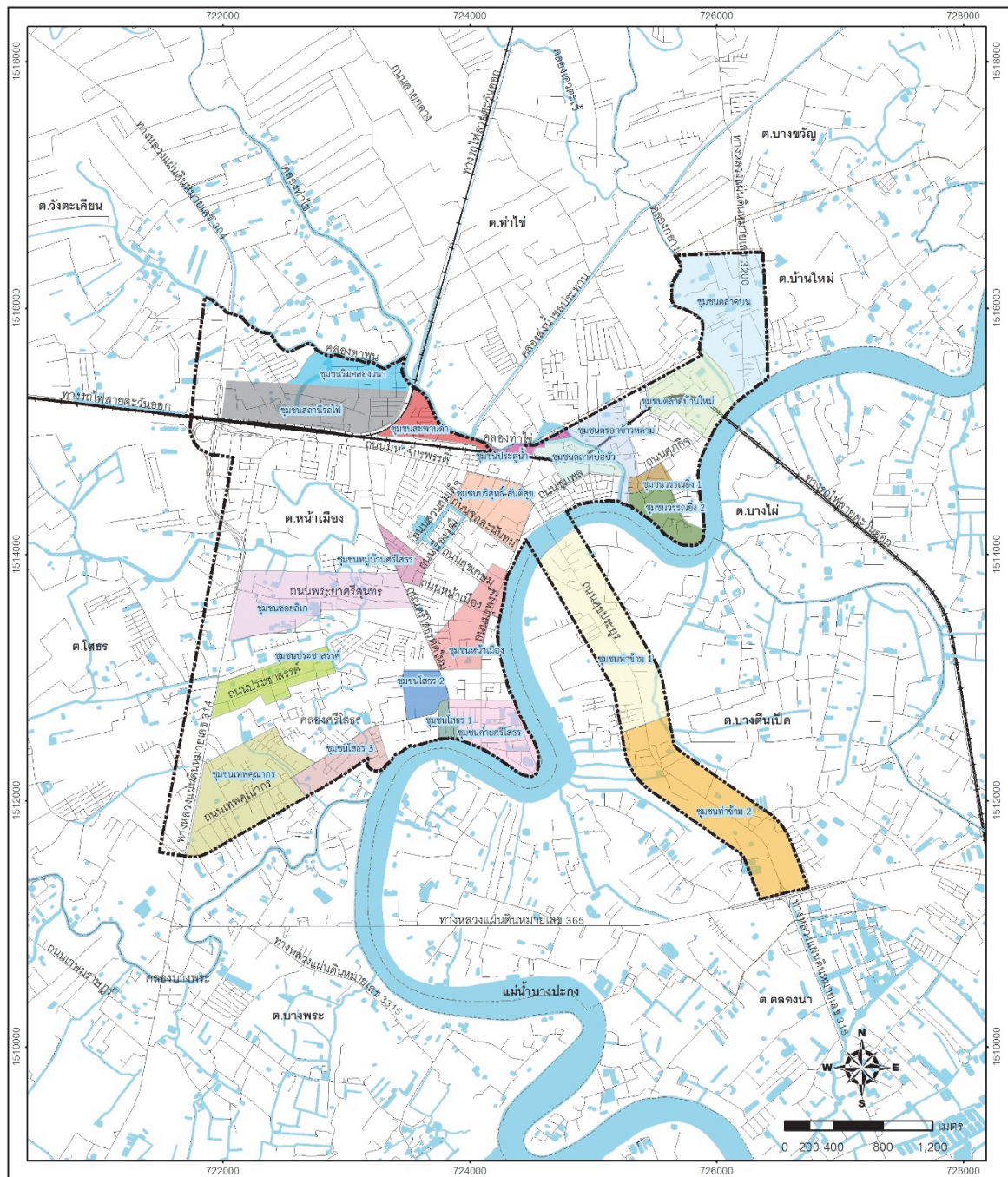
ชุมชนโสธร 1	ชุมชนโสธร 2	ชุมชนโสธร 3
ชุมชนเทพคุณากร	ชุมชนค่ายศรีโสธร	ชุมชนวรรณยิ่ง 1
ชุมชนวรรณยิ่ง 2	ชุมชนสถานีรถไฟ	ชุมชนซอยลิเก
ชุมชนบริสุทธิ์-สันติสุข	ชุมชนสะพานดำ	ชุมชนตลาดบ่อบัว

ชุมชนประตุน้ำ	ชุมชนหมู่บ้านศรีโสธร	ชุมชนหน้าเมือง
ชุมชนท่าข้าม 1	ชุมชนท่าข้าม 2	ชุมชนตลาดบน
ชุมชนริมคลองวนา	ชุมชนตลาดบ้านใหม่	ชุมชนตรอกข้าวหลาม
ชุมชนประชาสรรค์		

1.2 ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม

ลักษณะภูมิประเทศของตัวเมืองฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ราบลุ่มที่เกิดจากการทับถมของตะกอนลำน้ำ มีความสูงประมาณ 2 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีแม่น้ำบางปะกงไหลขนานตัวเมืองฉะเชิงเทรา ทางด้านทิศตะวันออก และบางส่วนไหลตัดผ่านพื้นที่ตัวเมืองฉะเชิงเทรา แม่น้ำบางปะกงมีความกว้างในช่วงที่ไหลผ่านเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราประมาณ 100 เมตร ถือเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน เป็นทั้งแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค ทำการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และทำการประมง ทั้งยังก่อให้เกิดประเพณีสำคัญของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ ประเพณีแห่พระพุทธรูปโสธรทางน้ำ และประเพณีแข่งเรือยาว นอกจากนี้ในอดีตแม่น้ำบางปะกงยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญก่อนที่จะมีการสร้างถนนและสาธารณูปโภคอื่น ๆ ตามมา

แผนที่ ผ-2 ขอบเขตพื้นที่ชุมชนในเทศบาลเมืองจะเชิงเตา

สัญลักษณ์

- เส้นทางลำน้ำ
- เส้นทางรถไฟ
- เส้นทางคมนาคม
- แหล่งน้ำ
- แนวเขตตำบล
- แนวเขตเทศบาลเมืองจะเชิงเตา

ชุมชนค่ายศรีโสด	ชุมชนบริสุทธิ-สันติสุข	ชุมชนหน้าเมือง
ชุมชนชอยลิก	ชุมชนประชาสรรค์	ชุมชนหมู่บ้านศรีโสด
ชุมชนตรอกข้าวหลาม	ชุมชนประตูน้ำ	ชุมชนเทพคุณากร
ชุมชนตลาดบน	ชุมชนริมคลองวนา	ชุมชนไธสร 1
ชุมชนตลาดบ่อบัว	ชุมชนวรรณยิ่ง 1	ชุมชนไธสร 2
ชุมชนตลาดบ้านใหม่	ชุมชนวรรณยิ่ง 2	ชุมชนไธสร 3
ชุมชนท่าข้าม 1	ชุมชนสถานีรถไฟ	
ชุมชนท่าข้าม 2	ชุมชนสะพานดำ	

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง และเทศบาลเมืองจะเชิงเตา

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

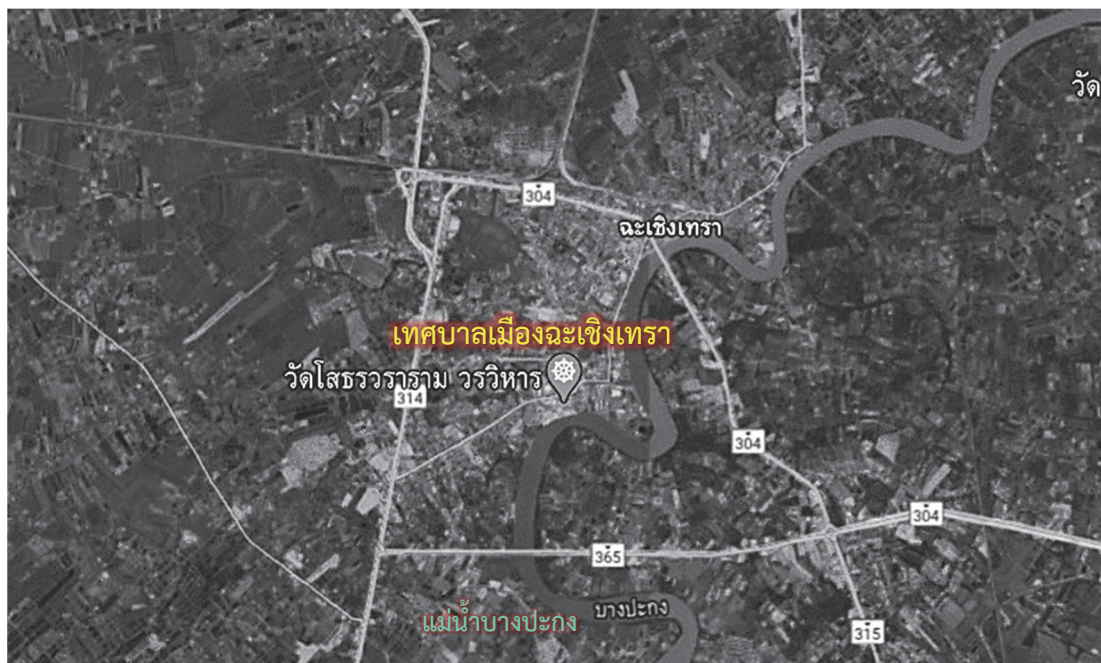
แม่น้ำบางปะกงยังเป็นแม่น้ำที่มีความพิเศษกว่าแม่น้ำสายอื่น กล่าวคือ เป็นแม่น้ำที่มีทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย เนื่องจากได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลที่หนุนเข้ามาบริเวณปากแม่น้ำ จึงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีระบบนิเวศเฉพาะตัว โดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งตรงข้ามตัวเมืองฉะเชิงเทรา หรือพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด พื้นที่ดังกล่าวมีความเป็นธรรมชาติและมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ระดับหนึ่ง พืชพันธุ์ที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่เป็นน้ำจืด-น้ำกร่อย และมีสภาพเป็นป่าชายเลน ตลอดแนวชายฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจะมีต้นจาก ต้นโกกง และต้นลำพู ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยป้องกันการกัดเซาะตลิ่ง และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เช่น ปลากราย ปลากะพง และกุ้งก้ามกราม เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการทำประมงพื้นบ้านตามริมชายฝั่งของแม่น้ำบางปะกง จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวส่งเสริมให้ตัวเมืองฉะเชิงเทรา มีสภาพแวดล้อมที่ยังมีความเป็นธรรมชาติและมีสภาพภูมิทัศน์ที่โดดเด่นและสวยงาม

แม่น้ำบางปะกงฝั่งตัวเมืองฉะเชิงเทรา

ชายฝั่งริมแม่น้ำบางปะกงฝั่ง อบต.บางตีนเป็ด

รูปที่ ผ-1: ลักษณะภูมิประเทศบริเวณเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

ที่มา: GoogleEarth.com (2563)

1.3 สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

1.3.1 สภาพทางเศรษฐกิจ

จากสภาพภูมิประเทศของเมืองฉะเชิงเทราที่ด้านทิศตะวันออกมีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านขนานกับตัวเมือง การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองฉะเชิงเทราตั้งกระจุกตัวอยู่หนาแน่นในบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ขนาดของตัวเมืองไม่ใหญ่โตนัก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการพาณิชย์กรรมด้านการค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ทั้งการค้าปลีกและค้าส่ง รวมไปถึงธุรกิจการบริการต่าง ๆ เช่น สถานีบริการน้ำมัน ธนาคาร โรงแรม และคลินิกรักษาโรค เป็นต้น ปัจจุบันส่วนหนึ่งมีรายได้มาจากธุรกิจและบริการด้านการท่องเที่ยว เช่น บริการเรือท่องเที่ยวทางน้ำ ธุรกิจที่พักขนาดเล็ก ร้านอาหาร ร้านกาแฟ และร้านขายของฝากของที่ระลึก เป็นต้น รองลงมาเป็นข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ และพนักงานในองค์กรเอกชน และรับจ้างทั่วไป กิจกรรมด้านอุตสาหกรรมยังเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น โรงสีข้าว โรงกลึง โรงพิมพ์ ซ่อมเครื่องยนต์ รถยนต์ และอุปกรณ์เครื่องจักรที่ใช้ในการเกษตร เป็นต้น ส่วนตลาดสดมีทั้งหมด 5 แห่ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในย่านใจกลางเมืองฉะเชิงเทรา เป็นตลาดสดของเอกชน 4 แห่ง ได้แก่ ตลาดบ่อบัว ตลาดโสธร ตลาดขนส่งใหม่ และตลาดดอนทอง ส่วนตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์อยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ สำหรับห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ตั้งกระจายตัวอยู่บริเวณริมถนนมหาจักรพรรดิ และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 314 ซึ่งอยู่บริเวณรอบนอกตัวเมืองฉะเชิงเทรา

เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรานอกจากจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางด้านการบริหาร การปกครองระดับจังหวัด ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทราและส่วนราชการต่าง ๆ แล้วยังเป็นศูนย์กลางด้านการบริการและพาณิชย์กรรมที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทราและของภาคตะวันออกอีกด้วย ปัจจุบันจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นหนึ่งในจังหวัดโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC) ส่งผลให้เทศบาลเมืองฉะเชิงเทราถูกกำหนดให้มีฐานะเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยชั้นดีสำหรับรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และจังหวัดในภาคตะวันออก ทำให้ในอนาคตเมืองฉะเชิงเทราจะมีการขยายตัวด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย มีการเติบโตทางเศรษฐกิจและมีประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

1.3.2 ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม

เมืองฉะเชิงเทราหรือเมืองแปดริ้ว เป็นเมืองที่มีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องมายาวนานนัก มีหลักฐานปรากฏชัดเจนคือในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเคยเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองท่ามาก่อน ต่อมากลายเป็นศูนย์กลางการค้าและการคมนาคมทางน้ำที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง และเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพ จึงมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยใหม่เพิ่มมากขึ้นในบริเวณริมแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะชุมชนชาวจีน ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มกิจกรรมการค้าขายริมน้ำของพ่อค้าชาวจีน และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและจีนที่ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรามีศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางเมืองและชุมชนย่อยต่าง ๆ หลายแห่ง มีวัดไทยจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง) วัดเทพนิมิตร และวัดภิกขุสังฆาราม (วัดแหลมใต้) และมีวัดในสังกัดอนัมนิกายและจีนิกายจำนวนละ 1 แห่ง คือ วัดอุภัยภาติการาม (ข้าบอง) และวัดจีนประชาสโมสร มีวัดในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก 1 แห่ง คือ วัดเซนต์แอนโทนี (วัดแปดริ้ว) และมีมัสยิด 1 แห่ง คือ มัสยิดกลางจังหวัดฉะเชิงเทรา

สำหรับงานประเพณีสำคัญในรอบปีที่จัดขึ้นในเขตพื้นที่เมืองฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม ได้แก่

(1) งานนมัสการพระพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา

งานนมัสการพระพุทธโสธร เป็นงานประเพณีสำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา จัดขึ้นปีละ 3 ครั้ง โดยกำหนดวันตามปฏิทินจันทรคติตามลำดับ ดังนี้

งานเทศกาลกลางเดือน 5 เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ ถึงวันแรม 2 ค่ำ รวม 3 วัน ถือว่าเป็นงานฉลองสมโภชวันคล้ายวันที่อัญเชิญพระพุทธโสธรขึ้นจากแม่น้ำบางปะกงมาประดิษฐานที่วัด

งานเทศกาลกลางเดือน 12 เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ (ราวเดือนพฤศจิกายน) รวม 5 วัน 5 คืน จัดร่วมกับงานกาชาดจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นประจำทุกปี โดยเริ่มจากพิธีบวงสรวงสถานที่สำคัญ 4 แห่ง ได้แก่ พระพุทธโสธร ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง พระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 5 และพระอนุสาวรีย์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ อดีตข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลปราจีนบุรี

งานเทศกาลตรุษจีน จัดโดยสมาคมชาวจีน พร้อมด้วยพ่อค้า ข้าราชการ และประชาชนในจังหวัด เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 5 ค่ำ (ปีใหม่ตามปฏิทินจันทรคติของจีน) รวม 5 วัน 5 คืน

(2) งานสักการะพระยาศรีสุนทรโวหาร

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เกิดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2365 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ณ ตำบลโสธร อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา นับว่าเป็นปูชนียบุคคลด้านภาษาไทยที่สำคัญท่านหนึ่ง ท่านมีความเชี่ยวชาญภาษาเขมร ภาษาไทย และภาษาบาลีสันสกฤต ทั้งยังมีเกียรติประวัติและผลงานอันทรงคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทยอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ เป็นผู้แต่งแบบสอนอ่านหนังสือไทย รวม 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณา พิศาลการันต์ ฯลฯ และยังเคยเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อีกด้วย

จากผลงานข้างต้นชาวฉะเชิงเทราจึงได้มีการจัดงานสักการะพระยาศรีสุนทรโวหารขึ้น เพื่อรำลึกถึงคุณูปการที่ท่านได้สร้างไว้ โดยจัดขึ้นในวันที่ 5 กรกฎาคม ของทุกปี ประกอบด้วยพิธีทางศาสนา พิธีสักการะและวางพวงมาลัยดอกไม้สด โดยมีชาวเมืองฉะเชิงเทราและผู้แทนหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เข้าร่วมงาน

นอกจากนี้ยังมีการมอบเกียรติบัตรและยกย่องเชิดชูผู้ใช้ภาษาไทยดีเด่น การจัดนิทรรศการ ประวัติและผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทางด้านภาษาไทย ได้แก่ การแสดงดนตรีไทย นาฏศิลป์ และการขับเสภาผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร

(3) งานประเพณีแข่งเรือยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา

งานประเพณีแข่งเรือยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา นับว่าเป็นประเพณีสำคัญที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเวลาช้านานของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยถือกำหนดในวันที่มีการแห่พระพุทธรูปโสธรทางน้ำเป็นสำคัญ คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี

แต่เดิมจัดขึ้นที่บริเวณสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกงหน้าตัวเมืองฉะเชิงเทรา แต่ปัจจุบันได้ย้ายไป จัดกิจกรรมบริเวณหน้าวัดโสธรวรารามวรวิหาร เรือที่นิยมแข่งมีหลากหลายประเภท เช่น เรือยาวเล็ก เรือยาวใหญ่ เรือเร็วติดเครื่องยนต์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การแข่งขันน้ำ” และเรือที่มีความเร็วสูง เช่น เรือฟอร์มูล่าวัน เป็นต้น

1.3.3 การตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

จากสภาพภูมิประเทศของตัวเมืองฉะเชิงเทราที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง มีแม่น้ำ บางปะกงไหลขนานกับตัวเมืองฉะเชิงเทราทางด้านทิศตะวันออก และบางส่วนไหลตัดผ่านพื้นที่ตัวเมือง ฉะเชิงเทรา จึงมีพื้นที่ราบที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานจำนวนมาก แต่เนื่องจากในอดีตการเดินทางสัญจรและ ติดต่อกำขายของเมืองฉะเชิงเทราใช้ทางน้ำเป็นหลัก คือ แม่น้ำบางปะกง ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานในระยะ เริ่มแรกของเมืองฉะเชิงเทรา มักตั้งกระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง และบริเวณปากคลองสาย ต่าง ๆ เช่น คลองท่าไข่ และคลองกลาง ปัจจุบันเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองขนาดกลาง เป็นชุมชน ศูนย์กลางเดียวซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการหลักของจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยตั้งกระจุกตัวอยู่บริเวณ ถนนชุมพล ถนนสุขุมกิจ และขยายตัวต่อเนื่องออกไปตามแนวถนนมหาจักรพรรดิ ทำให้บริเวณดังกล่าวมี การใช้ประโยชน์ที่ดินหนาแน่นสูง ส่วนพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มต่ำน้ำท่วมถึง พื้นที่ดังกล่าวมีความเป็นธรรมชาติและ มีความสมบูรณ์อยู่มาก ด้วยสภาพพื้นที่เป็นระบบนิเวศน้ำจืด-น้ำกร่อย

ปัจจุบันในพื้นที่ชุมชนเมืองฉะเชิงเทรามีการใช้ประโยชน์ที่ดินจำแนกตามประเภท มีรายละเอียดที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ (แผนที่ ผ-3)

(1) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ของชุมชน ที่พักอาศัยหนาแน่นสูงจะตั้งกระจุกตัวอยู่บริเวณใจกลางเมืองหรือย่านพาณิชยกรรมหลัก ของเมือง ส่วนที่พักอาศัยหนาแน่นปานกลางและเบาบางจะอยู่ในพื้นที่ถัดออกไป ตามแนวถนนสายต่าง ๆ เช่น ถนนศรีโสธรตัดใหม่ ถนนเทพคุณากร ถนนประชาสรรค์ และถนนพระยาศรีสุนทร เป็นต้น ลักษณะของ ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์หรือตึกแถว เนื่องจากบทบาทสำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา คือการเป็น

ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมระดับจังหวัด ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการค้าและบริการ การอยู่อาศัยจึงมักอยู่ปะปนกับพื้นที่การค้าและบริการ

(2) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ ส่วนใหญ่ตั้งกระจุกตัวหนาแน่นมากบริเวณใจกลางเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมหลักของเมืองฉะเชิงเทราและจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ บริเวณถนนชุมพล ถนนศุภกิจ ถนนมหาจักรพรรดิ บริเวณปากคลองท่าไข่ และปากคลองกลาง บริเวณดังกล่าวนอกจากเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรกของเมืองแล้ว ยังเป็นย่านการค้าดั้งเดิมของเมืองฉะเชิงเทราด้วย ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของตลาดต่าง ๆ เช่น ย่านตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ตลาดบ่อบัว ตลาดท่าไข่ ตลาดเกี๋ยกู่ และตลาดท่าใหญ่ เป็นต้น ส่วนกิจการประเภทธุรกิจการค้าและบริการต่าง ๆ เช่น ธนาคาร โรงรับจำนำ ร้านขายทองรูปพรรณ ร้านขายเครื่องอุปโภคบริโภค และร้านค้าต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในบริเวณย่านตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ และถนนมหาจักรพรรดิ ส่วนห้างสรรพสินค้าและร้านค้าส่ง-ปลีก ขนาดใหญ่ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณถนนมหาจักรพรรดิ ถนนศรีโสธรตัดใหม่ และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 314 ซึ่งจะอยู่ห่างจากบริเวณศูนย์กลางเมืองออกมา

ย่านการค้าบริเวณตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์

รูปที่ ผ-5: การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรมที่สำคัญในเขตเมืองฉะเชิงเทรา

แผนที่ ผ-3 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เมืองจะเชิงเทรา ปี พ.ศ.2562

สัญลักษณ์

	เส้นทางรถไฟ		ที่อยู่อาศัย		สถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ
	เส้นทางลำน้ำ		พาณิชยกรรม		เกษตรกรรม
	เส้นทางคมนาคม		อุตสาหกรรม		พื้นที่โล่งเพื่อนันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
	แหล่งน้ำ		สถาบันศาสนา		พื้นที่ปกคลุมดินอื่น ๆ
	แนวเขตตำบล		สถาบันการศึกษา		
	แนวเขตเทศบาลเมืองจะเชิงเทรา				

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(3) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ในเมืองฉะเชิงเทรามีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กบริการให้แก่ชุมชน ได้แก่ โรงน้ำแข็ง โรงงานทำเส้นก๋วยเตี๋ยว อุตสาหกรรมซ่อมเครื่องยนต์และพาหนะ โรงกลึงและเชื่อมโลหะ อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์กระดาษและสิ่งพิมพ์ เป็นต้น อุตสาหกรรมดังกล่าวตั้งกระจายปะปนอยู่กับย่านชุมชนทั่วไป

(4) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา

ในเขตชุมชนเมืองฉะเชิงเทรามีศาสนสถานในพุทธศาสนาจำนวน 4 แห่ง วัดจีนและญวนอย่างละ 1 แห่ง โบสถ์คริสต์จำนวน 1 แห่ง และมัสยิดจำนวน 1 แห่ง ทั้งหมดตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชนต่าง ๆ โดยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คนในพื้นที่ ศาสนสถานบางแห่งมีประวัติความเป็นมายาวนาน และก่อสร้างขึ้นก่อนหรือพร้อม ๆ กับเมืองฉะเชิงเทรา เช่น วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) เป็นต้น นอกจากนี้พบว่าอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัดเกือบทุกแห่งในเมืองฉะเชิงเทรา ที่ยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รวมถึงหลายวัดภายในโบสถ์และวิหารยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามฝีมือช่างท้องถิ่น

(5) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันราชการ สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ

สถาบันราชการ สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ถือเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญในการให้บริการประชาชนในพื้นที่ชุมชนเมืองฉะเชิงเทราและประชาชนทั่วไป การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันราชการในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราส่วนใหญ่ตั้งรวมกลุ่มกัน มีด้วยกัน 2 บริเวณหลัก คือ กลุ่มศูนย์ราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของเมืองติดริมแม่น้ำบางปะกง บริเวณถนนมรุพงษ์จนถึงถนนเรืองวุฒิ ส่วนราชการที่สำคัญตั้งอยู่ ได้แก่ ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา องค์การบริหารส่วนจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา สถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา เรือนจำจังหวัดฉะเชิงเทรา การประปาส่วนภูมิภาคสาขาฉะเชิงเทรา โรงพยาบาลพุทธโสธร ศูนย์เยาวชนเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และห้องสมุดประชาชน และอีกบริเวณตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองฉะเชิงเทราติดริมแม่น้ำบางปะกง บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกองพันทหารช่างที่ 2 รักษาพระองค์ (ค่ายศรีโสธร) ส่วนสถาบันราชการที่เหลือตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองฉะเชิงเทรา

1.3.4 ที่ดินราชพัสดุในพื้นที่ศึกษาเมืองฉะเชิงเทรา

จากข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ของสำนักงานธนารักษ์พื้นที่ฉะเชิงเทรา (2563) ที่แสดงพื้นที่ของทางราชการ (ที่ราชพัสดุ) ในพื้นที่เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง พบว่าในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรามีที่ดินที่เป็นของทางราชการค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่ตั้งเกาะกลุ่มอยู่ในตัวเมืองฉะเชิงเทราริมแม่น้ำบางปะกงและตลอดแนวถนนมรุพงษ์ เช่น กลุ่มศูนย์ราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และกองพันทหารช่างที่ 2 รักษาพระองค์ (ค่ายศรีโสธร) ส่วนที่เหลือตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองฉะเชิงเทรา ที่ดินราชพัสดุในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา แบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก คือ (แผนที่ ผ-4)

(1) ที่ดินราชพัสดุประเภทที่ตั้งของหน่วยงานราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ที่ดินราชพัสดุประเภทนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก สถานที่ราชการที่สำคัญ ได้แก่ ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา องค์การบริหารส่วนจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดฉะเชิงเทรา สถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา การประปาส่วนภูมิภาคสาขาฉะเชิงเทรา เรือนจำจังหวัดฉะเชิงเทรา โรงพยาบาลพุทธโสธร หอสมุดประชาชน และบ้านพักข้าราชการ เป็นต้น

(2) ที่ดินราชพัสดุประเภทจัดสรรให้เอกชนเช่า ทั้งเพื่อการอยู่อาศัย และเพื่อประกอบกิจการการค้าและบริการ ที่ดินราชพัสดุประเภทนี้มีอยู่ไม่มากนัก ตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมืองฉะเชิงเทรา

ผ.2 การรวบรวมข้อมูลโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่ง แม้ว่าจะมีความเป็นมาและพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐานมาไม่ยาวนานนัก แต่แหล่งมรดกทางธรรมชาติและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากที่สร้างขึ้นภายในเมืองฉะเชิงเทรา ไม่ว่าจะเป็นศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน แสดงถึงความเรียบง่ายของการดำรงชีวิตตามแบบวิถีของชุมชนริมน้ำบางปะกง โดยทั้งหมดกลายเป็นเสน่ห์ที่ทำให้เกิดความสวยงามเฉพาะตัวของเมืองฉะเชิงเทรา แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองฉะเชิงเทราส่วนใหญ่ตั้งเรียงรายไปตามแนวริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ทั้งที่เป็นโบราณสถาน อาคาร และสถานที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งคุณค่าและความสำคัญของแหล่งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละแห่งในเมืองฉะเชิงเทรา มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้ (แผนที่ ผ-5)

2.1 แม่น้ำบางปะกง

“แม่น้ำบางปะกง” เป็นแม่น้ำสายหลักของภาคตะวันออก มีต้นกำเนิดจากแม่น้ำนครนายกและแม่น้ำปราจีนบุรีที่ไหลมาบรรจบกันบริเวณตำบลบางแตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อไหลผ่านจังหวัดปราจีนบุรีเรียกว่าแม่น้ำปราจีนบุรี ไหลผ่านจังหวัดฉะเชิงเทราเรียกว่าแม่น้ำบางปะกง และไหลออกสู่ทะเลบริเวณอ่าวไทยที่ตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีความยาวประมาณ 230 กิโลเมตร

แม่น้ำบางปะกงมีความกว้างในช่วงที่ไหลผ่านเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราประมาณ 100 เมตร ถือเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน เป็นทั้งแหล่งน้ำที่ใช้อุปโภคบริโภค ทำเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ทำการประมงและการคมนาคม ทั้งยังก่อให้เกิดประเพณีสำคัญของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ ประเพณีแห่พระพุทธรูปโสธรทางน้ำ และประเพณีแข่งเรือ

นอกจากนี้ในอดีตแม่น้ำบางปะกงยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักก่อนที่จะมีการสร้างถนนและสาธารณูปโภคอื่น ๆ เมื่อมีถนนตัดผ่านเส้นทางต่าง ๆ ทำให้ผู้คนนิยมใช้เส้นทางคมนาคมทางบกมากขึ้น เหลือเพียงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำใช้เรือในการเดินทางระยะใกล้ ๆ รวมถึงใช้เป็นเส้นทางท่องเที่ยว โดยมีบริการเรือท่องเที่ยวในเส้นทางระหว่างวัดโสธรวรารามวรวิหารไปยังตลาดบ้านใหม่

แม่น้ำบางปะกงยังเป็นแม่น้ำที่มีลักษณะพิเศษกว่าแม่น้ำสายอื่น ๆ ในประเทศ กล่าวคือเป็นแม่น้ำที่มีทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย เนื่องจากได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลหนุนเข้ามาบริเวณปากแม่น้ำซึ่งขึ้นอยู่กับในแต่ละเดือนว่ามีปริมาณน้ำทะเลหนุนมากเพียงใด บริเวณดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีระบบนิเวศเฉพาะตัวและมีความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้บริเวณริมน้ำยังมีต้นจากและต้นลำพูขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งช่วยป้องกันการกัดเซาะตลิ่ง และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เช่น ปลากระพง ปลาทราย กุ้งก้ามกราม เป็นต้น รวมถึงมีโลมาอิรวดีที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำด้วย

แม่น้ำบางปะกงฝั่งเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

แม่น้ำบางปะกงฝั่ง อบต.บางตีนเป็ด

รูป ผ-6: แม่น้ำบางปะกง

2.2 คลองทำไข่ และประตูน้ำทำไข่

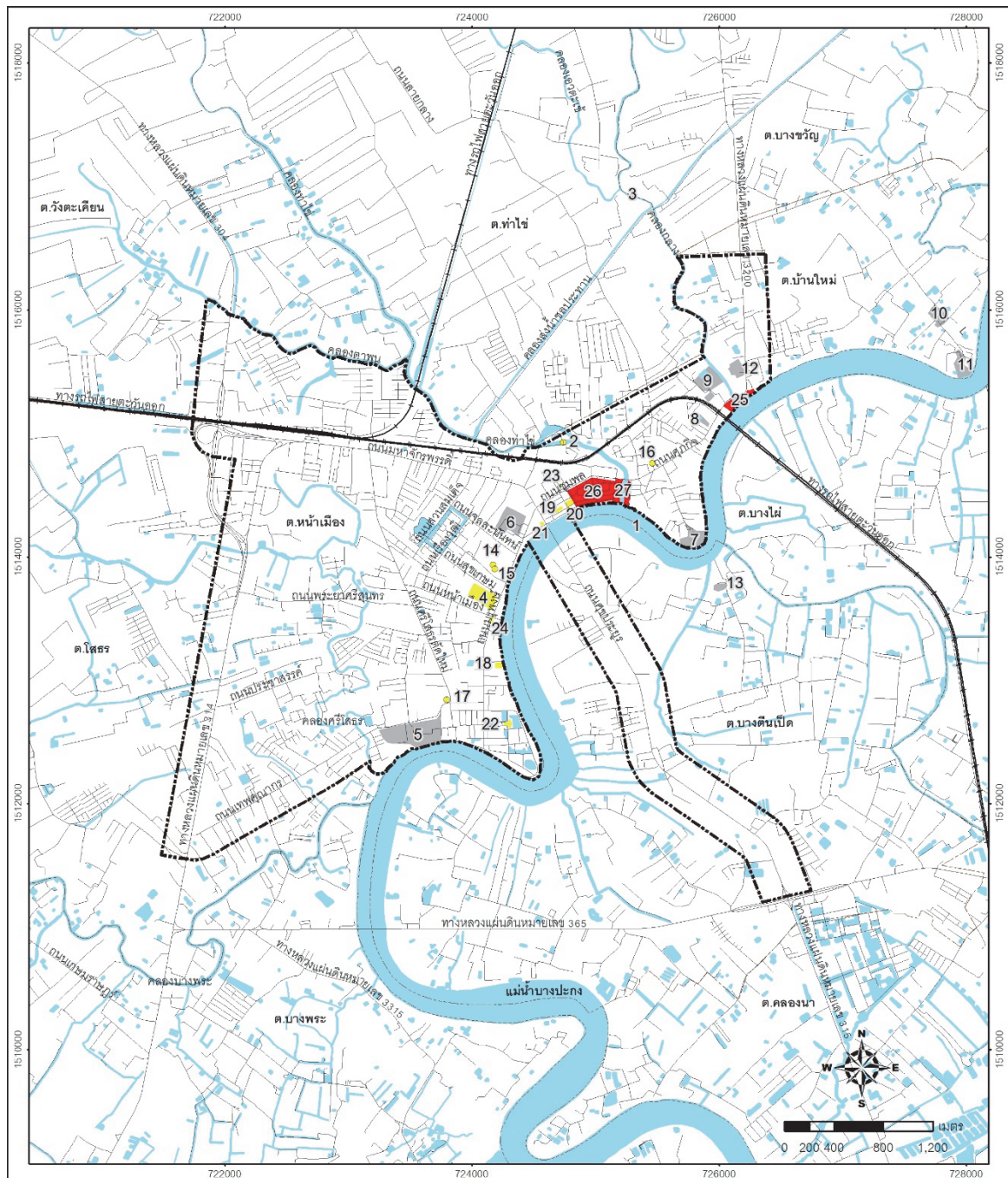
“คลองทำไข่” มีต้นกำเนิดคลองอยู่บริเวณวัดนครเนื่องเขต ซึ่งเป็นจุดบรรจบของคลองจำนวน 4 สาย คือ คลองนครเนื่องเขต คลองบางลำพู คลองวังตะเคียน และคลองทำไข่ และคลองทำไข่นี้เป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่างคลองแสนแสบและคลองนครเนื่องเขต ที่มาของชื่อคลองทำไข่ สันนิษฐานว่าเดิมทีบริเวณปากคลองในอดีตเป็นย่านรับซื้อไข่เป็ด (เป็ดไล่ทุ่ง) จึงเรียกขานต่อกันมาว่า “คลองทำไข่”

ความสำคัญของคลองนี้คือการเคยเป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทรา รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่กรุงเทพมหานครในคราวเสด็จเปิดรถไฟสายตะวันออกที่เมืองฉะเชิงเทราเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2450 ดังปรากฏความในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุลศักราช 1269 (พ.ศ. 2450) (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2519: 12)

นอกจากนี้ยังเป็นลำคลองที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยประทับเรือพระที่นั่งจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ล่องตามลำคลองแสนแสบ โดยเรือพระที่นั่งขึ้นฝั่งที่ประตูน้ำทำไข่ เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2537

รูป ผ-7: ประตูน้ำทำไข่ และคลองทำไข่ในปัจจุบัน

แผนที่ ผ-5 แหล่งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองจะเชิงเตา

สัญลักษณ์

- เส้นทางลำน้ำ
- เส้นทางรถไฟ
- เส้นทางคมนาคม
- แหล่งน้ำ
- แนวเขตตำบล
- แนวเขตเทศบาลเมืองจะเชิงเตา
- พายุขจรกรรม
- อาคารและสถานที่สำคัญ
- สถาปัตยกรรม

1 แม่น้ำบางปะกง	11 วัดสายชล ณ รั้ง (วัดแหลมบน)	20 อาคารพุทธสมาคมจะเชิงเตา (ศาลาณศาลาปราจีน)
2 คลองท่าไข่ และประตูน้ำท่าไข่	12 วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)	21 อาคารโปรยชัยสังเกา
3 คลองกลาง (คลองบ้านใหม่)	13 วัดเขนตโปด	22 อาคารไม้สัก 100 ปี
4 บ่อและกำแพงเมืองจะเชิงเตา	14 ศาลหลักเมืองจะเชิงเตา	23 สถานีตำรวจภูธรเมืองจะเชิงเตา
5 วัดโศธรราชวรวิหาร	15 ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง	24 ชุมชนหน้าเมือง/ตลาดหน้าเมือง
6 วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)	16 ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ	25 ตลาดบ้านใหม่
7 วัดภักขุสงฆ์ (วัดแหลมใต้)	17 อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรไวยหาร	26 ย่านการค้าตลาดสหทัยสินพระมหากษัตริย์
8 วัดกุฎีการศึกษา (วัดช้างปอก)	18 ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์	จังหวัดจะเชิงเตา
9 วัดเทพนิมิต	19 อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	27 กลุ่มย่านการค้าตลาดเกื้อกูล ตลาดท่าใหญ่
10 วัดพิกษอินทาม (วัดเจตีย์)	จังหวัดจะเชิงเตา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)	และตลาดสหทัยสินฯ เกา

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.3 คลองกลาง

“คลองกลาง” หรือ “คลองบ้านใหม่” มีต้นคลองอยู่ที่คลองบางขัวและคลองบางลำพู คลองทั้งสองบรรจบกันที่ตำบลบางขัว และทอดยาวมาจนถึงแม่น้ำบางปะกง รวมระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร คลองนี้นับว่าเป็นคลองที่มีความสำคัญอีกคลองหนึ่งของเมืองฉะเชิงเทรา กล่าวคือ บริเวณปากคลองกลางเป็นที่ตั้งของตลาดริมน้ำที่มีชื่อว่า “ตลาดบ้านใหม่” ซึ่งเป็นย่านการค้าและย่านชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ผู้คนในอดีตใช้คลองสายนี้ในการคมนาคม การประกอบกิจการค้าขาย และทำกิจกรรมต่าง ๆ ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนสายต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชน บทบาทของแม่น้ำบางปะกงและคลองสายนี้จึงลดลง ส่งผลให้ปัจจุบันตลาดบ้านใหม่มีสภาพค่อนข้างชบเซา

สภาพทั่วไปของคลองกลางในปัจจุบันยังมีความเป็นธรรมชาติและมีความอุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต ด้วยยังคงมีต้นลำพู ต้นจาก ต้นโกกง และพันธุ์ไม้อื่น ๆ ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นตามริมสองฝั่งคลองกลาง

ความอุดมสมบูรณ์ของคลองกลางที่วัดเทพนิมิตร

คลองกลางบริเวณตลาดบ้านใหม่

รูป ผ-8: สภาพคลองกลางในปัจจุบัน

2.4 ป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา

“ป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา” เป็นโบราณสถานสมัยรัตนโกสินทร์ มีถนนมรุพงษ์ตัดผ่านบริเวณหน้าป้อมเลียบกำแพงเมือง กำแพงเมืองและป้อมสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2377 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2330-2394) โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษัรณเรศ (หม่อมไกรสร) เป็นแม่กองในการก่อสร้าง เพื่อป้องกันข้าศึกที่รุกรานมาจากทางทิศตะวันออกผ่านแม่น้ำบางปะกง เพราะเมืองฉะเชิงเทราเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านที่สำคัญแห่งหนึ่งก่อนเข้าถึงตัวเมืองหลวง

ขณะเดียวกันเป็นช่วงเวลาที่สยามกำลังมีกรณีพิพาทกับญวน การสร้างป้อมและกำแพงเมืองแห่งนี้ขึ้นยังเป็นการรักษาปากน้ำบางปะกงอีกด้วย และภายหลังบริเวณนี้ยังได้ใช้เป็นฐานที่มั่นในการปราบกบฏอั้งยี่ในปี พ.ศ. 2391 อีกด้วย

นอกจากนี้กำแพงเมืองยังเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐแห่งใหม่ และเป็นเครื่องแสดงอาณาเขตของเมืองในอดีตด้วย เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มมีการสร้างชุมชนขึ้นภายในกำแพงเมือง ความเป็น “เมือง” ที่มีอาณาเขตแน่นอนของฉะเชิงเทราจึงเริ่มขึ้นในครั้งนี้

แนวกำแพงเมืองที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันยังคงสภาพเดิมเหมือนเมื่อครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวกำแพงก่ออิฐถือปูน วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก ขนานกับแม่น้ำบางปะกง มีความยาว 525 เมตร กว้าง 290 เมตร หนา 1 เมตร สูง 3 เมตร มีปืนใหญ่วางอยู่บนกำแพงจำนวน 5 กระบอก ขนาดไม่เท่ากัน ปัจจุบันความยาวของกำแพงปรากฏให้เห็นเพียง 200 เมตร

ในอดีตบริเวณด้านหลังกำแพงมีคูน้ำ แต่ปัจจุบันตื้นเขินและไม่เหลือร่องรอยแล้ว บริเวณป้อม แนวกำแพงรวมทั้งพื้นที่โดยรอบได้รับการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงาม ทั้งยังจัดให้เป็นสวนสาธารณะของเมืองฉะเชิงเทราโดยมีชื่อว่า “สวนมรุพงษ์” ซึ่งเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจและชมวิวทิวทัศน์ริมแม่น้ำบางปะกง เป็นสถานที่จัดกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทราอีกด้วย

แนวกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา ป้อม และปืนใหญ่บนแนวกำแพงเมืองในปัจจุบัน

รูป ผ-9: แนวกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา ป้อม และปืนใหญ่บนแนวกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา

2.5 วัดโสธรวรารามวรวิหาร

“วัดโสธรวรารามวรวิหาร” ตั้งอยู่บนถนนเทพคุณากร ติดริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เดิมชื่อ “วัดหงส์” สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ต่อมาถูกน้ำกัดเซาะจนตลิ่งพังทลายไป จึงได้สร้างวัดขึ้นใหม่ชื่อโดยใช้ชื่อว่า “วัดเสาธง” หรือ “วัดเสาทอง” แล้วจึงเปลี่ยนมาเป็น “วัดโสธร” ในภายหลัง

วัดแห่งนี้มีพระพุทธรูปโบราณสำคัญองค์หนึ่งเรียกว่า “พระพุทธรูปโสธร” เป็นพระพุทธรูปหินทราย หน้าตักกว้าง 1.65 เมตร สูง 1.48 เมตร ตามประวัติศาสตร์มุขปาฐะในพื้นที่กล่าวว่าพระพุทธรูปองค์นี้แสดงปาฏิหาริย์ด้วยการลอยน้ำมา และเมื่อถึงวังน้ำวนบริเวณใกล้วัดโสธรรก็ลอยวนอยู่บริเวณนั้น ประชาชนจึงได้ทำพิธีอัญเชิญขึ้นจากน้ำแล้วนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดโสธรจวบจนปัจจุบัน

วัดโสธรแต่เดิมเป็นวัดราษฎร์ ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร มีนามว่า “วัดโสธรวรารามวรวิหาร” เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2501 วัดแห่งนี้นอกจากจะมีความสำคัญในฐานะเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองแล้ว ยังเป็นสถานที่สำคัญเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกด้วย กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2453-2468) โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นในปี พ.ศ. 2453 และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งมีการตักน้ำจากแม่น้ำและแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามมณฑลต่าง ๆ ไปตั้ง

ทำพิธี ณ วัดสำคัญในมณฑลต่าง ๆ 10 มณฑล รวมกับมหาเจดีย์สำคัญอีก 7 แห่ง สำหรับน้ำที่บริเวณหน้าวัดโสธรวรารามวรวิหารแห่งนี้ได้รับเลือกให้เป็นสถานที่ประกอบพิธีสำคัญดังกล่าวจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ภายในวัดโสธรวรารามวรวิหารมีสถาปัตยกรรมและอาคารเสนาสนะที่สำคัญ คือ พระอุโบสถหลังใหม่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโสธร ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2541 พระอุโบสถหลังใหม่มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์ มีขนาดความกว้าง 44.50 เมตร และความยาว 123.50 เมตร ลักษณะเป็นอาคารหลังคาประกอบเครื่องยอด ชนิดยอดทรงมณฑปแบบไทย ต่อเชื่อมด้วยวิหารทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านข้างต่อเชื่อมด้วยอาคารรูปทรงอย่างเดียวกันกับพระวิหาร เป็นอาคารมุขเด็จซึ่งเมื่อประกอบเข้ากันแล้วจะเป็นอาคารที่มีหลังคาจัตุรมุขอย่างอาคารทรงปราสาทแบบไทย ส่วนบนยอดมณฑปครอบด้วยฉัตรทองคำ 5 ชั้น ผนังด้านนอกพระอุโบสถปูด้วยหินอ่อนจากเมืองคาร์ราร่า ประเทศอิตาลี นับว่าเป็นพระอุโบสถที่มีความงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก

พระอุโบสถหลังปัจจุบัน

พระพุทธรูปโสธร

รูป ผ-10: วัดโสธรวรารามวรวิหาร

2.6 วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)

“วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)” ตั้งอยู่บนถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2330-2394) ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการป้องกันพระนคร จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปืนและกำแพงเมืองขึ้นเพื่อป้องกันข้าศึกมิให้เข้าประชิดถึงพระนคร จึงโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษัธรณเรศ (หม่อมไกรสร) เป็นแม่กองในการสร้างป้อมและกำแพงเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 2377 ขณะที่มีการก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อมได้มีการสร้างวัดขึ้นภายในด้วย

จากการที่วัดอยู่ใกล้เขตเมือง ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดเมือง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453) เสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทรา และได้พระราชทานนามให้วัดแห่งนี้ว่า “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์” ซึ่งแปลว่า “วัดที่ลู่ของพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง” วัดแห่งนี้จึงมีการวางผังและออกแบบก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่แสดงคุณลักษณะของงานศิลปจารีตแบบไทยประเพณี ซึ่งมีฝีมือประณีตงดงามตามลักษณะเชิงช่างหลวง วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอนพิเศษ 50 ง เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2539 โดยขึ้นทะเบียนอุโบสถ กำแพงแก้ว วิหาร และพระปรางค์

ภายในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์มีสถาปัตยกรรมและอาคารเสนาสนะที่สำคัญ คือ

- อุโบสถ ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาเป็นเครื่องไม้ มุงกระเบื้องเป็นชั้นลด 2 ชั้น หน้าบันเป็นลายปูนปั้นรูปพันธุ์พฤกษา ลงรักปิดทองประดับกระจก เฉพาะ หน้าบันมุขด้านหน้าอุโบสถมีพระปรมาภิไธย จปร. ประดับอยู่ด้วย

- วิหาร ตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีลักษณะคล้ายอุโบสถ ต่างกันที่มีขนาดใหญ่กว่า และมีพระปรางค์ 4 องค์อยู่ที่มุมกำแพงล้อมวิหาร เป็นพระปรางค์ย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ยิยมสร้าง ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

พระปรมาภิไธย จปร. บนหน้าบันของมุขด้านหน้าอุโบสถ

อุโบสถ

วิหาร

ปรางค์ย่อมุมไม้สิบสองที่มุมกำแพงล้อมวิหาร

รูป ผ-11: วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง)

2.7 วัดภิกขุสังฆารณ์ (วัดแหลมใต้)

“วัดภิกขุสังฆารณ์” หรือ “วัดแหลมใต้” ตั้งอยู่บนถนนสรรพศาสตร์ประศาสน์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2476 สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2506 ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมและอาคารเสนาสนะที่สำคัญ คือ

- เรือนแพไม้สักอายุกว่า 100 ปี ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดแหลมใต้ อยู่ในลำน้ำบางปะกง เรือนแพประกอบด้วยหลังคาจั่วแฝดต่อกัน มีความกว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร ฝาผนังเป็นไม้สักที่เรียงกัน

ทางแนวตั้ง บ้านประตู่ส่วนใหญ่เป็นบ้านเปิด ยกเว้นประตูด้านหน้าเป็นประตูบานกระทุ้งเพื่อความสะดวกในการค้าขาย ปัจจุบันเป็นร้านขายอาหารและที่อยู่อาศัย

- อาคารศาลาท่าน้ำ เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมมีมุขด้านหน้ายื่นลงไปแม่น้ำบางปะกง หลังคาทรงมะนิลา มุงกระเบื้องดินเผาหางมน บริเวณชายคาประดับด้วยไม้ฉลุลายขนมปังขิง

เรือนแพไม้สักอายุกว่า 100 ปี

อาคารศาลาท่าน้ำ

รูป ผ-12: วัดภิกขุสังฆารณ์ (วัดแหลมใต้)

2.8 วัดอุทัยภาติการาม (วัดชำปอกง)

วัดอุทัยภาติการาม หรือที่ชาวจีนเรียกว่า วัดชำปอกง ตั้งอยู่บนถนนสุขุมกิจ ตำบลบ้านใหม่ เป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก สังกัดคณะสงฆ์อนัมนิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่เศษ วัดนี้สร้างโดยขุนพิพิธพานิชกรรม ได้สละทรัพย์และที่ดินสร้างหลวงพ่อดโต มีขนาดหน้าตักกว้าง 6.5 เมตร สูง 12 เมตร โดยให้ช่างไปจำลองแบบมาจากวัดพนัญเชิง จากนั้นสร้างวิหารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453) เสด็จทอดพระเนตรเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2450 และได้พระราชทานเงินสมทบในการสร้างพระอารามและปฏิสังขรณ์วัด จำนวน 200 บาท พร้อมทั้งพระราชทานนามวัดนี้ว่า “วัดอุทัยภาติการาม” ส่วนพระพุทธรูปพระราชทานนามว่า “พระไตรรัตนนายก” เป็นพระพุทธรูปที่จำลองมาจากหลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดอุทัยภาติการาม

พระไตรรัตนนายก

รูป ผ-13: วัดอุทัยภาติการาม (วัดชำปอกง)

วัดเทพนิมิตร์ ตั้งอยู่ติดริมคลองกลางหรือคลองบ้านใหม่ วัดนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2411 ในครั้งแรกนั้นมีพระสงฆ์คณะธรรมยุติเข้ามาจัดตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นก่อน จนได้รับความศรัทธาจากประชาชนช่วยกันร่วมสร้างวัดเทพนิมิตร์ขึ้นมา โดยยึดหลักปฏิบัติแบบธรรมยุติกนิกาย วัดนี้ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2477-2489) พระราชทานพระบรมรูปโลหะหล่อไว้เป็นพระราชนุสรณ์ เมื่อครั้งสร้างอุโบสถหลังใหม่เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2488 ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมและอาคารเสนาสนะที่สำคัญ คือ

- วิหารพระนอน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัดฉะเชิงเทรา

- อาคารภูมิสงฆ์หลังใหญ่ เป็นสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล สร้างด้วยไม้สัก สูง 2 ชั้น

อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม

พระบรมรูปโลหะรัชกาลที่ 8

W-22

2.10 วัดพัคฆอินทาราม (วัดเจดีย์)

วัดพัคฆอินทาราม ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านใหม่ สร้างขึ้นในระยเดียวกันกับวัดสายชล ณ รังษี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2416 ภายในวัดแห่งนี้มีสิ่งที่สำคัญ คือ อุโบสถ วิหารพระพุทธรูป พระเจดีย์ใหญ่ 1 องค์ และพระเจดีย์เล็ก 2 องค์ โดยเฉพาะพระเจดีย์องค์ใหญ่ที่อยู่ในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสร้างโดยพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดเมืองฉะเชิงเทรา ความสำคัญของวัดนี้ คือ เป็นวัดที่ค้นพบจารึกแผ่นเงินที่รอยแตกตรงคอระฆังของเจดีย์องค์ใหญ่ ที่ระบุข้อความอันเป็นร่องรอยประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นแผ่นเงินที่ทำด้วยเนื้อเงินบริสุทธิ์น้ำหนัก 3 บาท 2 สลึง หรือประมาณ 53 กรัม รูปร่างเกือบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า คือ กว้างด้านหนึ่ง 8 เซนติเมตร อีกด้านหนึ่ง 7.5 เซนติเมตร และยาว 27.5 เซนติเมตร มีข้อความจารึกถึงประวัติของ “นายช้าง” และ “นายเสือ” สองพี่น้องผู้มีต้นตระกูลเก่าแก่สืบมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีชีวิตอยู่ได้เห็นเห็นการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงของเมืองแปดริ้วในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งบันทึกขึ้นในปี พ.ศ. 2416 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “นายเสือ” ได้เป็นปลัดเมืองฉะเชิงเทรา ส่วน “นายช้าง” ได้เป็นพระวิเศษฤๅไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นเวลาใกล้เคียงกับที่ “นายช้าง” ได้สร้างพระอุโบสถที่วัดโสธร “นายเสือ” และ “นางอินทร์” ภรรยา ก็ได้สร้างเจดีย์องค์ใหญ่ที่ตำบลบ้านใหม่แห่งนี้ เมื่อการสร้างวัดแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2424 จึงมีนามว่า “วัดพัคฆอินทาราม (วัดเจดีย์)” ซึ่งเชื่อกันว่ามาจากชื่อของสองสามีภรรยาผู้สร้างนั่นเอง “วัดพัคฆอินทาราม (วัดเจดีย์)” จึงเป็นโบราณสถานอันเปรียบเสมือนกระจกส่องสมัยอันทรงคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นที่ค้นพบหลักฐานซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่บันทึกภาพอดีตของแปดริ้วไว้อย่างชัดเจน

อุโบสถ

พระเจดีย์องค์ใหญ่

วิหารพระพุทธรูป

รูป ผ-15: วัดพัคฆอินทาราม (วัดเจดีย์)

2.11 วัดสายชล ณ รังษี

วัดสายชล ณ รังษี ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านใหม่ อยู่ติดริมแม่น้ำบางปะกง เดิมชื่อว่า “วัดแหลมบน” สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2385 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2330-2394) สิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในวัด คือ อุโบสถหลังเก่า ได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หน้าบันอุโบสถสลักจากไม้สักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ส่วนเครื่องลายทอง ช่อฟ้า ใบระกา สลักจากไม้สักลงรักและประดับกระเบื้องสวยงาม ภายใน

อุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างชาวลาวเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ นอกจากนี้ภายในวัดยังมีอาคารโรงเรียนวัดสายชล ณ รังษี (เฉลิมอริยราชกูร์) สร้างด้วยไม้ในปี พ.ศ. 2481 เป็นโรงเรียนแห่งแรกที่ตั้งโดยทางการ ชื่อว่าโรงเรียนประชาบาล ตำบลบ้านใหม่ 2 (วัดแหลมบน) และมีอาคารอีกหลังหนึ่งที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรมเก่า เป็นอาคารไม้สักทั้งหลัง 2 ชั้น รูปทรงสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล เป็นชายคาประดับลวดลายไม้ฉลุอย่างวิจิตรงดงาม

อุโบสถ

อาคารประกอบตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถ

อาคารโรงเรียนวัดสายชล ณ รังษี (เฉลิมอริยราชกูร์)

อาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมหลังเก่า

รูป ผ-16: วัดสายชล ณ รังษี

2.12 วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)

วัดจีนประชาสโมสร ตั้งอยู่บนถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง วัดแห่งนี้เดิมชื่อว่า “เล่งฮกยี่” เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกาย ผู้สร้างคือหลวงจีนชกเอ็ง ซึ่งเป็นศิษย์ของวัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) ในกรุงเทพมหานคร รูปแบบสถาปัตยกรรมในการก่อสร้างจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันชื่อ “วัดเล่งฮกยี่” ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์พระราชทานชื่อวัดใหม่ให้เป็น “วัดจีนประชาสโมสร” ในคราวที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนวัดนี้ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2450 ซึ่งแผ่นป้ายชื่อพระราชทานยังประดับอยู่ในวัดจวบจนปัจจุบัน

บริเวณทางเข้าอุโบสถของวัดมีประติมากรรมแบบจีน คือ ท้าวจตุโลกบาลทำเป็นรูปนายทหารและเทวรูปจีนขนาดใหญ่ยืนรักษาปากประตูอย่างสง่างาม ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปแบบจีน นิกายมหายาน 3 องค์ อาทิ พระยูไล พระอมิตาภพุทธเจ้า และพระไภษัชยคุรุไวฑูรย์ประภาตฤกต เชื่อว่า

สามารถบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ และที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ ล้วนสร้างขึ้นจากกระดูกที่นำมาจากเมืองเซียงไฮ้ ประเทศจีน พร้อม ๆ กับรูป 18 อรหันต์ ที่ประดิษฐานอยู่ด้านข้างอุโบสถ ปัจจุบันวัดจีนประชาสโมสรได้ดำเนินการก่อสร้างเจดีย์ 7 ยอด และรูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหรือเจ้าแม่กวนอิมพันมืออันเป็นปูชนียวัตถุ เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ด้วย

อุโบสถวัดจีนประชาสโมสร

พระพุทธรูปประธานภายในวัด

รูป ผ-17: วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)

2.13 วัดเซนต์ปอล

วัดเซนต์ปอล (Saint Paul Church) มาจากชื่อของ “นักบุญเปาโล” ตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด อยู่ตรงข้ามกับตัวเมืองฉะเชิงเทรา คนละฝั่งแม่น้ำ ภายในวัดเซนต์ปอลมีแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าจำนวนมากที่สำคัญ อาทิ

- โบสถ์เก่าวัดเซนต์ปอล ในปัจจุบันยังคงเหลือแต่ผนัง (facade) และประตูด้านหน้าของโบสถ์หันหน้าเข้าหาแม่น้ำบางปะกง อาคารก่ออิฐถือปูน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างโดยช่างชาวจีน เนื่องจากบริเวณเหนือประตูมีตัวอักษรจีนเขียนไว้ว่าว่า “เทียนจู้เซี่ยกิง” เป็นภาษาจีนแต้จิ๋ว แปลว่า “บ้านของพระเจ้า” บาทหลวงเปอ็อง (Alexis Péan) ได้รับเงินบริจาคจากคริสตังที่เมืองลาลาล (Laval) ประเทศฝรั่งเศส เพื่อซื้อที่ดินสร้างวัด และในสมัยรัชกาลที่ 5 และบาทหลวงอันตัน ชมิตต์ (Antoin Schmitt) ได้ก่อสร้างโบสถ์เก่านี้จนสำเร็จในปี พ.ศ. 2416 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะเป็นศิลปะแบบตะวันตก

- หอระฆัง และศาลาท่าน้ำ ในอดีตหอระฆังและศาลาท่าน้ำของวัดเซนต์ปอลตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงและมีท่าเรือจ้าง ต่อมาในระยะหลังกระแสน้ำเปลี่ยนทางเดิน ทำให้มีดินงอกเพิ่มขึ้นบริเวณหน้าหอระฆัง ชาวบ้านจึงขอสร้างบ้านในบริเวณที่ดินงอกซึ่งเป็นที่ดินของวัด และวัดได้สร้างสะพานไม้และท่าเรือยื่นออกไป ในปี พ.ศ. 2527 ได้มีการเปลี่ยนสะพานไม้เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก หอระฆังเดิมมีความสูงมากกว่าในปัจจุบัน

- บ้านพักบาทหลวง มีอายุมากกว่า 100 ปี สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง กว้าง 15 เมตร ยาว 30 เมตร ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล (Colonial) ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก

โบสถ์เก่า

โบสถ์ใหม่

หอระฆัง

รูป ผ-18: วัดเขตน้ปอ

2.14 ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา

ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่บนถนนมรุพงษ์ อยู่ติดกับศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา และห่างจากป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทราขึ้นมาทางเหนือเล็กน้อย มีทางเข้าติดกับกำแพงของโรงพยาบาลฉะเชิงเทรา อยู่ลึกเข้าไปประมาณ 500 เมตร ภายในศาลมีเสาหลักเมือง ยอดคล้ายดอกบัวตูม 2 ต้น ประดิษฐานอยู่ ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทราสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งระหว่างปี พ.ศ. 2376-2390 สยามกับญวนเกิดข้อพิพาทแย่งชิงอำนาจการปกครองในเขมรจนก่อให้เกิดเป็นสงครามอาณานิคมสยาม-ญวน เมืองฉะเชิงเทราจึงเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการปกป้องราชธานีจากการรุกรานของญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ทรงให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษ์รณเรศ (หม่อมไกรสร) เป็นแม่กองย้ายที่ว่าการฉะเชิงเทราจากปากแม่น้ำเจ้าโล้มาที่บ้านท่าไข่ ริมแม่น้ำบางปะกง แขวงเมืองฉะเชิงเทรา และให้สร้างป้อมและกำแพงเมืองขึ้นเพื่อป้องกันศัตรู พร้อมทั้งมีการสร้างเสาหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2377 ซึ่งเชื่อกันว่าเสาหลักเมืองเป็นที่สถิตของจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครองบ้านเมืองและประชาชนให้พ้นจากภัยสงครามและอันตรายทั้งปวง

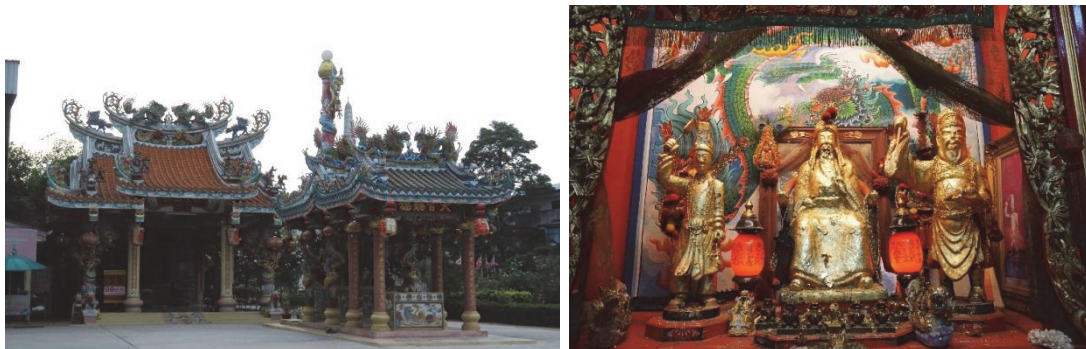
ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสาหลักเมืองมีสภาพชำรุดทรุดโทรม พระยาวิเศษฤๅชัย (ช้าง) เจ้าเมืองฉะเชิงเทราพร้อมด้วยพระเกรียงไกรขบวนฤๅชัย (เสือ) ปลัดเมืองผู้เป็นน้องชายได้ตัดต้นมะค่ามาเปลี่ยนแทนเสาหลักเมืองที่ชำรุด พร้อมทั้งมีการบำเพ็ญกุศลและสมโภชการยกเสาหลักเมืองในวันที่ 16 กรกฎาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) แต่อาคารศาลหลักเมืองยังมีขนาดเล็กไม่สง่างามสมกับเป็นที่ประดิษฐานตั้งหลักเมืองอันศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพบูชาของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา ภายหลังในปี พ.ศ. 2540 จึงมีการก่อสร้างเสาหลักเมืองใหม่ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ประกอบพิธีสมโภชศาลหลักเมืองเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2542

รูป ผ-19: ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา และเสาหลักเมืองฉะเชิงเทรา

2.15 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา (องค์เจ้าพ่อเซี่ยงกง) ตั้งอยู่เยื้องด้านหน้าศาลหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นศาลเจ้าที่มีลักษณะแบบจีน ทั้งด้านอาคาร ศิลปกรรม และคติความเชื่อเทพเจ้าตามแบบวัฒนธรรมจีน บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยจุดไหว้เทพเจ้าต่าง ๆ 4 จุด ได้แก่ จุดไหว้เทพดาฟ้าดิน (ลี้กง) ที่ทางเข้าศาล จุดไหว้องค์เจ้าพ่อเซี่ยงกง (เจ้าพ่อหลักเมือง) อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวฉะเชิงเทราเป็นอย่างมาก อีก 2 จุดไหว้ที่เหลือ คือ จุดไหว้ลูกศิษย์เจ้าพ่อหลักเมือง กุมารทองและเจ้าพ่อหนูแดง

รูป ผ-20: ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา และเจ้าพ่อหลักเมือง (องค์เจ้าพ่อเซี่ยงกง)

2.16 ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ (สมาคมสงเคราะห์การกุศลจังหวัดฉะเชิงเทรา)

ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ ตั้งอยู่บนถนนสุขุมกิจ ตำบลหน้าเมือง ภายในบริเวณของสมาคมสงเคราะห์การกุศลจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นที่ประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์กวนอิม (เจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ) หนักประมาณ 40 กิโลกรัม สูง 119 เซนติเมตร ทำวัสดุซิลิกา ปิดทองทั่วทั้งองค์ ชุดเป็นลายใฝ่สีเขียว ยืนอยู่บนฐานดอกบัวถ่อคัมภีร์ โดยรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิมองค์ปัจจุบัน ตามประวัติได้มาจากการกู้ขึ้นมาจากแม่น้ำบางปะกง เมื่อปีพ.ศ. 2540 จากนั้น จึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้เจ้าแม่กวนอิมขึ้นจากน้ำ และนำไปประดิษฐานไว้ที่สมาคมจนถึงปัจจุบัน

รูป ๘-21: ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ และรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิม

2.17 อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร ตั้งอยู่บริเวณสามแยกถนนศรีโสธรตัดใหม่ ตรงข้ามมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ เป็นรูปปั้นทำด้วยโลหะหล่อสูง 2.65 เมตร สร้างขึ้นเพื่อยกย่องปูนียบุคคลด้านภาษาไทย ท่านเป็นปราชญ์ชาวฉะเชิงเทราที่มีชื่อเสียง เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2365 ณ บ้านริมคลองโสธร ตลอดชีวิตท่านได้รับราชการใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาตั้งแต่สมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยสมัยนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร

ท่านได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นองคมนตรีที่ปรึกษาราชการ และทำหน้าที่เป็นเลขานุการสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและองคมนตรีสภา และให้มีการปฏิรูปการศึกษา โดยตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในพระบรมมหาราชวัง ท่านเป็นผู้มีความรู้แตกฉานทั้งภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาบาลี-สันสกฤต และการแต่งคำประพันธ์ฉันทลักษณ์เป็นอย่างดี

ผลงานสำคัญต่อประเทศชาติคือท่านได้แต่งแบบเรียนภาษาไทยไว้หลายเล่ม เช่น มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์ณต์ อนันตวิภาค เป็นต้น และเป็นผู้แต่งตำราเรียนชุดแรกของไทย เรียกว่า แบบเรียนหลวง ใช้สอนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งนับว่าเป็นแบบเรียนภาษาไทยที่สมบูรณ์ที่สุด นอกจากนี้ท่านยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่กองตรวจโคลงบรรยายประกอบรูปภาพเรื่อง “รามเกียรติ์” รอบระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 100 ปี และท่านเองก็ได้รับหน้าที่เป็นผู้แต่งด้วยท่านหนึ่ง

พระยาศรีสุนทรโวหารถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2434 รวม สิริอายุ 69 ปี ท่านเป็นแบบอย่างของชาวฉะเชิงเทราที่มีความวิริยะอุตสาหะ พากเพียรใฝ่หาความรู้ มีความรู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทยหาผู้ใดเสมอเหมือน จนได้ใช้ความรู้ความสามารถรับใช้เบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์ถึง 3 พระองค์ คือ รัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5

รูป ฦ-22: อนุสาวรีย์ และภาพถ่ายของพระยาศรีสุนทรโวหาร
ที่มา: <http://www.พระยาศรีสุนทรโวหารน้อยอาจารย์ยางกูร.com/>

2.18 ตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

ตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ หรือตำนานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ตั้งอยู่บนถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง เป็นโบราณสถานแห่งหนึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 สยามเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง จากระบอบจตุสดมภ์มาเป็นระบอบเทศาภิบาล ฉะเชิงเทราได้เป็นที่ตั้งของที่ว่ากรมณฑลปราจีน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ผู้ทรงพระปรีชาชาญในวิชาการปกครอง ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมุหเทศาภิบาลในช่วงเวลานั้นท่านได้วางแผนก่อสร้างอาคารสถานที่ราชการต่าง ๆ ในมณฑลปราจีน เป็นการเริ่มต้นวางผังเมืองฉะเชิงเทรา และในปี พ.ศ. 2446 ได้สร้าง ตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ซึ่งเป็นเรือนไม้สองชั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เพื่อเป็นที่พำนักของสมุหเทศาภิบาลในยุคนั้น ต่อมาใช้เป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัดตามลักษณะการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป จึงถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของการก่อสร้าง “บ้านพักข้าราชการ” ของเมืองแปดริ้ว

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่ง คือ ตำนานแห่งนี้เคยเป็นที่ประทับพักแรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จประพาสฉะเชิงเทราถึง 2 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. 2450 และปี พ.ศ. 2451 ปราบกฏพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ซึ่งพระราชทานไว้ตั้งแต่เสด็จประทับครั้งแรก พร้อมลายพระหัตถ์ มีความว่า “.... ให้ไว้สำหรับเรือนเทศาภิบาลมณฑลปราจีน (เมืองฉะเชิงเทรา) เป็นที่ระลึกในการที่ได้มาอยู่ที่นี่ได้รับความสุขสบายมากตั้งแต่วันที่ ๒๔ ถึงวันที่ ๒๙ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖” ซึ่งยังอยู่เป็นของคู่ตำหนักมาจนทุกวันนี้

ปัจจุบันตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ์เมืองฉะเชิงเทรา และเปิดให้เข้าชมเมื่อปลายปี พ.ศ. 2561 ทางจังหวัดฉะเชิงเทราได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อก่อสร้างอาคารบ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราหลังใหม่ ทดแทนอาคารตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ที่ชำรุดทรุดโทรม และได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์เมืองฉะเชิงเทราขึ้นแทน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ การปกครอง และวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งบทบาทของจังหวัดฉะเชิงเทรากับความเป็นชาติไทย การซ่อมแซมปรับปรุงประกอบด้วย ตำนานกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ อาคารเรือนรับรอง และอาคารประกอบ ส่วนอาคารหอพระพุทธโสธรสร้างขึ้นใหม่

รูป ผ-23: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉายพระรูปร่วมกับคณะผู้ตามเสด็จฯ ซึ่งประทับหน้าตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เมื่อปี พ.ศ. 2450
ที่มา: ภาพถ่ายบนตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

อาคารเรือนรับรอง

ศาลาทรงงานกลางน้ำ

รูป ผ-24: ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

2.19 อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)

อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่บนถนนชุมพล ตำบลหน้าเมือง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2449 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอาคารยุโรปชั้นเดียวตามสมัยนิยมในช่วงเวลานั้น ซึ่งอยู่ในระหว่างการรับอารยธรรมตะวันตกเพื่อการพัฒนาประเทศ อาคารหลังนี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในการยืนยันสภาพบ้านเมืองในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และยังมีคามงดงามและทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ เพราะเป็นสัญลักษณ์ของการปกครอง “มณฑลปราจีน” ตามระบบเทศาภิบาลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เพื่อเป็นการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย มณฑลปราจีนถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นการปกครองแบบใหม่จากการรวมตัวของเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก และพนมสารคาม ภายหลังมีเมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางของมณฑล จึงมีการก่อสร้างศาลารัฐบาลมณฑลปราจีนขึ้นเป็นที่ว่าราชการมณฑลปราจีนในปี พ.ศ. 2449 โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์เป็นเจ้านายองค์แรกที่ใช้อาคารแห่งนี้ว่าราชการในฐานะข้าหลวงพิเศษสำเร็จราชการมณฑลปราจีน

ศาลากลางรัฐบาลมณฑลปราจีนแห่งนี้มีบทบาทในการบริหารบ้านเมืองฉะเชิงเทราอย่างสม่ำเสมอ แม้เมื่อไทยยกเลิกระบอบเทศาภิบาล ศาลารัฐบาลแห่งนี้ก็ได้ใช้เป็นศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 อาคารหลังนี้เป็นที่ตั้งสำนักงานเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราจนถึง พ.ศ. 2518 เมื่อเทศบาลฯ ย้ายที่ทำการไปยังแห่งใหม่จึงได้ให้เอกชนเช่า เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2527 ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้เสียหายหนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จทอดพระเนตรสภาพอาคารร้างที่ถูกเพลิงไหม้ จึงมีพระราชดำริให้อนุรักษ์อาคารหลังนี้ขึ้นใหม่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2540 กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการอนุรักษ์อาคารตามแบบเดิม และในปี พ.ศ. 2548 สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ได้ปรับปรุงอาคารอีกครั้งหนึ่งและเปิดใช้เป็นสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์จังหวัดฉะเชิงเทราตั้งแต่นั้นมา

ตัวอาคารก่อด้วยอิฐ ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว ยาว 73 เมตร กว้าง 19 เมตร เป็นอาคารที่ซีกปีกออก 2 ข้าง มีทางเข้า 4 ด้าน ด้านหน้าเป็นซุ้มประตูยื่นออกมา ทางเข้าด้านหน้าเป็นประตูโค้ง 3 วง หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว หน้าจั่วเป็นรูปครุฑตราแผ่นดิน ใต้ครุฑปั้นปูนเป็นข้อความว่า “ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา พุทธศักราช ๒๔๔๔” เป็นสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกของยุโรป และอาคารแห่งนี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 94 ตอนที่ 39 เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2520

บริเวณที่ว่าการมณฑลปราจีนในอดีต

ที่ว่าการมณฑลปราจีนเมื่อครั้งไฟไหม้

ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองฉะเชิงเทรา

อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน

รูป ผ-25: อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)

2.20 อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา (ศาลมณฑลปราจีน)

อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่บนถนนพานิช ตำบลหน้าเมือง ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของศาลประจำมณฑลปราจีน อาคารนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงถึงการเป็นศูนย์กลางอำนาจทางตุลาการที่สืบทอดไว้ซึ่งความยุติธรรมในมณฑล และแสดงถึงความเจริญของประเทศชาติอีกทางหนึ่ง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 พร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เคยเสด็จฯ ประทับเป็นประธานคณะผู้พิพากษาเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 อาคารหลังนี้ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมอย่างมาก เพราะนับว่าเป็นอาคารร่วมสมัยเดียวกับที่ว่าการมณฑลปราจีนบุรีเพียงหลังเดียวที่ยังเหลืออยู่ ปัจจุบันใช้เป็นอาคารที่ทำการพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา และอาคารแห่งนี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอนพิเศษ 50 ง เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2539

รูป ผ-26: อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา (ศาลมณฑลปราจีน)

2.21 อาคารไปรษณีย์หลังเก่า

อาคารไปรษณีย์หลังเก่า ปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่ของวิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา ถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง เป็นที่ทำการไปรษณีย์หลังเก่าของเมืองฉะเชิงเทรา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2458 ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวยกพื้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโว เครื่องบน เป็นไม้ หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว ด้านหน้าอาคารเหนือซุ้มประตูทางเข้ามีตัวอักษรปูนปั้นเป็นข้อความระบุว่า “ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข พุทธศก ๒๔๕๘” อาคารแห่งนี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 106 ตอนที่ 27 เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532

รูป ผ-27: สภาพปัจจุบันของอาคารไรรณีย์หลังเก่า

2.22 อาคารไม้สัก 100 ปี

อาคารไม้สักค่ายศรีโสธร หรือเป็นที่รู้จักในนามอาคารไม้สักร้อยปี ปัจจุบันตั้งอยู่ภายในค่ายศรีโสธร (กองพันทหารช่างที่ 2 กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์) ตั้งอยู่บนถนนศรีโสธรตัดใหม่ ตำบลหน้าเมือง ค่ายศรีโสธรเดิมเป็นกองพลที่ 9 มณฑลปราจีน เป็นหน่วยทหารที่จัดตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2454 โดยย้ายที่ตั้งจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยามาจังหวัดฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2476 ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ได้ขนานนามที่ตั้งหน่วยทหารนี้ว่า “ค่ายศรีโสธร” และในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จกองพันทหารช่างที่ 2 (นามหน่วยเดิม) จังหวัดฉะเชิงเทรา ถือเป็นการเสด็จเยี่ยมราษฎรทางตะวันออกและหน่วยทหารในต่างจังหวัดเป็นครั้งแรก

อาคารไม้สัก 100 ปี สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2451 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอาคารไม้สักทองหลังใหญ่ที่สุดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุน ขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 95 เมตร หลังคาจั่วมุงกระเบื้อง มีอาคารยื่นออกไปทางมุขด้านหน้าและด้านหลัง และมีตัวอาคารส่วนที่เป็นปีกซ้ายและปีกขวา ตัวอาคารหันหน้าไปทางแม่น้ำบางปะกง ปัจจุบันอาคารไม้สัก 100 ปี ได้รับการซ่อมแซมและดูแลเป็นอย่างดี ใช้เป็นสำนักงาน ห้องรับรอง และพิพิธภัณฑ์ เพื่อเก็บรักษาและจัดแสดงอาวุธโบราณ เครื่องแบบของทหารช่าง ตู้ เตียง ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในอดีต กรมศิลปากรประกาศให้อนุรักษ์ไว้เป็นโบราณสถาน

อาคารไม้สักร้อยปีในปัจจุบัน

รูป ผ-28: อาคารไม้สัก 100 ปี ที่มา : เล่าเรื่องเมืองฉะเชิงเทรา, 2561

2.23 อาคารสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา

สถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่บนถนนชุมพล ตำบลหน้าเมือง ปัจจุบันอยู่ภายในบริเวณสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งมีอาคารที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ จำนวน 2 หลัง คือ อาคารกองบังคับการตำรวจภูธรภาค 2 และอาคารบ้านพักของผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชโอรสให้จัดตั้งศูนย์ราชการขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งจังหวัดฉะเชิงเทราได้ดำเนินการตามพระราชโอรสดังกล่าว โดยได้ทำการก่อสร้างสถานที่ราชการที่สำคัญไว้หลายแห่ง หนึ่งในนั้นคืออาคารกองบังคับการตำรวจภูธรภาค 2 ก่อสร้างในปี พ.ศ. 2475 ลักษณะของอาคารดังกล่าวเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง หลังคาทรงปั้นหยา มีจั่วด้านหน้าอาคารกองบังคับการตำรวจภูธรภาค 2 นี้ใช้เป็นสถานที่ติดต่อราชการมาโดยตลอด ปัจจุบันอาคารแห่งนี้ได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพดีและยังมีการใช้งานอยู่ และกำลังจะจัดตั้งให้เป็นพิพิธภัณฑ์ตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา อีกหลังหนึ่งคือบ้านพักของผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง หลังคาทรงปั้นหยา ปัจจุบันทั้งร่างอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม แต่มีความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรมอย่างยิ่ง ปัจจุบันกรมศิลปากรประกาศให้อนุรักษ์อาคารทั้ง 2 ไว้เป็นโบราณสถาน

อาคารกองบังคับการตำรวจภูธรภาค 2

บ้านพักของผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา

รูป ผ-29: อาคารสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา

2.24 ชุมชนหน้าเมือง / ตลาดหน้าเมือง

ชุมชนหน้าเมือง เป็นชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่บริเวณถนนมรุพงษ์ และอยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ สร้างป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา และตั้งจวนเจ้าเมืองขึ้นภายในกำแพงเมือง ทำให้ภายในกำแพงเมืองมีสภาพเป็นที่ว่าการเมืองไปด้วย ส่วนราษฎรชาวเมืองฉะเชิงเทราได้สร้างบ้านเรือนอยู่รอบนอกกำแพงเมือง ชุมชนหน้าเมืองจึงเป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคที่มีการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย เพื่อตั้งรับกับอิทธิพลตะวันตกที่แผ่ขยายมาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) สมุหเทศาภิบาล เป็นเจ้า

เมืองปกครอง และได้วางแผนการก่อสร้างอาคารสถานที่ราชการต่าง ๆ และอาคารพาณิชย์หน้าเมืองที่มีอยู่ในมณฑลปราจีน รวมถึงอาคารพาณิชย์ที่ตั้งอยู่บริเวณหน้ากำแพงเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งมีถนนมรุพงษ์ตัดผ่าน ลักษณะอาคารเป็นอาคารชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้องว่าว ในอดีตชุมชนหน้าเมืองเป็นทั้งที่ตั้งของชุมชนอยู่อาศัย ท่าเรือ และตลาดหน้าเมือง ซึ่งมีความเจริญและมีชีวิตชีวาเป็นอย่างมาก แต่ภายหลังการตัดถนนมรุพงษ์และถนนสายต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา บทบาทการคมนาคมทางน้ำลดลง ไม่มีการเดินทางสัญจรและขนส่งสินค้าทางน้ำ ส่งผลให้ท่าเรือและตลาดหน้าเมืองปิดตัวลง ปัจจุบันชุมชนหน้าเมืองเป็นเพียงชุมชนอยู่อาศัยเล็ก ๆ ที่ยังคงมีสภาพขบเซา อาคารพาณิชย์ริมถนนมรุพงษ์เท่านั้นได้รับการบูรณะซ่อมแซม แต่อาคารเรือนแถวไม้ชั้นเดียวด้านในชุมชนยังมีสภาพทรุดโทรมค่อนข้างมาก

อาคารพาณิชย์ชั้นเดียวริมถนนมรุพงษ์

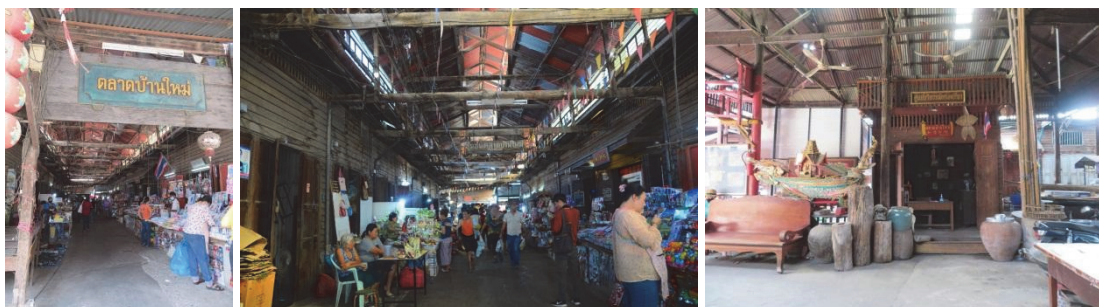
อาคารเรือนแถวไม้ชั้นเดียวด้านในชุมชนหน้าเมือง

รูป ผ-30: ชุมชนหน้าเมือง หรือตลาดหน้าเมือง

2.25 ย่านตลาดบ้านใหม่

ตลาดบ้านใหม่ ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง บริเวณปากคลองกลางหรือคลองบ้านใหม่ และบนถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง เป็นตลาดเก่าอายุกว่า 150 ปี แต่เดิมเรียกว่า “ตลาดริมน้ำ” ในอดีตตลาดแห่งนี้คับคั่งไปด้วยพ่อค้า แม่ค้า และผู้คนเดินทางมาซื้อสินค้า สันนิษฐานว่าตลาดบ้านใหม่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทดแทนตลาดริมน้ำที่ถูกไฟไหม้ราวปี พ.ศ. 2447-2448 ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ตลาดบ้านใหม่” บริเวณตลาดบ้านใหม่เป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ในอดีตสถานที่แห่งนี้คับคั่งไปด้วยผู้คนที่มาประกอบอาชีพค้าขาย เป็นตลาดบกริมน้ำที่เจริญรุ่งเรืองมาก รวมทั้งเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าสำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา และในปี พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยเรือพระที่นั่ง มายังตลาดแห่งนี้เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2450

ตลาดบ้านใหม่แบ่งเป็น 2 เขต คือ ตลาดบน กับตลาดล่าง ตลาดบนบางครั้งเรียกชื่อตามนามเจ้าของว่า ตลาดขุนอินทรนกิจ พื้นที่ตลาดบนตั้งอยู่ทางด้านเหนือของลำคลองกลางข้างวัดเทพนิมิตร ต่อเนื่องไปจนถึงวัดจีนประชาสโมสร (เล่งฮกยี่) ส่วนตลาดล่างอยู่บริเวณริมน้ำด้านหน้าวัดอุภัยภาติการาม เป็นตลาดที่ขุนอักษาริวนัฏฐ (จีนฮี้) กับขุนพิพิธพานิชกรรม (จีนแดง) คหบดีชาวจีนเป็นผู้ตั้งขึ้น แต่เดิมบริเวณทางเข้าตลาดเป็นโรงฝิ่นขนาดใหญ่ ซึ่งยกเลิกในสมัย จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี พ.ศ. 2501 ต่อมาปรับเปลี่ยนเป็นห้องแถวให้เช่า ปัจจุบันถูกรื้อถอนไปเหลือเพียงบางส่วนที่เป็นตลาดด้านใน ตลาดที่อยู่ถัดจากศาลเจ้าอาม่าลงไปจนถึงหัวตลาดบริเวณศาลเจ้าโกมินทร์ยังคงมีสภาพอาคารบ้านเรือนเหมือนที่อยู่ในตลาดโบราณสมัยรัชกาลที่ 5-6 ที่ปลูกสร้างต่อเนื่องกันอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำอย่างชัดเจนมาจนปัจจุบัน เมื่อราว 50-60 ปีก่อน ย่านตลาดบ้านใหม่มีร้านค้าต่าง ๆ มากกว่า 120 ร้าน ส่วนใหญ่เป็นร้านของคนไทยเชื้อสายจีน มีทั้งร้านขายทองคำ ร้านเสื้อผ้า ร้านอาหาร ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านน้ำแข็งไส ร้านกาแฟ ร้านขนมและของเด็กเล่น ร้านตัดผม ร้านตีมีด ร้านขายยา ร้านขายเครื่องงเด็ก โรงบ่อน โรงยาฝิ่น เป็นต้น ต่อมาราวปี พ.ศ. 2510 เริ่มมีการใช้รถยนต์และถนนอย่างแพร่หลาย การเดินทางสัญจรและการขนส่งทางน้ำค่อย ๆ ลดบทบาทลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2547 ชุมชนบ้านใหม่พร้อมใจกันฟื้นฟูตลาดชุมชนอายุกว่า 100 ปี ขึ้นมาใหม่ โดยเปิดตลาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรา พร้อมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมวิถีชีวิตย้อนยุค เลือกชิมอาหารรสอร่อย เลือกซื้อของฝากจากแปดริ้ว ตลอดจนร่วมสนุกกับศิลปะการแสดงของชมรมรักษ์รำวงมาตรฐาน และรำวงพื้นบ้านที่จัดเป็นกิจกรรมไว้อย่าคอยต้อนรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ อีกทั้งอาคารบ้านเรือนทั่วไปได้รับการปรับปรุงให้เกิดการใช้งานและให้อยู่ในสภาพดีขึ้น

สภาพด้านในของตลาดบ้านใหม่

รูป ผ-31: ตลาดบ้านใหม่

2.26 ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ถือเป็นศูนย์กลางการค้าขายหลักที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา และยังเป็นย่านการค้าเก่าแก่ที่มีอาคารพาณิชย์เก่าแก่จำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณถนนพานิช ซึ่งยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกและสถาปัตยกรรมแบบจีน รวมถึงกลุ่มอาคารพาณิชย์รุ่นถัด ๆ มาโดยรอบตลาดทรัพย์สินฯ ที่ได้รับการ

ปรับปรุงและฟื้นฟูอาคารด้วยการทาสีอาคารใหม่ ทำให้อาคารในบริเวณย่านนี้เกือบทั้งหมดมีลักษณะที่โดดเด่น คือ ตัวอาคารมีสีเหลืองและมีขอบหน้าต่างสีเขียว ย่านการค้าบริเวณนี้ประกอบด้วยร้านค้าหลากหลายประเภท ได้แก่ ตลาดสด ธนาคาร ร้านทองรูปพรรณ ร้านขายเครื่องมือประมง ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายของชำ ร้านอาหาร ร้านกาแฟ คลินิก และร้านขายยา เป็นต้น โดยเฉพาะบริเวณถนนพานิชส่วนใหญ่จะเป็นที่ตั้งของคลินิกรักษาโรคต่าง ๆ คลินิกทำฟัน และร้านขายยาจำนวนมากตั้งตลอดแนวสองฝั่งของถนน จนมีชื่อเรียกติดปากว่า “ถนนร้อยหมอ” ปัจจุบันย่านดังกล่าวยังคงมีความคึกคักมีชีวิตชีวาและยังคงบรรยากาศของเมืองที่มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมายาวนาน

อาคารพาณิชย์บริเวณโดยรอบตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์

อาคารพาณิชย์เก่าแก่บริเวณถนนพานิช

“ถนนร้อยหมอ” คลินิกรักษาโรคและร้านขายยาจำนวนมากบริเวณสองฝั่งของถนนพานิช

รูป ผ-32: ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์จังหวัดฉะเชิงเทรา

2.27 กลุ่มย่านการค้าบริเวณปากคลองท่าไข่

พื้นที่บริเวณปากคลองท่าไข่ที่เป็นจุดบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง เป็นที่ตั้งของกลุ่มตลาด 3 แห่ง คือ ตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์เก่า ตลาดท่าใหญ่ และตลาดเกือกกุล ซึ่งเป็นกลุ่มย่านการค้าดั้งเดิมของเมืองฉะเชิงเทรา เป็นรูปแบบของย่านเศรษฐกิจการค้าในอดีต ที่นิยมตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของเส้นทางการสัญจรทางน้ำ ในอดีตกลุ่มย่านการค้าบริเวณนี้เป็นย่านการค้าระยะแรก ๆ ของเมืองฉะเชิงเทราที่มีความเจริญและคึกคักอย่างมาก เนื่องมาจากบริเวณนี้มีท่าเทียบเรือทั้งเรือโดยสารและเรือขนส่งสินค้าที่มาจากพื้นที่ต่าง ๆ

ปัจจุบันตลาดทั้ง 3 แห่งได้รับผลกระทบจากการที่ให้ความสำคัญกับการสัญจรทางถนนมากขึ้น เห็นได้จากเรือนแถวไม้ริมน้ำบริเวณตลาดทรัพย์สินฯ เก่า จากเดิมที่ลักษณะเป็นเรือนค้าขายพาณิชย์กรรม ปัจจุบันถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นที่พักอาศัยของผู้ที่มีรายได้น้อย ในขณะที่อาคารแถวบริเวณ

ตลาดท่าใหญ่ ส่วนใหญ่เปิดให้บริการเป็นร้านอาหาร ส่วนตลาดเกือกูลในอดีตเคยเป็นท่ารถโดยสารประจำทางของฉะเชิงเทรา แต่ก็ลบลบบาทลงเมื่อมีการสร้างสถานีขนส่งแห่งใหม่ ปัจจุบันพื้นที่ของอาคารตลาดมีบางส่วนที่กันพื้นที่เพื่อทำเป็นร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม ส่วนอาคารตึกแถวโดยรอบตลาด เป็นร้านค้า เนื่องจากสามารถเชื่อมต่อกับถนนสุขุมกิจซึ่งเป็นถนนสายหลักของเมืองฉะเชิงเทรา

ทั้งนี้ สถาปัตยกรรมของอาคารตลาดทรัพย์สินฯเก่า และตลาดเกือกูลมีความโดดเด่นในแง่ของโครงสร้างไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งมีเทคนิคการก่อสร้างโดยใช้โครงถักไม้ ทำให้สามารถสร้างคุณลักษณะของพื้นที่ที่โล่งโปร่งขนาดใหญ่ได้ ถือว่าเป็นตัวแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นแห่งหนึ่งของเมืองฉะเชิงเทรา

อาคารตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์เก่า ซึ่งมีลักษณะเป็นโล่งโปร่งขนาดใหญ่

อาคารตลาดเกือกูล และอาคารตึกแถวโดยรอบ

ท่าเทียบเรือท่าใหญ่ และอาคารแถวไม้บริเวณตลาดท่าใหญ่

รูป ผ-33: กลุ่มย่านการค้าบริเวณปากคลองท่าไข่

ผ.3 บัญชีรายชื่ออาคาร สถานที่ และโบราณสถานที่มีคุณค่า (Inventory) ในพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และบริเวณโดยรอบ

ปัจจุบันในพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราและบริเวณโดยรอบ มีอาคาร สถานที่ และโบราณสถานจำนวนมากที่มีคุณค่า ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ บูรณะฟื้นฟูและพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม ด้วยสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านอายุและความเก่าแก่ คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม คุณค่าด้านการเป็นองค์ประกอบเมืองเก่า และคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน จากการสำรวจพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และบริเวณโดยรอบ พบอาคาร สถานที่ และโบราณสถานที่มีคุณค่า มีรายละเอียดที่สำคัญในแต่ละแห่งสรุปได้ดังตาราง ผ-1

หมายเลขอ้างอิง	1	
ชื่อ	แม่น้ำบางปะกง	
ประเภท	แม่น้ำ/คูคลอง	
พิกัด	-	
ที่ตั้ง	ทิศตะวันออกของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	กรมชลประทาน	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
แม่น้ำบางปะกงเป็นแม่น้ำสายหลักของภาคตะวันออก ถือเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน เป็นแหล่งน้ำที่ใช้อุปโภคบริโภค ทำการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และทำการประมง และการคมนาคมขนส่ง นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ เช่น ประเพณีแห่พระพุทธรูปโสธรทางน้ำ แข่งเรือยาว เป็นต้น		

หมายเลขอ้างอิง	2	
ชื่อ	คลองท่าไข่ และประตูท่าไข่	
ประเภท	แม่น้ำ/คูคลอง	
พิกัด	-	
ที่ตั้ง	ทิศเหนือของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	กรมชลประทาน	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“คลองท่าไข่” เป็นคลองที่เชื่อมต่อกับคลองแสนแสบและคลองนครเนื่องเขต คลองแห่งนี้มีความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญต่อเมืองฉะเชิงเทรา เนื่องจากเป็นเส้นทางน้ำที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยเสด็จประพาส รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่กรุงเทพมหานครในคราวเสด็จเปิดรถไฟสายตะวันออกอีกด้วย		

หมายเลขอ้างอิง	3	
ชื่อ	คลองกลาง	
ประเภท	แม่น้ำ/คูคลอง	
พิกัด	-	
ที่ตั้ง	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	กรมชลประทาน	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“คลองกลาง” หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “คลองบ้านใหม่” มีจุดเริ่มต้นมาจากคลองบางขวัญและคลองบางลำพูมาบรรจบกันที่ตำบลบางขวัญ อดีตบริเวณนี้มีความสำคัญด้วยเป็นที่ตั้งของตลาดบ้านใหม่ ซึ่งเป็นตลาดริมน้ำ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้คนใช้คลองสายนี้เป็นเส้นทางสัญจรไปมา ติดต่อค้าขาย และทำกิจกรรมต่าง ๆ		

หมายเลขอ้างอิง	4	
ชื่อ	ป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา	
ประเภท	ป้อม/กำแพงเมือง	
พิกัด	13°40'58.6"N 101°04'21.7"E	
ที่ตั้ง	ห้วงมณณมรุพงษ์ตัดกับถนนหน้าเมือง ถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	กรมศิลปากร	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ป้อมและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา” เป็นโบราณสถานสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อป้องกันข้าศึกกรุกรานมาทางทิศตะวันออกผ่านแม่น้ำบางปะกง เพราะเมืองฉะเชิงเทราเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านที่สำคัญแห่งหนึ่งก่อนเข้าตีเมืองหลวง แนวกำแพงเมืองในปัจจุบันนี้ยังคงสภาพเดิมและได้รับการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงามและจัดให้เป็นสวนสาธารณะ		

หมายเลขอ้างอิง	5	
ชื่อ	วัดโสธรวรารามวรวิหาร	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°40'25.9"N 101°04'03.0"E	
ที่ตั้ง	วัดโสธรวรารามวรวิหาร ถนนเทพ- คุณากร ตัดริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง	
กรรมสิทธิ์	วัดโสธรวรารามวรวิหาร	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดโสธรวรารามวรวิหาร” ตั้งอยู่บนถนนเทพคุณากร และตัดริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง วัดนี้มีพระพุทธรูปโบราณสำคัญของคณะหนึ่งเรียกว่า “พระพุทธรูปโสธร” ตามประวัติกล่าวว่าเกิดปาฏิหาริย์ที่พระพุทธรูปองค์นี้ลอยน้ำมา เมื่อมาถึงน้ำวนใกล้วัดโสธรก็ลอยวนอยู่ ประชาชนจึงได้ทำพิธีอัญเชิญขึ้นมาจากน้ำแล้วนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดโสธรจนทุกวันนี้ ถือเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองแต่นั้นมา		

หมายเลขอ้างอิง	6	
ชื่อ	วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'21.3"N 101°04'27.6"E	
ที่ตั้ง	ถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
วัดแห่งนี้เกิดจากการก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อมในแนวเดียวกัน จึงได้มีการสร้างวัดขึ้นมาด้วย เหตุที่วัดอยู่ใกล้เมืองชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดเมือง” ต่อมาใน พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสจังหวัดฉะเชิงเทราจึงพระราชทานนามว่า “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์” ซึ่งแปลว่า “วัดที่ลู่ของพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง”		

หมายเลขอ้างอิง	7	
ชื่อ	วัดภิกขุสังฆาราม (วัดแหลมใต้)	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'17.1"N 101°05'16.0"E	
ที่ตั้ง	ถนนสรรพประสาทน์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดภิกขุสังฆาราม	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดภิกขุสังฆาราม” หรือวัดแหลมใต้ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมและอาคารเสนาสนะที่สำคัญ คือ เรือนแพไม้สักอายุกว่า 100 ปี ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดแหลมใต้ อาคารศาลาทำน้ำ เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมมีมุขด้านหน้ายื่นลงไป ในแม่น้ำบางปะกง หลังคาทรงมะนิลา มุงกระเบื้องดินเผาหางมน บริเวณชายคาประดับด้วยไม้ฉลุลายขนมปังขิง		

หมายเลขอ้างอิง	8	
ชื่อ	วัดอุภัยภาติการาม (วัดชำปอก)	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'17.1"N 101°05'16.0"E	
ที่ตั้ง	ถนนศุภกิจ ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดอุภัยภาติการาม	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดอุภัยภาติการาม” หรือที่ชาวจีนเรียกว่า วัดชำปอก เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์อนัมนิกาย สร้างโดยขุนพิพิธพานิชกรรม ได้สละทรัพย์และที่ดินสร้างหลวงพ่อดโต มีขนาดหน้าตักกว้าง 6.5 เมตร สูง 12 เมตร โดยให้ช่างไปจำลองแบบมาจากวัดพนัญเชิง รัชกาลที่ 5 พระราชทานนามวัดนี้ว่า “วัดอุภัยภาติการาม” ส่วนพระพุทธรูปพระราชทานนามว่า “พระไตรรัตน์นายก”		

หมายเลขอ้างอิง	9	
ชื่อ	วัดเทพนิมิตร	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'56.4"N 101°05'20.6"E	
ที่ตั้ง	ถนนศุภกิจ ริมคลองกลางหรือคลอง บ้านใหม่ ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดเทพนิมิตร	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดเทพนิมิตร” สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เดิมนั้นมีพระสงฆ์เข้ามาจัดตั้งสำนักสงฆ์ โดยยึดหลักปฏิบัติแบบธรรมยุติกนิกาย วัดนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ทรงพระราชทานพระบรมรูปโลหะหล่อไว้เป็นอนุสรณ์ เมื่อครั้งสร้างอุโบสถหลังใหม่เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2488		

หมายเลขอ้างอิง	10	
ชื่อ	วัดพยัคฆอินทาราม (วัดเจตีย์)	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°42'14.6"N 101°06'23.4"E	
ที่ตั้ง	ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดพยัคฆอินทาราม	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดพยัคฆอินทาราม” ภายในวัดแห่งนี้มีเสนาสนะสำคัญ คือ อุโบสถ วิหารพระพุทธบาท พระเจดีย์ใหญ่ 1 องค์ และพระเจดีย์เล็ก 2 องค์ โดยเฉพาะพระเจดีย์องค์ใหญ่ที่ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งสร้างโดยพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดเมืองฉะเชิงเทรา ความสำคัญของวัดนี้ คือ เป็นวัดที่ค้นพบจารึกแผ่นเงินที่กล่าวถึงการสร้างวัดและเจดีย์ในที่นี้		

หมายเลขอ้างอิง	11	
ชื่อ	วัดสายชล ณ รังษี	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°42'02.0"N 101°06'29.4"E	
ที่ตั้ง	ริมแม่น้ำบางปะกง ตำบลบ้านใหม่	
กรรมสิทธิ์	วัดสายชล ณ รังษี	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดสายชล ณ รังษี” เดิมชื่อว่า “วัดแหลมบน” สิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในวัด คือ อุโบสถหลังเก่า ได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างชาวลาวเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ นอกจากนี้ภายในวัดยังมีอาคารโรงเรียนเก่าจำนวนสองหลังที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์		

หมายเลขอ้างอิง	12	
ชื่อ	วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°42'00.6"N 101°05'28.4"E	
ที่ตั้ง	ถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่)	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดจีนประชาสโมสร” หรือ “วัดเล่งฮกยี่” เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกาย สร้างโดยหลวงจีนชกเอ็ง ลูกศิษย์วัดมิ่งกรมลาวาส หรือวัดเล่งเน่ยยี่ในกรุงเทพมหานคร รูปแบบสถาปัตยกรรมในการก่อสร้างจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัดใหม่ให้เป็น “วัดจีนประชาสโมสร”		

หมายเลขอ้างอิง	13	
ชื่อ	วัดเซนต์ปอล	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'02.5"N 101°05'22.9"E	
ที่ตั้ง	ตรงข้ามกับตัวเมืองฉะเชิงเทรา ตำบลบางตีนเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	วัดเซนต์ปอล	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“วัดเซนต์ปอล” สร้างวัดโดยบาทหลวงเปอ็อง (Alexis Péan) ได้รับเงินบริจาคจากคริสตังที่เมืองลาวาล (Laval) ประเทศฝรั่งเศส เพื่อซื้อที่ดิน และในสมัยรัชกาลที่ 5 บาทหลวงอันตัน ชมิตต์ (Antoin Schmitt) ได้ก่อสร้างโบสถ์เก่านั้นจนสำเร็จในปี พ.ศ. 2416 ลักษณะเป็นศิลปะแบบโกธิค (Gothic) ผสมโรมัน (Roman) เป็นวัดสังกัดเซนต์มิสซังจันทบุรี		

หมายเลขอ้างอิง	14	
ชื่อ	ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'09.2"N 101°04'20.9"E	
ที่ตั้ง	ถนนมรุพงษ์ อยู่ติดกับศาลเจ้าพ่อหลัก เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา” สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งระหว่างปี พ.ศ. 2376-2390 สยามกับญวนเกิดข้อพิพาทแย่งชิงอำนาจการปกครองในเขมร เมืองฉะเชิงเทราจึงเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการปกป้องราชธานี ซึ่งเชื่อกันว่าเสาหลักเมืองเป็นที่สถิตของจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครองบ้านเมืองและประชาชนให้พ้นจากภัยสงครามและอันตรายทั้งปวง		

หมายเลขอ้างอิง	15	
ชื่อ	ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองฉะเชิงเทรา	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'07.6"N 101°04'22.1"E	
ที่ตั้ง	ตั้งอยู่เยื้องด้านหน้าศาลหลักเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา” (องค์เจ้าพ่อเซี่ยงกง) เป็นศาลเจ้าที่มีลักษณะแบบจีน ทั้งด้านอาคาร ศิลปกรรม และคติความเชื่อเทพเจ้าตามแบบวัฒนธรรมจีน ประกอบด้วยจุดไหว้เทพเจ้าต่าง ๆ เช่น จุดไหว้เทพดาฟ้าดิน (ลิ้ง) จุดไหว้องค์เจ้าพ่อเซี่ยงกง (เจ้าพ่อหลักเมือง) อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวฉะเชิงเทราเป็นอย่างมาก		

หมายเลขอ้างอิง	16	
ชื่อ	ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ	
ประเภท	วัด/ศาสนสถาน	
พิกัด	13°41'35.1"N 101°05'04.7"E	
ที่ตั้ง	ถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	สมาคมสงเคราะห์การกุศลจังหวัดฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ” ภายในบริเวณของสมาคมสงเคราะห์การกุศลจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นที่ประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์กวนอิม (เจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ)		

หมายเลขอ้างอิง	17	
ชื่อ	อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร	
ประเภท	อนุสาวรีย์	
พิกัด	13°40'33.1"N 101°04'08.8"E	
ที่ตั้ง	สามแยกถนนศรีโสธรตัดใหม่ ตรงข้ามมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์	
กรรมสิทธิ์	เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร” สร้างขึ้นเพื่อยกย่องปฐนียบุคคลด้านภาษาไทย ท่านเป็นปราชญ์ชาวฉะเชิงเทราที่มีชื่อเสียงเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2365 ณ บ้านริมคลองโสธร ตลอดชีวิตท่านได้รับราชการใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-5 จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาศรีสุนทรโวหาร		

หมายเลขอ้างอิง	18	
ชื่อ	ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์	
ประเภท	บ้านพักอาศัย	
พิกัด	13°40'42.8"N 101°04'22.8"E	
ที่ตั้ง	ถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์” เป็นโบราณสถานแห่งหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เหตุเพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองฉะเชิงเทราได้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑลปราจีน โดยมี พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ผู้ทรงพระปรีชาในวิชาการปกครอง ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นสมุหเทศาภิบาล และได้ประทับที่ตำหนักแห่งนี้		

หมายเลขอ้างอิง	19	
ชื่อ	อาคารสำนักงานทรัพย์สิน พระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)	
ประเภท	อาคารสาธารณะ	
พิกัด	13°41'22.7"N 101°04'39.6"E	
ที่ตั้ง	ถนนชุมพล ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา	
กรรมสิทธิ์	สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์จังหวัดฉะเชิงเทรา” สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2449 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาคารหลังนี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในการยืนยันสภาพบ้านเมืองในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และยังคงมีความงดงามและทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ เพราะเป็นสัญลักษณ์ของการปกครอง “มณฑลปราจีน”		

หมายเลขอ้างอิง	20	
ชื่อ	อาคารพุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาการเปรียญมณฑลปราจีน)	
ประเภท	อาคารสาธารณะ	
พิกัด	13°41'24"N 101°04'48"E	
ที่ตั้ง	ถนนพานิช ตำบลหน้าเมือง	
กรรมสิทธิ์	พุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อาคารพุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาการเปรียญมณฑลปราจีน)” ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของศาลประจำมณฑลปราจีน อาคารนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงถึงการเป็นศูนย์กลางอำนาจทางตุลาการที่สืบทอดไว้ซึ่งความยุติธรรมในมณฑล และแสดงถึงความเจริญของประเทศชาติอีกทางหนึ่ง		

หมายเลขอ้างอิง	21	
ชื่อ	อาคารไพบรณียหลังเก่า	
ประเภท	อาคารสาธารณะ	
พิกัด	13°41'24"N 101°04'48"E	
ที่ตั้ง	วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา ถนน มรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง	
กรรมสิทธิ์	กรมศิลปากร	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อาคารไพบรณียหลังเก่า” เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ เป็นที่ทำการไพบรณียหลังเก่าของเมืองฉะเชิงเทรา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2458 ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวยกพื้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโว ด้านหน้าอาคารเหนือซุ้มประตูทางเข้ามีข้อความปูนปั้นระบุว่า “ที่ทำการไพบรณียโทรเลข พุทธศก ๒๔๕๘”		

หมายเลขอ้างอิง	22	
ชื่อ	อาคารไม้สักร้อยปี	
ประเภท	บ้านพักอาศัย	
พิกัด	13°40'27.0"N 101°04'26.2"E	
ที่ตั้ง	ค่ายศรีโสธร (กองพันทหารช่างที่ 2 กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์)	
กรรมสิทธิ์	ค่ายศรีโสธร	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อาคารไม้สักร้อยปี” สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2451 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นที่ประทับของเจ้านายเมื่อครั้งตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในคราวเสด็จประพาสหัวเมืองฉะเชิงเทรา		

หมายเลขอ้างอิง	23	
ชื่อ	อาคารสถานีตำรวจภูธรฉะเชิงเทรา	
ประเภท	อาคารเก่า	
พิกัด	13°41'31.6"N 101°04'42.9"E	
ที่ตั้ง	สถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา ถนนชุมพล ตำบลหน้าเมือง	
กรรมสิทธิ์	สถานีตำรวจภูธรฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“อาคารสถานีตำรวจภูธรฉะเชิงเทรา” ก่อสร้างในปี พ.ศ. 2475 มีจำนวน 2 หลัง ลักษณะเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง หลังคาทรงปั้นหยา มีมุขจั่วด้านหน้า โดยปัจจุบัน มีอาคารหนึ่งหลังที่ได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพดีและยังมีการใช้งานอยู่ในขณะที่อาคารอีกหลังหนึ่งผุพังติดกับตลาดบ่อบัว ถูกปล่อยทิ้งร้างและไม่ได้รับการดูแลรักษา ทำให้อยู่ในสภาพทรุดโทรม		

หมายเลขอ้างอิง	24	
ชื่อ	ชุมชนหน้าเมือง/ตลาดหน้าเมือง	
ประเภท	อาคารเก่า	
พิกัด	-	
ที่ตั้ง	ถนนมรุพงษ์ และอยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง	
กรรมสิทธิ์	สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
ในอดีตชุมชนหน้าเมืองเป็นทั้งที่ตั้งของชุมชนอยู่อาศัย ท่าเรือ และตลาดหน้าเมือง ซึ่งมีความเจริญและมีชีวิตชีวาเป็นอย่างมาก แต่ภายหลังบทบาทการคมนาคมทางน้ำลดลง ไม่มีการเดินทางสัญจรและขนส่งสินค้าทางน้ำ ส่งผลให้ท่าเรือและตลาดหน้าเมืองปิดตัวลง ชุมชนหน้าเมืองจึงมีเป็นเพียงชุมชนอยู่อาศัยที่มีสภาพขบเซาะนับแต่นั้นมา แต่ยังคงมีอาคารที่มีลักษณะโดดเด่นงดงาม		

หมายเลขอ้างอิง	25	
ชื่อ	ตลาดบ้านใหม่	
ประเภท	ย่านการค้า	
พิกัด	13°41'49.6"N 101°05'26.4"E	
ที่ตั้ง	ถนนศุภกิจ ตำบลหน้าเมือง ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง	
กรรมสิทธิ์	เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
“ตลาดบ้านใหม่” ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง เป็นตลาดเก่าอายุกว่า 150 ปี แต่เดิมเรียกว่า “ตลาดริมน้ำ” ในอดีตตลาดแห่งนี้คับคั่งไปด้วยพ่อค้า แม่ค้า และผู้คนเดินทางมาซื้อสินค้า สันนิษฐานว่าตลาดบ้านใหม่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทดแทนตลาดริมน้ำที่ถูกไฟไหม้ราวปี พ.ศ. 2447-2448 ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ตลาดบ้านใหม่”		

หมายเลขอ้างอิง	26	
ชื่อ	ย่านการค้าตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	
ประเภท	ย่านการค้า	
พิกัด	13°41'27.7"N 101°04'45.3"E	
ที่ตั้ง	ถนนหน้าเมือง อำเภอเมือง	
กรรมสิทธิ์	สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
อาคารในบริเวณย่านนี้เกือบทั้งหมดมีลักษณะที่โดดเด่น คือ ตัวอาคารมีสีเหลืองและมีขอบหน้าต่างสีเขียว ย่านการค้าบริเวณนี้ประกอบด้วยร้านค้าหลากหลายประเภท ได้แก่ ตลาดสด ธนาคาร ร้านทองรูปพรรณ ร้านขายเครื่องมือประมง ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายของชำ ร้านอาหาร ร้านกาแฟ คลินิก และร้านขายยา เป็นต้น		

หมายเลขอ้างอิง	27	
ชื่อ	กลุ่มย่านการค้าบริเวณปากคลองท่าไข่	
ประเภท	ย่านการค้า	
พิกัด	-	
ที่ตั้ง	บริเวณปากคลองท่าไข่	
กรรมสิทธิ์	สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา	
ข้อมูลโดยสังเขป / สภาพปัจจุบัน / การใช้ประโยชน์		
พื้นที่บริเวณปากคลองท่าไข่ เป็นจุดที่บรรจบกับแม่น้ำบางปะกง เป็นที่ตั้งของกลุ่มตลาด 3 แห่ง คือ ตลาดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์เก่า ตลาดท่าใหญ่ และตลาดเกือกกุล ซึ่งเป็นกลุ่มย่านการค้าดั้งเดิมของเมือง เป็นรูปแบบของย่านเศรษฐกิจการค้าในอดีต ที่นิยมตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของเส้นทางการสัญจรทางน้ำ ปัจจุบันส่วนใหญ่ของตลาดถูกทิ้งร้างไร้การใช้สอย		

ผ.4 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา

จากการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ขององค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา ทั้งหมด 27 แห่ง ทั้งเกณฑ์คุณค่าด้านความสำคัญต่อสังคมและชุมชนคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ด้านองค์ประกอบและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ด้านอายุและความเก่าแก่ ด้านคุณภาพและสภาพอาคาร สถานที่ และแหล่งโบราณสถานเมื่อนำค่าคะแนนที่ได้จากการประเมินคุณค่าในทุกด้านมารวมกัน และจัดแบ่งกลุ่มคะแนนรวมขององค์ประกอบของเมืองที่สำคัญดังกล่าว สามารถแบ่งกลุ่มคะแนนตามศักยภาพขององค์ประกอบเมืองได้ 3 ระดับ มีรายละเอียดดังนี้ (แผนที่ ผ-6 และตารางที่ ผ-1)

1) กลุ่มองค์ประกอบเมืองที่มีศักยภาพระดับสูง

องค์ประกอบของเมืองกลุ่มนี้มีด้วยกัน 6 แห่ง ได้แก่ แม่น้ำบางปะกง บ่อและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ และอาคารสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน) องค์ประกอบของเมืองในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างมากต่อเมืองฉะเชิงเทรา มีทั้งองค์ประกอบที่เป็นมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีคุณค่าในระดับสูงเกือบทุกด้าน ทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ด้านอายุและความเก่าแก่ โดยเป็นหลักฐานสำคัญที่ปัจจุบันยังหลงเหลือและปรากฏให้เห็นอยู่ ซึ่งบ่งบอกถึงเรื่องราวของความเป็นเมืองเก่าฉะเชิงเทราที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน และยังพบว่าองค์ประกอบของเมืองในกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมากและตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่ไกลกัน ก่อให้เกิดคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชนเมืองฉะเชิงเทรา และที่สำคัญในแง่การรับรู้ของคนฉะเชิงเทราและคนทั่วไป รวมถึงการเป็นพื้นที่ทางสังคมให้ชาวฉะเชิงเทราได้ใช้ประกอบกิจกรรมที่สำคัญเนื่องในโอกาสต่าง ๆ

2) กลุ่มองค์ประกอบเมืองที่มีศักยภาพระดับปานกลาง

องค์ประกอบของเมืองกลุ่มนี้มีด้วยกัน 19 แห่ง คลองท่าไข่ และประตูน้ำท่าไข่ คลองกลาง วัดภิกขุสังฆาราม (วัดแหลมใต้) วัดอุภัยภาติการาม (วัดชำปอกง) วัดเทพนิมิตร วัดพยุคนันทาราม (วัดเจติย์) วัดสายชล ณ รั้งชี (วัดแหลมบน) วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่) วัดเขนด่ปอล ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา (ศาลมณฑลปราจีน) อาคารไม้สัก 100 ปี (อาคารกองบัญชาการทหารบกมณฑลปราจีน) ชุมชนหน้าเมือง/ตลาดหน้าเมือง ตลาดบ้านใหม่ ย่านการค้าตลาดสดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จังหวัดฉะเชิงเทรา กลุ่มย่านการค้าตลาดท่าไข่ ตลาดเกือกกุล และตลาดท่าใหญ่ องค์ประกอบของเมืองในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นวัดหรือศาสนสถานในศาสนาพุทธ ศาลเจ้าจีน และโบสถ์คริสต์ โดยมีที่ตั้งกระจายตัวอยู่ตลอดแนวริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง อีกส่วนหนึ่งเป็นอาคารเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมือง

ฉะเชิงเทรา เหตุผลที่องค์ประกอบของเมืองในกลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มที่มีศักยภาพรองลงมา แม้ว่าศาสนสถานเหล่านี้จะมีอายุและความเก่าแก่ มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ที่คล้ายกัน และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัดยังคงคุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน แต่คุณค่าด้านความสำคัญต่อสังคมและชุมชน และคุณค่าด้านภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) จะมีความโดดเด่นที่รองลงมาจากศาสนสถานและสถานที่สำคัญในกลุ่มแรก

ส่วนชุมชนและย่านการค้าเก่าแก่ที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา ได้แก่ ชุมชนหน้าเมือง/ตลาดหน้าเมือง ตลาดบ้านใหม่ และกลุ่มย่านการค้าตลาดท่าไข่ ตลาดเกือกกุล และตลาดท่าใหญ่ ทั้งหมดนี้มีสภาพทรุดโทรม ด้วยอายุอาคารที่ค่อนข้างมาก การเสื่อมสภาพตามธรรมชาติของวัสดุที่ใช้ปลูกสร้าง การไม่ได้ใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และขาดการดูแลบำรุงรักษาอาคาร ยกเว้นกลุ่มอาคารย่านการค้าตลาดสดทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ที่ปรับปรุงและฟื้นฟูอาคารอย่างต่อเนื่อง

3) กลุ่มองค์ประกอบเมืองที่มีศักยภาพระดับต่ำ

องค์ประกอบของเมืองกลุ่มนี้มีด้วยกัน 2 แห่ง ได้แก่ อาคารโปรชนีย์หลังเก่า และสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทรา เหตุผลที่องค์ประกอบของเมืองในกลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มที่มีศักยภาพต่ำ เนื่องจากในปัจจุบันองค์ประกอบดังกล่าวทั้ง 2 แห่ง เป็นอาคารที่มีสภาพทรุดโทรม ถูกปล่อยทิ้งร้างและขาดการดูแลรักษา

ตารางที่ ผ-1 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

ลำดับ ที่	สถานที่	คุณค่าด้านต่าง ๆ										คะแนน รวม	ระดับ ศักยภาพ	
		ความสำคัญ ต่อสังคม และชุมชน	ความสำคัญด้าน ประวัติศาสตร์		องค์ประกอบ และจินตภาพ ของเมือง		สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม		อายุและ ความเก่าแก่		คุณภาพและ สภาพอาคาร			
			6	5		4		3		2				1
	คำนำหน้า	6 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	3 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	15 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	3 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	12 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	3 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	1 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	3 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	6 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	2 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	2 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	56 บุพเพนิวาส × พหุพจน์	สูง
1	แม่น้ำบางปะกง	3	18	3	15	3	12	1	3	3	6	2	2	ปานกลาง
2	คลองทำไข่ และประตูน้ำทำไข่	3	18	3	15	1	4	1	3	3	6	2	2	ปานกลาง
3	คลองกลาง (คลองบ้านใหม่)	2	12	2	10	1	4	1	3	3	6	2	2	ปานกลาง
4	บ่อและกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	2	2	สูง
5	วัด / ศาสนสถาน													
	5.1 วัดโสธรวรารามวรวิหาร	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	3	3	สูง
	5.2 วัดปิฎกสิริราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง)	3	18	3	15	2	8	3	9	3	6	3	3	สูง
	5.3 วัดภิกขุสงฆ์ (วัดแหลมใต้)	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	ปานกลาง
	5.4 วัดอุทัยภาติการาม (วัดข้าบอง)	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	3	3	ปานกลาง
	5.5 วัดเทพนิมิต	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	ปานกลาง

ลำดับ	สถานที่	คุณค่าด้านต่าง ๆ										คะแนนรวม	ระดับศักยภาพ		
		ความสำคัญต่อสังคมและชุมชน	ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์	องค์ประกอบและจินตภาพของเมือง		สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม		อายุและความเก่าแก่		คุณภาพและสภาพอาคาร					
				6	5	4	3	2	1	คุณภาพและสภาพอาคาร					
ที่	ค่าน้ำหนัก	6		5		4		3		2		1		รวม	
		บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ	บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ	บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ	บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ	บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ	บุโพณโพณโพณ × โพโพโพโพโพ	โพโพโพโพโพ × โพโพโพโพโพ		
	5.6 วัดพญาคูหาญ (วัดเจติย)	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	42	ปานกลาง
	5.7 วัดสายชล ณ รั้งซี (วัดแหลมบน)	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	42	ปานกลาง
	5.8 วัดจันทรมหาสมเด็จ (วัดเล่งฮกยี่)	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	3	3	43	ปานกลาง
	5.9 วัดเขตนคร	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	3	3	43	ปานกลาง
6	ศาลหลักเมืองฉะเชิงเทรา	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	42	ปานกลาง
7	ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	2	2	42	ปานกลาง
8	ศาลเจ้าแม่กวณโณมลอญ	2	12	2	10	2	8	2	6	2	4	3	3	43	ปานกลาง
9	อนุสาวรีย์พระยาพิชัยสงคราม	2	12	2	10	2	8	2	6	1	2	3	3	41	ปานกลาง
10	ตึกสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	2	12	3	15	3	12	2	6	3	6	3	3	54	สูง
11	จังหวัดฉะเชิงเทรา (ศาลาว่าการมณฑลปราจีน)	2	12	3	15	3	12	2	6	3	6	3	3	54	สูง

ลำดับ	สถานที่	คุณค่าด้านต่าง ๆ										คะแนนรวม	ระดับศักยภาพ
		ความสำคัญต่อสังคมและชุมชน	ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์	องค์ประกอบและจินตภาพของเมือง		สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม		อายุและความเก่าแก่	คุณภาพและสภาพอาคาร				
				6	5	4	3		2	1	พื้นที่ร้อยละ		
ที่	คำนำหน้าก	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ	พื้นที่ร้อยละ × พื้นที่ร้อยละ		
12	อาคารพุทธสมาคมฉะเชิงเทรา (ศาลมณฑลปราจีน)	1	6	3	15	2	8	2	6	3	1	42	ปานกลาง
13	อาคารไปรษณีย์หลังเก่า	1	6	1	5	1	4	3	9	2	4	29	ต่ำ
14	อาคารไม้สัก 100 ปี (อาคารกองบัญชาทหารบกมณฑลปราจีน)	2	12	2	10	1	4	3	9	2	4	42	ปานกลาง
15	สถานที่ดำรงจตุรเมธีฉะเชิงเทรา	1	6	1	5	1	4	2	6	2	4	26	ต่ำ
16	ชุมชนหน้าเมือง / ตลาดหน้าเมือง	2	12	2	10	2	8	3	9	2	4	45	ปานกลาง
17	ตลาดบ้านใหม่	3	18	2	10	2	8	2	6	2	4	48	ปานกลาง
18	ย่านการค้าตลาดสดทรัพย์เย็น พระมหาทักษิณธรรมิการังษี จังหวัดฉะเชิงเทรา	3	18	2	10	2	8	2	6	2	4	49	ปานกลาง
19	กลุ่มย่านการค้าตลาดเกือก ตลาดท่าใหญ่ และตลาดทรัพย์เย็นฯ เก่า	2	12	2	10	1	4	2	6	2	4	37	ปานกลาง

หมายเหตุ : ● ค่าคะแนน ได้แก่ ค่าคะแนนมาก เท่ากับ 3 คะแนนปานกลาง เท่ากับ 2 คะแนนน้อย เท่ากับ 1-0

● ค่าคะแนนศักยภาพของโบราณสถาน อาคาร หรือสถานที่สำคัญ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

ศักยภาพต่ำ มีค่าคะแนน 0 - 32 ศักยภาพปานกลาง มีค่าคะแนน 33 - 50 ศักยภาพสูง มีค่าคะแนน 51 - 63

ผ.5 ผลการประสานงานและผลการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

การดำเนินงานกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและบริบทของพื้นที่เมืองเก่า ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า : เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า หนึ่งในขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญคือ กระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เมืองเก่าเป้าหมาย อย่างน้อย 2 ครั้งต่อเมือง เพื่อร่วมกันพิจารณา แสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และ (ร่าง) การแบ่งเขตพื้นที่ (Zoning) ภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า สำหรับการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ได้จัดให้มีการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 2 ครั้ง ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานที่สำคัญสรุปได้ ดังนี้

5.1 การประสานงานเบื้องต้นกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการฯ

การดำเนินงานกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา เริ่มต้นจากที่ปรึกษาได้ดำเนินการประสานงานกับทางสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อขอเข้าพบ นายสว. สดประเสริฐ ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 เวลา 10.00 น. ณ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา การเข้าพบครั้งนี้ทางที่ปรึกษาได้ชี้แจงรายละเอียดและวิธีการดำเนินงานของโครงการฯ ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา รวมทั้งเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ช่วยประสานงานการเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา และส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อขออนุญาตประชุมชี้แจงรายละเอียดและวิธีการดำเนินงานของโครงการฯ ซึ่งทางที่ปรึกษาได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทางสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา

จากนั้นที่ปรึกษาได้ดำเนินการไปพบหน่วยงานราชการแต่ละแห่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อขอชี้แจงรายละเอียดและวิธีการดำเนินงานโครงการฯ ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา รวมทั้งขอความร่วมมือและขอการสนับสนุนข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปใช้ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ส่วนราชการที่ทางที่ปรึกษาเข้าพบประกอบด้วย สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ฉะเชิงเทรา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ทางที่ปรึกษาได้เข้าพบ นายบุญทวี สุขรัตน์อมรกุล รองนายกเทศมนตรีเมืองฉะเชิงเทรา และนายจำเนียร สุขสมบูรณ์ รักษาการหัวหน้ากองสวัสดิการสังคม เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อปรึกษาหารือในเรื่องวิธีการเข้าถึงชุมชนต่าง ๆ และการจัดประชุมตัวแทนจากชุมชนต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการฯ และร่วมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1 ซึ่งทางที่ปรึกษาได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งที่จะจัดให้มีการประชุมดังกล่าวขึ้น โดยมอบหมายกองสวัสดิการสังคมเป็นผู้ดำเนินการประสานงานและเชิญชุมชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราเข้าร่วมการประชุม และอนุญาตให้ใช้สถานที่ห้องประชุมของทางเทศบาลฯ ในการจัดประชุมดังกล่าว รวมถึงได้พาที่ปรึกษาเข้าชมสถานที่สำคัญต่าง ๆ และให้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับเมืองฉะเชิงเทราเมื่อครั้งในอดีต

5.2 การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นต่อขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1

5.2.1 การประชุมภาคประชาชนเพื่อชี้แจงโครงการฯ และรับฟังความคิดเห็นต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

การจัดประชุมภาคประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการฯ และร่วมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1 จัดขึ้นในวันอังคารที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2563 เวลา 10.00–12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 4 เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ในการนี้ นายบุญทวี สุขรัตน์อมรกุล รองนายกเทศมนตรีเมืองฉะเชิงเทรา ได้เป็นประธานการจัดประชุมฯ ในครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมซึ่งประกอบด้วย ประธานชุมชนและตัวแทนจากชุมชนทั้ง 13 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จำนวนทั้งสิ้น 38 คน

ในที่ประชุมฯ ที่ปรึกษาได้แจก (ร่าง) แผนที่ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และแบบสอบถามความคิดเห็นต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน ผลสรุปการจัดประชุมฯ พบว่า ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดเห็นด้วยกับการให้พื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราได้รับการกำหนดเขตเมืองเก่าฉะเชิงเทรา จากการประกาศเป็นพื้นที่เมืองเก่าอย่างเป็นทางการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 ด้วยภาคประชาชนอยากให้พื้นที่ในตัวเมืองฉะเชิงเทราได้รับการพัฒนาและอนุรักษ์เมืองอย่างมีทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อเป็นมรดกเก็บไว้ให้ลูกหลานชาวฉะเชิงเทราได้ใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต

ในที่ประชุมฯ ที่ปรึกษานำเสนอ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้พิจารณาและเปิดโอกาสให้เสนอแนะแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าตามที่ต้องการ ผลสรุปจากผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดเห็นชอบกับแนวเขตพื้นที่หลักของเมืองเก่า (แนวเส้นสีแดง) ซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทราเกือบทั้งหมด ส่วนแนวเขตพื้นที่ต่อเนื่อง (แนวเส้นประสีน้ำเงิน) ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดเห็นชอบเช่นกันกับแนวเขตที่ทางที่ปรึกษานำเสนอ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าชายเลนที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ที่อยู่ในพื้นที่อีกฟากฝั่งของแม่น้ำบางปะกง ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด ซึ่งจะส่งผลดีต่อการรักษาบรรยากาศ ภาพลักษณ์ และสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงามให้กับเมืองเก่าฉะเชิงเทรา

ทั้งนี้ ผลจากการจัดประชุมทั้งหมดที่ปรึกษาจะได้นำไปผ่านความเห็นจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการ ตลอดจนคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้อง แล้วนำกลับมาเสนอในการจัดประชุมครั้งที่ 2 เพื่อร่วมกันพิจารณาปรับปรุงแก้ไข (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา อีกครั้งหนึ่ง

รูปที่ ผ-6: การประชุมภาคประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อชี้แจงโครงการฯ และรับฟังความคิดเห็น
ต่อร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1

5.2.2 การประชุมส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อชี้แจงโครงการฯ และรับฟังความคิดเห็น ต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา

การจัดประชุมส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการฯ และร่วมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1 จัดขึ้นในวันอังคารที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 เวลา 10.00–12.00 น. ณ ห้องประชุมพระยาศรีสุนทรโวหาร ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา ในการนี้ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราได้มอบหมายให้ นายสรายุทธ แก้วกุลปรีชา รองผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นประธานการประชุม โดยมีผู้แทนจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุม จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ผู้แทนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ฉะเชิงเทรา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา

ในที่ประชุมฯ ทางที่ปรึกษาได้แจกเอกสารชี้แจงโครงการฯ (ร่าง) แผนที่ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และแบบสอบถามความคิดเห็นต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน ผลสรุปการจัดประชุมฯ พบว่า ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดให้ความสนใจและยอมรับให้มีการกำหนดเขตเมืองเก่าฉะเชิงเทรา ด้วยอยากให้พื้นที่ในตัวเมืองฉะเชิงเทราได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองจากการประกาศเป็นพื้นที่เมืองเก่าอย่างเป็นทางการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 ทั้งนี้ เพื่อที่ทางจังหวัดฉะเชิงเทรา เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจะได้มีความชัดเจนในการทำงานร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าฉะเชิงเทราให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ในที่ประชุมฯ ที่ปรึกษาได้นำเสนอ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และการแบ่งเขตพื้นที่ (Zoning) ภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าต่อที่ประชุม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้พิจารณาและเปิดโอกาสให้เสนอแนะแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าตามที่ต้องการ ผลสรุปจากผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่เห็นชอบกับ

แนวเขตพื้นที่หลักของเมืองเก่า (แนวเส้นสีแดง) ซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองฉะเชิงเทรา เกือบทั้งหมด ทั้งนี้ เหตุผลที่แนวเขตพื้นที่เมืองเก่าไม่ครอบคลุมไปถึงบริเวณวัดเซนต์ปอล และพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบชุมชนวัดเซนต์ปอล เนื่องจากบริเวณดังกล่าวตั้งอยู่ห่างจากพื้นที่สำคัญที่มีการกระจุกตัวของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งตั้งอยู่อีกฝั่งของแม่น้ำบางปะกง การติดต่อประสานกันระหว่างพื้นที่ชุมชนทั้ง 2 ฝั่งไม่สะดวกเหมือนแต่ก่อน เนื่องจากปัจจุบันไม่มีใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำติดต่อถึงกัน และสภาพพื้นที่ของชุมชนวัดเซนต์ปอลก็ยังคงมีความเป็นชนบทอยู่มาก อย่างไรก็ตาม ชุมชนดังกล่าวมีความเข้มแข็งและให้ความสำคัญกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ชุมชนเป็นอย่างดี พิจารณาได้จากคนในชุมชนให้ร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนา วัดเซนต์ปอลและสภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชน ทำให้ชุมชนวัดเซนต์ปอลได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประจำปี 2554 จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ส่วนแนวเขตพื้นที่ต่อเนื่อง (แนวเส้นประสีน้ำเงิน) ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดเห็นชอบร่วมกันกับแนวเขตที่ทางที่ปรึกษานำเสนอ ซึ่งครอบคลุมไปถึงพื้นที่อีกฝั่งของแม่น้ำบางปะกงในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด พื้นที่ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นป่าชายเลนที่ยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก ทั้งนี้จะเป็นผลดีต่อการส่งเสริมและรักษาบรรยากาศ ภาพลักษณ์ และสภาพภูมิทัศน์ของความเป็นเมืองเก่าฉะเชิงเทราได้อย่างสมบูรณ์

รูปที่ ผ-7: การประชุมส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อชี้แจงโครงการฯ และรับฟังความคิดเห็นต่อ
(ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 1

5.2 การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นต่อขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 2

การจัดประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ครั้งที่ 2 เรื่อง การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า : เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า จัดขึ้นในวันศุกร์ที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2563 เวลา 8.00-13.00 น. ณ ห้องประชุม ชั้น 4 เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมี นายสรายุทธ แก้วกุลปรีชา รองผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นประธานการประชุม มีผู้เข้าร่วมการประชุมฯ จำนวนทั้งสิ้น 139 คน ประกอบด้วย

- ผู้แทนจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 16 คน ประกอบด้วย สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ฉะเชิงเทรา สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา กองพันทหารช่างที่ 2 กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ (ค่ายศรีโสธร) และปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น

- ผู้แทนจากเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จำนวน 6 คน ประกอบด้วย นายบุญทวี สุจริตนอมรกุล รองนายกเทศมนตรีเมืองฉะเชิงเทรา หัวหน้าส่วนและผู้แทนจากหน่วยงานภายในเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

- ผู้แทนจากวัด หรือสถาบันศาสนาในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และพื้นที่ใกล้เคียง จำนวน 11 คน ประกอบด้วย วัดเทพนิมิตร วัดปิตุลาธิราชรังษฤษฎี (วัดเมือง) วัดภิกขุสังฆาราม (วัดแหลมใต้) วัดอุทัยภาติการาม (วัดชำปอก) วัดพยุคนอินทาราม (วัดเจดีย์) และวัดสายชล ณ รังษี (วัดแหลมบน)

- ประธานชุมชนและผู้แทนจากชุมชนจำนวน 22 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จำนวน 106 คน

รายละเอียดโดยสรุปของผลประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในครั้งที่ 2 ผู้เข้าร่วมประชุมฯ ทั้งหมดยังคงให้ความสนใจกับการประชุมฯ เป็นอย่างดี ในการนี้ที่ปรึกษาได้นำเสนอ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นแนวเขตที่ผ่านความเห็นชอบจากการประชุมฯ ครั้งที่ 1 ทั้งจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา และภาคประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา รวมทั้งได้ผ่านที่ประชุมคณะกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่าเพื่อให้ข้อคิดเห็น แล้วจึงนำมาเสนอต่อที่ประชุมในครั้งนี้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมฯ ได้พิจารณาและเสนอแนะแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราอีกครั้ง ในการประชุมฯ ครั้งที่ 2 ผู้เข้าร่วมประชุมฯ เกือบทั้งหมดเห็นด้วยกับแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา (แนวเส้นสีแดง) และแนวเขตพื้นที่ต่อเนื่อง (แนวเส้นประสีน้ำเงิน) ที่นำเสนอในที่ประชุมครั้งนี้ มีเพียงผู้เข้าร่วมประชุมฯ 1 ท่าน ที่เสนอให้ควรขยายแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราออกไปทางด้านทิศเหนือ โดยให้ครอบคลุมไปถึงวัดพยุคนอินทาราม และวัดสายชล ณ รังษี ซึ่งตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใหม่ อย่างไรก็ตาม คณะผู้ศึกษาได้พิจารณาแล้วว่าบริเวณดังกล่าวอยู่ห่างไกลมาจากแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ประกอบกับสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยรอบวัดพยุคนอินทาราม และวัดสายชล ณ รังษี

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมีจำนวนไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม การกำหนดแนวเขตพื้นที่เมืองเก่า และพื้นที่ต่อเนื่องจึงครอบคลุมไปถึงบริเวณดังกล่าว

รูปที่ ฎ-8: การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นต่อและข้อเสนอแนะ ครั้งที่ 2
ต่อ (ร่าง) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าละเซิงเทรา จังหวัดละเซิงเทรา

ผ.6 สรุปสาระสำคัญภาพรวมของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่งในประเทศไทย แม้จะมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานที่ไม่ยาวนานนัก ด้วยมีการโยกย้ายเมืองแปดริ้วซึ่งเดิมอยู่ที่บริเวณปากน้ำโจ้โล่ ตั้งอยู่ที่ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า โดยปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.1991 - 2031) ด้วยมีความสำคัญในฐานะหัวเมืองชั้นในหรือหัวเมืองจัตวา ซึ่งมีความสำคัญอยู่ในระดับเดียวกับเมืองราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม นครไชยศรี นครสวรรค์ ชัยนาท สุพรรณบุรี สมุทรสาคร ชลบุรี และนครนายก และปรากฏความเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราเรื่อยมา จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2325 - 2352) เมืองฉะเชิงเทราซึ่งยังคงมีฐานะเป็นเมืองจัตวา ในเวลานั้นเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนหลายเชื้อชาติตั้งถิ่นฐานอยู่ เช่น ชาวสยาม ชาวลาว และชาวจีน เป็นต้น และขณะเดียวกันก็เป็นเมืองที่สำคัญต่อการติดต่อค้าขายระหว่างสยามกับจีน จึงมีคนจีนแต่จ้าวอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตแปดริ้ว (ฉะเชิงเทรา) รวมทั้งเมืองอื่น ๆ ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย ได้แก่ ตราด จันทบุรี และบางปลาสร้อย (ชลบุรี) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2325-2367) กลุ่มชาวจีนยังมีบทบาทสำคัญ คือ ปลุกอ้อยทำน้ำตาล ทำให้จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมน้ำตาลเพื่อส่งออก

ส่วนการตั้งถิ่นฐานของเมืองฉะเชิงเทราบริเวณริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลหน้าเมือง หรือเมืองฉะเชิงเทราในปัจจุบันนั้น หลักฐานที่ปรากฏชัดเจน คือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2367 - 2394) ในปี พ.ศ. 2377 โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศูนย์กลางจากเมืองแปดริ้วเดิมลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามลำน้ำบางปะกงประมาณ 25 กิโลเมตร มาตั้งศูนย์กลางเมืองแห่งใหม่ที่บริเวณปากคลองท่าไข่ ซึ่งมีลักษณะเป็นเมืองแบบมีป้อมกำแพงล้อมรอบ โดยมีกรมหลวงรักษารัตนเรศเป็นแม่กองควบคุมการสร้างป้อมปราการ เพื่อป้องกันศึกฉนวนและเขมรที่มาทางแม่น้ำบางปะกงและอ่าวไทย ซึ่งเป็นช่วงที่สยามกำลังทำสงครามกับญวน ภายในกำแพงเมืองฉะเชิงเทราที่สร้างขึ้นใหม่มีการสร้างวัดประจำเมืองขึ้น เรียกว่า “วัดเมือง” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานนามของวัดใหม่ว่า “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์” และในปี พ.ศ. 2391 ช่วงปลายรัชกาลที่ 3 เมืองฉะเชิงเทราเกิดเหตุการณ์กบฏอั้งยี่หรือกบฏจีนตัวเหี้ยเข้ายึดเมืองฉะเชิงเทรา การก่อกบฏครั้งนี้เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องหนีออกไปอยู่ในป่ากร ฝ่ายกบฏฆ่าขุนกำลังจีนพาล และฆ่าพระยาวิเศษฤไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทราที่ออกไปรบกับกบฏ ทางราชสำนักกรุงเทพมหานครจึงส่งเจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทรเดชามาปราบกบฏครั้งนี้ที่เมืองฉะเชิงเทราโดยล่องเรือมาทางคลองสำโรง การปราบกบฏในครั้งนี้ใช้วิธีจุดไฟเผาสถานที่หลายแห่งในเมือง เพื่อให้กลุ่มกบฏหนีออกจากที่ซ่อนตัวจึงสามารถจับกบฏได้ หลังจากการปราบกบฏในครั้งนี้ได้ขยายผลไปสู่การฆ่ากวาดล้างชาวจีนที่ไว้ผมเปียจำนวนมาก เนื่องจากไม่สามารถจำแนกได้ว่าคนไหนสังกัดกับกลุ่มกบฏอั้งยี่ โศกนาฏกรรมครั้งนี้จึงมีคนจีนตายหลายพันคน นอกจากชาวจีนแล้ว ชาวตะวันตกยังให้ความสำคัญต่อดินแดนแถบนี้เป็น

อย่างมาก มีการรวมกลุ่มกันของคริสต์ศาสนิกชนมาตั้งถิ่นฐานในเมืองฉะเชิงเทรา และมีการสร้างโบสถ์คาทอลิกบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง ที่รู้จักกันในนามชุมชนวัดเซนต์ปอลในปัจจุบัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411 - 2453) เป็นยุคที่สยามได้รับผลกระทบจากลัทธิล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจยุโรปทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ พระองค์ทรงปฏิรูประบบการบริหารการปกครองแบบใหม่ระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นทั่วราชอาณาจักร รวมถึงการปฏิรูประบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2445 พระองค์มีพระราชดำริให้ย้ายศูนย์กลางมณฑลปราจีนบุรีมายังเมืองฉะเชิงเทรา เนื่องจากมีงานราชการมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวถือว่าพื้นที่ในเมืองฉะเชิงเทรามีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างมาก ได้แก่ การสร้าง “ศาลว่าการมณฑลปราจีนบุรี” ค่ายทหารที่ตำบลโสธร ปัจจุบันคือ ค่ายศรีโสธร “โรงเรียนฉะเชิงเทรารังสฤษฎ์” เพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่างมณฑลปราจีนบุรี ปัจจุบันคือ โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ “ที่ทำการศาลมณฑลปราจีนบุรี” ปัจจุบันคือ อาคารพุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา และ “ที่ทำการไปรษณีย์” ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ใช้อาคารแล้ว รวมทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมด้วยการสร้างทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ มาถึงเมืองฉะเชิงเทรา การขุดคลองเพื่อการคมนาคม และการพัฒนาทางด้านการเกษตร กล่าวได้ว่าอาณาบริเวณของพื้นที่เขตเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งหมดอยู่บนที่ตั้งของเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นส่วนใหญ่ หรือบริเวณตั้งแต่ตำบลโสธรเลียบบึงแม่น้ำบางปะกงจนถึงบริเวณตำบลบ้านใหม่ นอกจากนี้ จากหลักฐานบันทึกต่าง ๆ ของการเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองฉะเชิงเทราถึง 3 ครั้ง ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งที่อธิบายให้เห็นถึงสภาพบ้านเมืองที่มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น และบรรยากาศที่คึกคักของย่านการค้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงเมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ตั้งแต่บริเวณปากคลองท่าไข่ไปจนถึงปากคลองกลาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดบ้านใหม่ และปัจจุบันยังคงปรากฏเป็นเรื่องราวความทรงจำให้เห็นอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต มีคุณค่า เป็นภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ของเมืองฉะเชิงเทรา

กล่าวได้ว่า เมืองฉะเชิงเทรามีความเป็นมาและพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์และต่อเนื่องจนมาถึงปัจจุบัน โดยมีกลุ่มคนจีนจำนวนมากที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองฉะเชิงเทรา และถือเป็นกลุ่มคนสำคัญที่มีบทบาทเกี่ยวพันมาตั้งแต่เริ่มสร้างบ้านแปงเมืองแห่งนี้ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากจึงได้รับอิทธิพลทางศิลปะ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมแบบจีน ผสมผสานกับความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา ประกอบกับเมืองฉะเชิงเทรามีที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มบริเวณคุ้งน้ำ มีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านขนานกับตัวเมือง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งกระจุกตัวหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำบางปะกง หรือบริเวณถนนสายหลักของเมือง ได้แก่ ถนนมรุพงษ์ ถนนชุมพล และถนนศุภกิจ ส่วนพื้นที่ฝั่งตรงข้ามตัวเมืองฉะเชิงเทรา หรือพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางตีนเป็ด พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีระบบนิเวศเฉพาะตัว สภาพพื้นที่มีความเป็นธรรมชาติและมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะบริเวณตลอดแนวชายฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจะมีต้นจาก ต้นโกงกาง และต้นลำพูขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เช่น ปลาทราย ปลากระพง และกุ้งก้ามกราม เป็นต้น

จากลักษณะที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศดังกล่าวส่งเสริมให้ตัวเมืองฉะเชิงเทรา มีสภาพแวดล้อมที่ยังมีความเป็นธรรมชาติ และมีสภาพภูมิทัศน์เมืองที่โดดเด่นและสวยงาม

เมืองเก่าฉะเชิงเทรามีแหล่งมรดกทางธรรมชาติและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและมีคุณค่า ทั้งที่เป็นโบราณสถาน อาคาร และสถานที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทางสถาปัตยกรรม มีทั้งหมด 27 แห่ง จากการประเมินคุณค่าและความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของแหล่งมรดกทางธรรมชาติและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีอยู่ในเมืองฉะเชิงเทรา รวมทั้งการจัดลำดับความสำคัญตามระดับศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองเหล่านั้น พบว่า องค์ประกอบของเมืองฉะเชิงเทราที่มีคุณค่าและความสำคัญมาก หรือมีระดับศักยภาพสูงถึงปานกลาง มีจำนวนมากถึง 25 แห่ง ส่วนใหญ่เกาะกลุ่มและเรียงตัวเป็นแนวยาวตามริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงในแกนทิศเหนือ-ใต้ และตามแนวถนนมรุพงษ์ ถนนชุมพล และถนนศุภกิจ ส่วนองค์ประกอบของเมืองที่มีระดับศักยภาพต่ำ มีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ อาคารไปรษณีย์หลังเก่า และอาคารสถานีตำรวจภูธรเมืองฉะเชิงเทราหลังที่ติดกับตลาดบ่อบัว อาคารทั้งสองมีสภาพทรุดโทรม ถูกปล่อยทิ้งร้าง และขาดการดูแลรักษามานาน โดยเฉพาะอาคารไปรษณีย์หลังเก่าแม้ว่าจะขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วก็ตาม

จากการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ซึ่งผ่านการกระบวนการจัดประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เรื่อง การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา จำนวน 2 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย ผู้แทนจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้แทนจากเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ผู้แทนจากวัดหรือสถาบันศาสนาในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ประธานชุมชนและผู้แทนจากชุมชน จำนวน 22 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากการประชุมทั้งหมดได้นำมาใช้กำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ดังนี้ พื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา (แนวเส้นสีแดง) มีเนื้อที่ประมาณ 3.96 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,475.69 ไร่ และพื้นที่ต่อเนื่องของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา (แนวเส้นประสีน้ำเงิน) มีเนื้อที่ประมาณ 2.73 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,704.89 ไร่ (แผนที่ 5 และแผนที่ 6)

ทั้งนี้ แนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา (แนวเส้นสีแดง) ได้ครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญส่วนใหญ่ของเมืองฉะเชิงเทรา รวมถึงแม่น้ำบางปะกงซึ่งเป็นแหล่งธรรมชาติที่สำคัญของพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา ส่วนพื้นที่ต่อเนื่องของเมืองเก่าฉะเชิงเทรา (แนวเส้นประสีน้ำเงิน) กำหนดให้มีระยะห่างจากแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทราโดยรอบทุกด้านเป็นระยะทาง 200 เมตร เนื่องจากปัจจุบันเมืองฉะเชิงเทราถูกกำหนดให้เป็นเมืองใหม่สำหรับการอยู่อาศัยชั้นดีที่ทันสมัย เพื่อรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor หรือ EEC) ซึ่งในอนาคตจะส่งผลให้พื้นที่เมืองฉะเชิงเทราเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมาก ดังนั้นเมื่อเมืองเก่าฉะเชิงเทราได้รับการประกาศเป็นพื้นที่เขตเมืองเก่าอย่างเป็นทางการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรริบดำเนินการให้มีการจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าฉะเชิงเทราอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ เพื่อสอดคล้องกับ

การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาเมืองใหม่ และเกิดความชัดเจนในการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าฉะเชิงเทราอย่างมีทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลดีต่อการปกป้องรักษาบรรยากาศ ภาพลักษณ์ และสภาพภูมิทัศน์ของความเป็นเมืองเก่าฉะเชิงเทราได้ทันต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

รายชื่อผู้ดำเนินโครงการ
กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่ปรึกษา

1. นางรวิวรรณ ภูริเดช	เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. นายประเสริฐ ศิริภาพร	รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. นางกิตติมา ยินเจริญ	ผู้อำนวยการกองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

คณะกรรมการตรวจรับพัสดุในงานจ้างที่ปรึกษาโดยวิธีคัดเลือก

1. นางสาวสิริวรรณ สุโฬาร	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
2. นางสาวกนกกาญจน์ โกติรัมย์	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
3. นางสาวปวีณรีสา อาจสาตี	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ
4. นางสาวนิลอุบล ไวปรีชี	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ
5. นางสาวน้ำทิพย์ ศรีวงษ์ฉาย	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ

คณะผู้วิจัย

1. รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ	หัวหน้าโครงการ
2. ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ	ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ	ผู้เชี่ยวชาญด้านผังเมือง และสิ่งแวดล้อม
4. ดร.สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร	ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนและ
การมีส่วนร่วม
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทวรรณ ม่วงใหญ่	ผู้เชี่ยวชาญด้านประชาสัมพันธ์และ
ส่งเสริมการท่องเที่ยว
6. นางสาวปัทม วงศ์ประดิษฐ์	ผู้เชี่ยวชาญด้านอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
7. ดร.อิสริยา บุรณะอรจรณ์	ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมและ
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
8. นายกิตติคุณ จันทร์แย้ม	ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ข้อมูลบรรณานุกรม

ชื่อโครงการ	โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า: เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า
ISBN	978-616-316-613-5
ผู้จัดทำ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม 60/1 ซอยพิบูลวัฒนา 7 ถนนพระรามที่ 6 พญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทรศัพท์/โทรสาร 0 2265 6584 http://www.onep.go.th
ผู้ศึกษา	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์ 0 2221 5877 โทรสาร 0 2223 9288
การอ้างอิง	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าจะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563
คำสืบค้น	การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าจะเชิงเทรา
พิมพ์เมื่อ	กันยายน 2563
ผู้พิมพ์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
จำนวนพิมพ์	150 เล่ม
จำนวนหน้า	128 หน้า

สงวนลิขสิทธิ์ในประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

โดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2563

9 786163 166128